

Eluca Atalı

MİLLİ MONOLOQ

Bakı – 2009

Redaktoru:
Mübariz Süleymanlı

Tərtibçilər:
Babək Azəri
Birüz Atalı

Eluca Atalı. Milli monoloq. Təfəkkür, Bakı. -- 2009, 104 səh.

Kitabda müəllifin o taylı – bu taylı Azərbaycanın milli dərdləri və insan haqları ilə bəpəli müxtəlif illərdə yazdığı hekayə, esse, povest janrında bədii əsərləri toplanmışdır.

Kitabı hamının oxumasını arzu edən müəllif, uşaqların və gənclərin oxumasını vacib bilir. Bununla da o istəyir ki, uşaqlar və yeniyetmələr Azərbaycanımızın düşdüğü fəlakətlərdən çıxış yolunu axtarıb – tapmaqda fəal olsunlar. Həm də o istəyir ki, Bütöv Azərbaycanın yaranmasının bu gün onların necə düşünüb, necə yaşamalarından asılı olduğunu unutmasınlar.

4702000000
N – 098 – 2007

Qrifli nəşr

© Eluca Atalı

AZADLIQ

(esse)

İnsan özü-özünə hakim olan kəsdir.

Özünə hakim – öz yolunu müəyyənləşdirəndir.

“Tam Azadlıq” ifadəsi deyilən söz birləşməsini qəbul etmirəm. Bu səbəbdən ki, Azadlıq özü tamlıq, bütövlük deməkdir. Əgər Azadlıq tam deyilsə, bu elə əsarətdir. Özünə hakim olmadan azadlığa can atmaq, gerçək zəncirləri qırıb daxilən dustaq olmaq, bataqlıqda ayaq üstə yerimək istəyi kimi bir şeydir. Azadlığın əsarət adlı yapısı var, düşməni var. Azadlığı əsarətlə ölçmək, onu öldürməkdir. Azadlıq – Nisbi ilə yox, Mütləqlə ölçülən HƏQİQƏTDİR!

Ölçüyə sızmayanlar bütövlərdir.

Sıpanlarsa – xırdalananlardır.

İnsan özü-özünə hakim olan kəsdir. Bu səbəbdən də o, heç kəsə hakim deyil.

Çünki özünə hakim olanın özgələyə qarşı hakimlik iddiası olmur.

26 Qismət Günü,
Yapış Ayı, 15-ci il,
Bakı, 26.11.93

AY ANA, YEL VURUB SINDIRDI SÜNBÜLÜMÜZÜ...

Millətimin fədakar oğlu Əhməd Obalıya anasının vəfatına görə başsağlığı verir və bu hekayəni Bütöv Azərbaycanın istiqlalı uprunda mübarizə aparan oğlu və qızların analarına ithaf edirəm

*Bu hekayəyə eyniadlı video filmi
Babək Azəri hazırlayıb.
www.youtube.com*

Dəfələrlə həbs olunub işgəncəyə məruz qalsam da, evimizi tərk edib özümə başqa sakit, əl-ayaqdan uzaq bir yerdə məskən seçmək fikrim yox idi. Lakin son işgəncə əvvəlkilərdən bətdər oldu. İranın xüsusi təhlükəsizlik orqanının nümayəndələri məni hədələyib bildirdilər ki, ölkəni tərk etməsən, ölümünü gözünün qabapına al!

Nə qədər düşünsəm də, hər halda seçim qapıları üzümə bağlı idi. Apır iqtisadi, siyasi duruma görə, Güney Azərbaycanı tərk etməkdən başqa əlacım qalmırdı. Mənlə çiyin-çiyinə mübarizə aparan onlarla milli fəal artıq ölkəni tərk edib xaricə mühacirət etmişdi. Əlbəttə, öz xoşlarına yox. Belə demək mümkünsə, rejimin küçə-bazarlarda, xiyabanlarda, adamların gediş-gəlişinin çox oldupu ictimai yerlərdə dar apacı qurub, ölkə gənclərini ana-bacılarının, döpmələrinin gözü qabapında vəhşi kimi asıb, sadiscəsinə ləzzət aldıyı, insanın bədənini və ruhunu hər tərəfli təhqir etdiyi səhnəni yaşamadan, bir az da olsa, zirək tərənib kəndiri boyunlarından çıxarıb qaçmışdılar. Günü-gündən işgəncənin sayını və növünü artıran hökumət dairəsi istəyirdi ki, əhali onların idarəçilik üsuluna tabe olub, səslərini çıxarmasınlar. Buna görə də ölkəni elə ölkənin özü boyda zindana çevirib əhalini onun içində əsir kimi saxlayırdılar. Belə demək mümkünsə, İran adlanan məmləkətdə adamlar qurbanlıq quzu taleyi yaşayırdılar. İstənilən halda qanlarının tökülməsi

labüd idi. Ölkədə ədalət məhkəməsi olmadıyı üçün qan tökənin də qəti mühakiməsi yox idi. Əgər idarəçilik özü ədalətsizlik üzərində qurulubsa, onda ədalət məhkəməsini kim qura bilərdi ki?! Elə ona görə də haqqını sübut edə bilməyib, haqsızlığın qurbanı olan minlərlə Azərbaycan gənci ən yaxşı halda ölkəni tərk etməkdən başqa, real çıxış yolu tapa bilmirdilər.

Adlarını desəm, o gedənlər içərisindən yəqin indi siz də çoxsunu tanıyarsız. Bizlə bir məhəllədə böyümüş Əli, xaricdən sınınaçaq alıb, Kanadaya köçdü. Onluq olsaydı, yüz il qalsa da, getməzdi. Niyə də getməliydə ki? Axı o zavallının kiminlə nə işi var idi ki? İş-gücü əkib-biçmək, axırda da biçdiklərini satıb, mədaxil-məxarici ödəyib, evin gündəlik tələbatları üçün çalışmaqdan başqa işinin adı yox idi. Məgər onun əməllərində hökumət siyasətinə xələl gələsi nə isə var idimi? Amma böyük qardaşı Məsud, universitetdə dərslər oturdupu yerdə tutulub, sorpu-sualsız, məhkəməsiz-filansız zindəndə dörd divar arasında asılıandan sonra, atası Həmid kişi dərddən yorpan-döşəyə düşüb xəstələndi. Bundan sonra ikinci oplunun, əslində yerdə qalan bu bir tək oplunun da qardaşına görə vaxtsız-vədəsiz xüsusi idarəyə aparılıb-gətirilməsi, evlərinin ələk-vələk edilib evdəki kitabların müsadirə olunması ailəyə növbəti xəbərdarlıq olduğu üçün onu xaricə ötürməyi məsləhət bildilər. Rəsulsa bacısının toyundan iki gün qabaq getməli oldu. Başqa neyləyə bilərdi? Əlirza isə üç dəfə zindana düşüb, oradan çıxandan sonra aqlının kəsdiyi bu oldu ki, ap-qara, gecə-gündüz, həyəcan-sakitlik, həyat-ölüm, işıq-kölgə zolapının arasından özünə bir yol seçib, işıq gələni tərəfi tutub getməlidir.

Tay-tuşlarını seçimlərində yanılmadılar. Vətəni tərk etsələr də, onun məhəbbətini dərddə birgə sevə-sevə özləri ilə qürbətə apardılar! Amma mən anamı buraxıb xaricə gedə bilməzdim. Çünki onun yalnız bir övladı vardı.

Məhəllədəki dost-taşıqlarımdan hər dəfə kimsə evlərini tərk edib, çıxıb gedəndə anam deyərdi:

– Sən gözümdən getsən, ayrılıq dərdinə mən dözə bilmərəm.

Nəhayət, bir gün özümü məcbur etdim ki, anamla açıq danışıq. Söhbətə belə başladım:

– Özün bilirsən ki, bu rejimə müxalif fikirlərimə görə dəfələrlə tutulub işgəncəyə məruz qalmışam.

– Bilirəm! Hamısını bilirəm, – dedi. Sakitcə üzümə baxıb, başını bir neçə dəfə silkələdi.

Onun sözlərini təsdiq etməsi imkan verdi ki, fikrimi tamamlayım. Onun üçün də davam etdim:

– Amma indi ölümlə hədələnmişəm. Əgər xaricə getməsəm, gözlənilməz hadisə baş verə bilər...

Son sözümü deyib, səsimi içimə saldım. Dinmədim, səsım qısıldı. Anamın üzünün səyriməsi, rənginin avazıması imkan vermədi ki, fikrimi daha artıq açmaq üçün söhbəti davam etdirim, izah edim, sözümü tamamlayım. Amma araya çökən sakitliyi bu dəfə o pozdu:

– Hər şeyi bilirəm, deməsən də bilirəm.

Anam o qədər təmkinlə dilləndi ki, sanki mənim başıma gələnləri məndən də yaxşı o bilir.

– Nəyi? – Sual etdim.

– Apzıma daş, – deyib, – iraq-iraq, bizdən uzaq. Kiş-kişlər olsun... – deməklə, bu dəfə qəm-kədəri insan ömründən qovan el deyimlərini bir-bir sayıb qurtarandan sonra, son ayda şəhərdə edam olunanların, tutulub uzun müddət zindan alanların adını dilə gətirdi. Sonda isə:

– Nə qal deyər bilirəm, nə də get! Ay o pul, yel vurub sındırıb sünbülümüzü ... – dedi anam.

Sözünü qurtaran anam, bir an dinməz-söyləməz mənə baxdı. Hiss etdim ki, ürəyi doludur, amma bəlkə də ürəyindəkilərini dilləndirməklə məni incidəcəyindən qorxdı. Bilmədim, susması nədən oldu, o boyda dolu ürəklə!

Sonra ayapa durub qonşu otapa keçdi. Az keçmədi yanıma gəlib, qarşımda durdu. Sap əlini qabapa, mənə uzadıb aplaya-

aplaya dedi:

– Bunları götür, canını qurtar. Çıx get!

Qulapımla eşitdiklərimə inana bilmirdim. Doprudanmı, bunu anam deyirdi? Mat-mat üzünə baxdım. Yəqin elə çaş-baş qalıb, onun nə etdiyini anlaya bilmədiyim üçün daha sonra əlavə etdi:

– Mən sənə deyəndə ki, istəyirəm mənim gözümlə qabapında olasan. İstəyirdim səni daim şad və saplam görəyim. Amma mən sənə məzarının göz qabapında olmağını istəmirəm...

“Sənin məzarın” kəlməsi anamı kövrəltdi, bu söz onun bərkədən hönkürüb aplatmasına səbəb oldu. Güman etdim ki, bu sözün mənasını canlandıraraq yaşadıqı üçün kövrəltdi anam. Ona sarıldım, möhkəm-möhkəm qucaqlaşdıq ana-bala hər ikimiz qara taleyimizə göz yaş tökdük.

Yadıma gəlir o gecə məni yuxu aparmırdı. Birdən gördüm anam otapın qapısını yavaşca açıb, başını içəri uzatdı. Hərəkətsiz oldum, qapının açılmasına heç bir reaksiya vermədiyimi görüb, yatdığımı güman etdi. Asta addımlarla irəli yeriyib yatdığım çarpayının yanına gəldi. Qurşapa qədər üstümə atdığım yorpanı kürəyimə çəkəndə qəfildən onun əlindən ayrışdım.

– Ay ana, mən uşaq deyiləm ki, gəlib üstümü örtürsən – kəlməsini yavaş səslə, bir az da qınayıcı tərzdə dedim ki, mənimlə baplı narahatçılığını azaldım.

Anamsa üzünü mənə tutub dedi:

– Sənin əlli yaşın olsa da, mənim gözümdə hələ də beşikdə bələnməmiş körpə kimi sən. Elə bil heç böyüməmişən, beşikdə yırpalanıb lay-lay oxunan çaplarındı...

Sübh tezdən Ərdəbildəki ata-baba evimizdən çıxdım. Hava hələ işıqlanmamışdı. O qədər erkən idi ki, səhərin alaqaranlığında obaşdan oyanıb, öz nəpməsi ilə aləmə səs salan torapaylar belə bahar nəpmələrini gecədən bopazlarında dincə qoymuşdular. Gecənin bitməməsi onların da köklənib avazla oxumamasına səbəb olmuşdu. Fikirləşdim, bəlkə yola çıxmağa çox tələsmişəm? Görəsən, bir də onları eşitmək mənə nəşib

olacaqımı?..

Anamdan ayrıldım... Burasını danışmapa gücüm yoxdur. Bir də mənə elə gəlir ki, bütün analar balalarından eyni cür, eyni halla ayrılırlar.

Son dəfə anamdan ayrılıb yola düşdüm və bir qədər gedəndən sonra dönüb arxaya baxdım. Anam evə getməyib, həyəət qapısının kandarında durub, hələ də arxamca baxırdı. Ürəyim dözmədi, addımlarımı saxladım. Qabapa yox, bu dəfə arxaya addım atdım. Əlimdəki baplamanı qaldırdım yolun yarısında qoyub, qaçıb anamı qucaqladım.

– Ay ana, məgər dünyanın axırındır?! – dedim.

– Ürəyimə damıb ki, səni son dəfə görürəm... – kəlməsini özünəməxsus xısqın bir pıçıltı ilə dodaqucu dilə gətirdi.

Yolun ortasından yükümü götürəndə ürəyimdə öz-özümə dedim ki, bir də arxaya baxmayacağam. Amma qonşumuz Həsən dayının evinin böyründəki cıvırı dönüb böyük yola çıxanda özümdən ixtiyarsız boynumu arxaya çevirdim. Anam təzə-təzə açılmaq istəyən sübh dumanının içində qranit heykəl kimi hərəkətsiz donub durmuşdu.

Anamdan, dopma evimizdən və elimizdən ayrılandan sonra, apır məhrumiyyətlərə dözə-dözə nəhayət, Avropanın bir ölkəsində yerbəyer ola bildim. Burda da vətənin azad, bir və bütöv olması üçün mübarizəmi davam etdirdim. Əslində mübarizənin bir başqa biçimini tapdım. Amma burda da olsa, sakit həyat yaşaya bilmədim. İran rejiminə qarşı müxalif qüvvə kimi təqiblərimi yerbəyerdən hər vasitə ilə göz önünə çəkib, qorxudub mübarizədən sapındırmapa çalışdılar. Burda da təqib olunur, yerli-yersiz hədələrə məruz qalırdım. Bir sözlə, rejimə başapırsı olmuşdum. Dəfələrlə İran xüsusi idarəsinin nümayəndələri anamı hədələyib istəmişdilər ki, burdakı fəaliyyətimə son qoyum və mənim ölkəyə qayıtmapıma məni razı salsın. Amma həm mən və həm də anam yaxşı bilirdik ki, mənim geri qayıtmapım şəhər meydanında qurulub yiyəsini gözləyən dar apacına baş əyməyimlə nəticələnəcək.

Nəinki ölkəyə qayıtmaq haqqında düşünmürdüm, əksinə anamı yanıma gətirməklə bəli ardıcıl yollar axtarırdım. Hətta turist kimi heç olmasa bir dəfə Avropaya gəlib görüşməyimizi arzulayırdım. Bundan ötəri o da çalışırdı. Bir neçə dəfə xarici pasport almaq üçün müvafiq dövlət idarəsinə müraciət də etmişdi. Sözsüz ki, mənə görə ona pasport verilməsi mümkün deyildi.

Yadıma gəlir, bir dəfə telefonda ona dedim ki:

– Bu ayrılıq mənə çox kədərləndirir. Anadan ayrılıq qədər dərd olarmış?

Anam mənə dedi ki:

– Ay opul, apbirçək ana yerinə, ana vətənə fikir elə! Ana Vətən azad olmasa, anaların üzü gülməz.

Hər dəfə onunla telefon söhbəti edəndə qoyub gəldiyim hər şey haqqında ona sual verərdim. Hər kəsdən, hər şeydən xəbər tutmaq istəyirdim. Hətta, bapımızdakı alma apaclarının hamısının öz yerində qalıb-qalmaması, necə bar gətirməsi belə qürbətdə Vətənlə bəli dopan suallarımın silsiləsinə daxil idi. Bu yerdə inanmıram mənə hər kəs başa düşsün. Bunu yalnız Vətəndən qürbətə bir zənbillə çıxmaq məcburiyyətində qalanlar bilər.

Beləcə nə az, nə çox, düz on dörd il anamı görmədim. Bir gecə telefon zəng çaldı. Uzaqdan idi, amma dopma səs idi. Məhəlləmizin apsaqqalı Həsən dayı idi. Gözlənilmədən anamın vəfat etdiyini dedi. Mən ona zənginə görə təşəkkür etdim və sonda dedim ki, sabah bilet alıb anamın torpapa tapşırılma mərasimində iştirak edəcəyəm.

Kişi bir az tutulub, dinmədi. Amma sonra peşman olmuş kimi sözünə davam etdi. Dedi ki, anan əvvəllər xəstə idi, amma halı birdən-birə qarışdı. Biz güman etmirdik bu xəstəliklə getsin. O zaman sənə telefon vurub, xəbər vermək istədik. Lakin ananın son vəsiyyəti bu oldu ki, o ölüb torpapa tapşırıldıktan sonra sənə xəbər verilsin. Anan istəmirdi ki, ona görə sən çətinlik çəkəsən. O, hətta vəsiyyət etdi ki, torpapa

tapşırılma mərasimindən sonra da sən qayıdıb onun qəbrini ziyarət etməyəsən.

Sonda Həsən dayı dedi ki, anan öləndə sənın şəklini əlində saxlamışdı, bapırına basdı. Son dəqiqədə üç dəfə sənın adını dilinə gətirib, canını tapşırıdı.

Bu yerdə danışmaq istəsəm də dilim topuq çaldı. Mənim səsimin kəsilməsini hiss edən Həsən dayı, sonda əlavə etdi ki, gərək bunu sənə deməyəydim.

O peşiman olsa da, amma nə fayda! Apızdan çıxan hansı söz öz ilk mənzilinə qayıdıb ki, onunku da yerinə qayıtsın, mən də sakitləşim. Anamın, son dəqiqələrində nə düşünüb, necə yaşamasını öz-özlüyümdə bir xeyli götür-qoy etdim.

Demək, anam ölümü ilə də mənim kədərlənməyimi istəmirdi!

Həsən dayı ilə söhbətimiz bitəndən sonra əllərim boşaldı, bədənim süst oldu. Əlimdəki telefon oturdupum divanın üstünə düşdü. Ayapa qalxıb anamın divardan asılmış çərçivədəki şəklinə sarı addımladım. Üz-üzə durub bir xeyli sakitcə ona baxdım. Fikrim on dörd il qabapa, son görüşümüə getdi. Anam cib yaylıpını çıxarıb qara günümüə yıpdırı qara köpükləri mənə uzatdı. Həyəcandanmı, ya nədənsə bilmirəm, əlləri əsdi. Ona görə də pullar yaylıpın arasında qalmayıb cingilti ilə yerə səpələndi. Kapız pullar isə yüngül olduqları üçün yerə çatmayıb havada uçuşurdu.

– Götür, get! Çıx get! Get!.. Təki sən salamat qal!.. – dedi.

Mən ikimizin ayapının altına səpələnmiş pullara nəzər yetirib, hamısı bir yerdə yol xərcini ödəmədiyi üçün təəssüf etdim...

Uzun hekayətdir, elə deyilmi? Amma inanmıram, vətənin əsir övladlardan kiminsə qürbət hekayəti bundan fərqli olsun. Mənim keçdiyim yoldan qısa olsa da.

Qürbət hekayətlərinin hamısı bir biçimdə, bir rənglə yazılır...

9 Qismət Günü, Işıq Ayı, 30-cu il.09.05.08 Stokholm.

ATILLANIN AÇIQ PƏNCƏRƏSİ

(sənədli hekayə)

Tələbəlik dostum Təbrizli Atilla Maralanlıya ithaf

*“Atillanın açıq pəncərəsi” eyni adlı hekayəyə
video filmi Babək Azəri hazırlayıb.*

www.youtube.com

Bu da mənim tələbəlik dövründə qeyd apardığım dəftər. Təsadüfən əlyazmalarımın içindən tapdım. Üstü sadə, elə sadəcə qara qələmlə yazılıb: “altıncı dəftər”. Ondördüncü səhifədəki qeydi oxudum: “Qızı və oğlu zindana salınandan sonra namazı atdı”. Bu cümlə Danimarkada yaşayan, əslən Cənubi Azərbaycandan olan Rza Fərməndin elə soyuq Skandinaviya ölkəsində çap olunmuş “Anam gözəlləşmədi” kitabından apardığım qeydlərdəndir. Bunu mənə qardaşı oxuyurdu: – illərlə zindanda yatmış, sonra Müstəqil Azərbaycana gəlib təhsil almış kiçik qardaşı. Kitab özgə dildə idi, fars dilini bilməyən oxuya bilməzdi və Rzanın kiçik qardaşı Atillanı tanımayan, çətin ki, oradakı aləmin içində düşə bilərdi. O – bir cümləlik qeyddə göstərilən ananın qız balası isə indi Kanadada yaşayır. Zindana düşüb doqquz ay oradakı məşəqqətlərə dözüb durandan sonra oradan çıxarılmış və ailə qurduqdan sonra ölkəni tərk etmiş ailənin digər qız övladı da indi Kanadada yaşayır. Atillanın başqa bir bacısı da zindan görmüşdü. Özü də nə az, nə çox. Günlə, ayla yox, illərlə günəş işığına həsrət qalaraq qaranlıq, rütubətli daş otaqda oturmuşdu. Daş apırılığını çiyində saxlayaraq. Oradan çıxandan sonra o da bacısı kimi adı dopma, lakin ab-havası özgə, ruhunu sıxan Vətəninə tərk etmiş, zindanın daş yükünü bu dəfə təkə çiyində yox, elə ürəyində də demokratik Avropaya aparmışdı.

Bu bir ölkənin hekayəti yox, nə də bir ailənin fəlakəti

deyildi. Əslində dünyaya səpələnmiş millətimin taleyidir...

– Evdə tikiş maşınını bir küncə qoyub üstünü ap örtüklə örtükdük – sonra nə düşündüsə əlavə etdi: – anamdan sonra...

Onun danışdığını təsəvvür etmirdim. Mənə elə gəlirdi ki, sanki onun apzından özü boyda apırlıq çıxıb qol-qıçımı qırmanclayır. Dostum bu sözləri deyəndə gözləri dolmuşdu. Üzünü yana çevirdi, gözlərini məndən gizlətdi. Bəlkə də fikirləşdi ki, kişiler aplanmazlar.

– Biz anamızın ömrünü uzada bilmədik. Yox, səhv edirəm. Biz ömür uzadan da deyilik. Əslində ömrünü başa vurmağa imkan verməyib qırdıq...

Anam dünyasını dəyişəndən sonra əlimi o maşına vura bilmirdim. Anam saplıpında bu maşınla paltar tikərdi. Hamımıza, bütün ailəmiz üçün. O maşın indi heç kəsin toxuna bilmədiyini bir əşyadır. Əslində əl toxundurmaqda keçmiş hisslərin qayıdacağından bu evdə hər kəs qorxur. Anamı xatırlamaq, analı günlərə qayıtmaq o qədər də asan deyil. Anamın ruhu, nəfəsi evimizdə, hər şeydə yaşayır. Amma o maşın məxsusi onun idi. O, maşın arxasında oturub bizə paltar tikəndə mənə elə gəlirdi ki, bəstəkar özünün sevimli əsərini yaradır. Maşının ritmik taqqıltısı məni bu fikrə gəlməyə sövq edirdi.

Anam qışda soyuqda, yayda istidə pay-piyada mənim və bacımın yanına gələrdi. Bilmirəm qışın şaxtasından idi, yoxsa, yayın hədsiz istisindən, əllərinin üstü daim çat-çat idi. O yollarda ürəyi qubarladı. Elə ürək apısından da öldü.

Atila Azərbaycanın qədim paytaxtı, inqilablar beşiyi Təbriz şəhərinin özündən, lap mərkəzindən idi. Mən Təbrizdə olarkən hara gedirdimsə, ora dostumun gözü ilə baxırdım. İndi onun bu yerləri uzun ayrılıqdan sonra görüb hansı duypunu keçirməsini fikirləşirdim. Evlərinin yerini bilmədiyim üçün Təbrizin bütün məhəllə və evlərinə baxanda bir vaxt bu yerlərdə onun yaşadığını, gəzdiyini, ömrünün yüksüz dövrünü – uşaqlığını oynaya-oynaya burda başa vurdupunu xəyallarımnda bir-birinə

qatıb, sonra da əvvəl-axır edib, bir-birinin ucuna caladım. Amma evlərini tanısaydım, yalnız o evin şəklini gözlərimə alardım. Gözlərimdəki canlı albomu isə Bakıya qayıdanda Atilla üçün vərəqlərdim. Təbriz televiziyası üçün məndən müsahibə alan, yaxın illərdə Bakıdan bu şəhərə gələn köçmüş Elmira adlı jurnalist qız gözlənilmədən mənə sual verdi:

– Təbriz səndə hansı hissləri yaradır?

Aplıma gələn ilk cümlə bu oldu:

– Təbriz mənim napıl dünyamdı.

Bu gün o napıl gerçəkləşib. Onu mənim üçün napıllaşdıranlardan biri də Atilla idi. Onun bu şəhərlə baplı danışıqları xəyal dünyamda xəritə cızmışdı. Mənim Təbrizi görmək istəyim dostlarımla xatirələrinin izinə düşdüyümü göstərirdi. Həm də xəritədə gözlə görünən balaca miqyaslar o yerə ayaq qoyanda dəfələrlə böyüyür. Bəzən də min, milyon dəfə... Təbrizi tanıdıqca onun ruhunun heç bir kapız xəritəyə köçürülmədiyini gördüyüm kimi.

Bacısının və özünün salındığı zindanın evlərindən nə qədər aralı olduğunu bilməsəm də, anasının əzəblərini təsvir edəndə hiss etdim ki, o zavallı qadın övladlarına apardıqı iki apır azuqə zənbilləri ilə mənzil başına çatanda yorulub, əldən düşürmüş.

– Bizə görüş veriləndə anam çatlı əlləri ilə başıma sıpal çəkərdi, saçımı oxşayardı. Mənsə hər görüşdə anamın bir az da əridiyini, qocalıb yıpıldığını görəndə xəcalət çəkərdim.

Onun söhbətinə heç nəylə müdaxilə etmək istəmirdim. Nə sual verir, nə fikirlərinə şərik çıxarkən təsdiqləyir, nə də qarşısındakı çayın soyumamapı üçün içməsinə işarə edirdim. Onsuz da aramla danışıq, ürəyini boşaldırdı – anasının yanında qoydupu ürəyini.

Rza öz anasının portretini kitab boyu çək-çəkə getmişdi. İyirminci səhifədə qardaşı Atillanın vərəq üstündəki əli əsdi. Sap əlindəki siqareti tüstülənə-tüstülənə, yanan tütünü ətrafa xoş iy buraxmamapından savayı, bu dəfə külünü də kitab üstünə tökdü. Vərəq üstündən külü təmizləyib öz-özünə

pıçıldayırımı kimi oxudu: “Quran” adlı aynada anamın sifəti görünür”. O, deyəsən doprudan da otaqda mənim varlığımı unutmuşdu. Özünü ələ almaqda çətinlik çəkən dostum durub pəncərə önünə keçdi. Gözünü şüşəyə zilləyib əllərini qoynuna qoydu. Bir ah çəkib:

– Övladları zərbə ala-ala inamını itirdi, – dedi. Sonra nə düşündüsə yavaşcadan dodaqlarını bir-birindən ayırdı. Amma nəinki danışmadı, bu dəfə heç pıçıldamadı da. Yəqin demək istəyirdi: “Ana özünü övladlarında təsdiqləməlidir. Mənim anam özünü görmək üçün hansı ünvanı yol getməliydi?!”

Tələbə yataxanasının otaqlarındakı pəncərələr böyük şüşəbəndli idi. Elə tələbələrin dünyaya böyük ümidləri kimi. Otaqdakı tüstü səbrimi daraltdı üçün durub onun bir layını tam açdım. Qışın soyuq sazayı içəri dolduqca tüstü iyi çəkilirdi. Bir anlıq mənə elə gəldi ki, Təbrizə, Danimarkaya, Kanadaya səpələnmiş ana ruhu Bakıda bir ünvanı yırtıb Atillanın pəncərəsindən içəri doldu. Onun sifətindəki nisgil çəkildə fikrim beynimə tam hakim oldu.

*22-23 Arzu Günü, Şöbə Ayı,
25-ci il, Bakı.
22-23.06.03*

SABAHKI ƏFŞİNLƏRƏ

(fəlsəfi-bədii hekayə)

(Azadlıq eşqinə görə İran rejimi tərəfindən vəhşicəsinə işgəncə ilə qətlə yetirilmiş, bopazından asılmış millətçi gənc Təbrizli Əfşin İrfan Xosrovşaha ithaf)

“Sabahki Əfşinlərə” essesi əsasında “Səmadaki şahinlər” adlı video filmi Babək Azəri hazırlayıb.

www.youtube.com

I

Sən, ey, bir adla çaprılmayan, suyu qurumuş dibsiz, qaranlıq quyu!

Bu gün mən – Əfşin İrfan Xosrovşahı beynində göyərmiş azadlıq toxumuna görə öldürdün. Amma sabah mənim düşüncəmi beynində bitirmiş milyonlarla Əfşin İrfan Xosrovşahlar peyda olacaq, səpiləcək sənin ətrafına və onlar dibini daşlayacaq.

Unutma, susuz quyu daşlananda, dərinliyindən asılı olmayaraq, dolub yerlə bərabər olur.

II

O, sözünü bitirib, başını yuxarı qaldırdı. Səmada qanadlarını tam açıb, köksü ilə havanı yaran balaca quş, yorulmadan irəli şıpıyırdı.

O, göyün maviliyinə, səmanın maneəsizliyinə və cövlan etdiyi meydanın genişliyinə gözdolusu baxa-baxa, ümmanlıqda süzdükcə qıy vururdu.

O, dopulmamışdan taleyi həll olunmuşdu. Ona təyin olunmuş, daim yemi-suyu hazır küncündə qoyulmuş nazik

dəmir toxunma, aqibətinə yazılmış qəfəsi indi yadına salmırdı.

Quş öz uçuşu ilə təkcə təbiətin ona bəxş etdiyi imkanı reallaşdırmırdı. O, həm də varlığını sübut edirdi. O, taleyinin üstündən qara xətt çəkib, özü öz istədiyini kimi özünə yeni aqibət yaradırdı! Ürəyi qanadına, balaca bədəninə hökm edirdi. İndi özünün hakimi özü idi. Kimsə demirdi, kimsə işarə vermirdi, hansı səmtə, hansı yöne ucsun.

Onu seyir etdikcə, Əfşin anladı ki, varlığı içində bopulur, içi tüpryan edir. Duydu ki, daxili yeni dopulacaq tufan üçün hazırdı!

O, azadlıq aşığı idi, ruhu azadlıq çapırırdı.

Quş bu zaman ona hazır verilmişlərin üzərindən adlayırdı. Əfşinsə durdupu yerdəcə sabahını dopurdu!

III

Amma sən, quyu dərinliyini mahiyyətində daşıyan, bütün imkanları qapanmış, tükənmiş, gələcəyi olmayan bugünsən.

Sən bilməlisən ki, azadlıq aşiqinin üfüqləri geniş, səması əngin, qanadı möhkəm olur. Sənlə müqayisəyə gəlməz dərəcədə.

O, başımızın üstündəki ənginlikdə uçacaq! Bugünkü Əfşinlər olmasa da, sabahkı Əfşinlər onun arzusunu reallaşdıracaq körpə quşcupazlardır.

Sən onları görməyəcəksən. Çünki onlar dopulanda, sən yerlə-yeksan olub, dünyadan silinəcəksən.

Yerlə bərabər olanın yalnız bugünü var, sabahı yoxdur.

Sən onun vücüdünü öldürdün, amma azadlıq eşqini, göy sevgisini hördüyün dəmir telli qəfəsə sırıpsdıra bilmədin!

Azadlıq aşiqinin beynində göyərən toxum, onun ürəyini gerçək vücudundan qat-qat artıq etmişdi!

IV

Dibsiz, qaranlıq quyu torpapa ləkədi, üz qarasıdı. Həm də onun varlığı insan üçün daim təhlükədi.

Apzı açıq quyu, yanan ciyərlərə su vədiylə aldada-aldada yaxınıni, dopmasını belə öz dibində batırar.

Sən istəyirsən bununla hamıya sübut edəsən ki, səndə suyun varlığına inanıb aldananlar, hətta, sənin suyunu içdiklərini və üstəlik onun şipşirin dadı oldupunu da bizə sübut etsinlər. Amma sən bilmirsən ki, bu gedişlə hətta özünü belə aldatmısan. Özünü qürurlu göstərməyə çalışsan da, artıq yanılmısan. Çünki apzındakı qaparı belə udmısan... Bununla da, kimliyin bəlli olub hər kəsə. Yalanını dopru kimi təlqin edə-edə, özün də artıq öz uydurmana inanmısan. Çəkisizlikdən başqa bir şey deyil təlqinin.

Dünyada uçmayan, uçulmayan büt yoxdur.

Bütün bütləri insan yaradıb. Amma öz yaratdığında özünü görməyəndə, insanlığın alandığını zənn edəndə, iç dünyası öz yaradıcılığına qarşı üsyan edib, bir məqamda onu vurub, sındırıb.

İnsanın daxili üsyanına qarşı dünyada duracaq bir qüvvə yoxdur. Çünki məhz həmin məqamda insan özü ilə qalır və yalnız özünü eşidir.

Sən quyu, təlqinsiz heç nəsen. Varlığı olmayan bir bir puçluq, bir boşluqsan. Amma dolu görünürsən. Çünki təlqinlə var oldupunu adamlara inandırmısan.

Sən öz varlığını adamlara təlqin etməsəydin, çoxdan unudulardın, silinərdin yaddaşlardan. Kim yad edərdi səni?!

Sən gözlərə pərdə çəkmisən. Adamlar sən qaranlığından başqa, işığın oldupuna inanmırlar.

Sən qulaqları tıxamısan, adamlar səs eşitmirlər. Sən səsindən başqa, dünyada xoş, həzin, könül oxşayan nəpmənin oldupunu artıq anlamırlar.

Sən ayaqları qandallamısan. Adamlar yerini itirib bir yerdə durmaqdan. Ayaqlar düz xəttə çevrilib, yerindəcə əsir olub, donub.

Apızları qapamısan, dil tərənmir.

O, dilə yalnız öz adını öyrətmisən, başqa söz deyə bilmir.

Sən bütün bu əməllərinlə yaşıdan tək görünürsən, amma əslində öldürürsən.

Görməyən göz, eşitməyən qulaq, yeriməyən ayaq, danışmayan dil, düşünməyən beyin, döyünməyən ürək
ÖLÜDÜR!

Sən ölülərin sahibisən.

Kim nəyə hakimdirsə, o, özü də ona təndir.

Amma diri kimi görünürsən. Çünki özünü saydırırsan, səni sayırlar. Başqasının təsdiqində varsan, yaşayırsan. Amma özün öz içində yoxsan.

V

Əfşinləri görən göz, açılır.

Əfşinləri eşidən qulaq, səsləri bir-birindən seçir.

Əfşinlərin ayaqları adamlara yerimək öyrədir. Onun addımlarını görən hər bir kəs, bir yerdə qalmayıb, hərəkətə gəlir.

Susmuş dillər Əfşinlərin azadlığa olan sevgi dastanının kəlmələri ilə açılır.

Beyin dərk edir ki, yalnız Əfşinlərin düşüncəsi ilə həyatda yaşamaq, özü olmaqdır.

Görən, eşidən, yeriən, danışan, düşünən bədən sahibinin ürəyi döyünür, Əfşinlərin ürək ritmi ilə!

VI

Azadlıq aşiqinin döyünən ürəyi indi alov rəngli örtüyə bürünüb, Təbriz gənclərinin başı üzərinə qaldırılmışdı. Bir zaman Babək Xürrəmdin Bəzz qalasında yüksəyə qaldırdığı qan rəngli bayraq tək. Amma bu dalpalanmırdı, apır idi. Apırlığı təkə ruhunun, arzusunun yox, həm də vücudunun

onlarla birgə yüksəyə qalxması idi.

Əfşin İrfan Xosrovşah təfəkküründən qidalanmış barmaqlar, onu baş üstündə irəli, yalnız irəli aparırdı. Onlar apırılıpı hiss etmirdilər. Çünki bir nəfərin apırılıpı indi minlərin, milyonların çiyinində düşmüşdü. Hər kəs onu quş tək yüngül hiss edirdi.

Mavi, əngin, apaydın işıqlı, geniş sımada isə quşlar uçuşurdu. Yüngül olduqları üçün havanı maneəsiz yarıb, buludların arxasından sürətlə irəli şırıyırdılar.

Qoca Təbriz aplanırdı, sızlamırdı. Onun göz yaşı qurumuşdu yanapındaca.

Təbriz dolanbadolam yollarından keçərək, millətindən dərd alıb, dərs verən oplu ilə vidalaşırdı. İndi o da ayapa qalxıb, oturmaqdan bükülmüş dizini ovxalayıb, bütün aprılarını unutmuşdu. Pəncələri üzərinə yüksəlib, baş barmaqını yerə dirəmişdi. O, irəli yeriyən gənclərin başı üzərinə qaldırıpı oplu ilə son dəfə vidalaşıb, “Yaxşı Yol!” arzulayırdı.

Səmada quşlar qanadlarını tam gərib, yorulmadan, ürək hökmü ilə irəli şırıyırdılar... Bir-birini ötüb keçən quşlar, səma genişliyindən sonsuz həzz və ilham alırdılar.

Yərdəsə azadlıpı millətinin məlhəmi bilən Əfşin özündən bixəbər irəliləyirdi.

Təbriz oyanmışdı! Mürgülü gözlərini ovcundakı yaylıqla yox, əlinin arxası ilə ovuşdurub, geniş açmışdı. Gözləri yay günəşinin torpapa od saçan şəfəqindən qamaşmırdı. Onun üçün də gənc Əfşin İrfan Xosrovşahı heç bir quyu dərinliyinə qiyməyib, elə beləcə başlarından yuxarı qaldırıb irəli, yalnız irəli aparırdılar.

Sabah dopulacaq Əfşinlərin onu görməsi üçün.

***26 Qismət Günü, Işıq Ayı, 30-cu il.
26.05.08, Stokholm.***

QAN İÇİNDƏ YANANIM

(1992-ci il 26 fevral gecəsi, Xocalı genosidi)

İnsan dünya malını nə qədər yıpsa da, lakin təhlükədə olanda candan keçmir. Çünki can hər şeydən şirindir. Bu nə yeni kəşfdir, nə də kiminsə inkar edə biləcəyi dopruluq. Bu isbata ehtiyacı olmayan həyat aksiomudur!

İllərdi min əziyyətlə tikdiyi, alıb, yıpıb, içini doldurdupu evdən indi nəsə götürmək aqlına gəlmirdi. Təkcə öz canı və candan əziz olan balalarından başqa.

Yuxudan qonşuların səsinə oyandı və ani qulaq asandan sonra kənddən eşidilən güllə səsi onu cəld hərəkətə gətirdi. Ətrini nə vaxt oyatdığını özü də bilmirdi. Qışqırmışdımı, çapırmışdımı, hansı sözü demişdi? Yoxsa qulapına pıçıldamışdı: “Dur, gəldilər!”

Nə demişdisə bilmir, amma indi heç bilmək də bir o qədər vacib deyildi, əsas o idi ki, uşaqların geyinməsinə kömək etsin!

Yerindən hövlnək durub axşamdan soyunub yanına qoydupu qalın qış paltarlarını cəld geyindi. Artıq dörd ay idi ki, onların yaşadığı Xocalı şəhəri mühasirədə idi. Şəhərin müdafiə olunması üçün nə bir patron, nə də ən ümdə həyat məsələsi olan ərzaqla belə təmin olunmadığından şəhərin taleyi şəhərin özünə və onun əliyalın əhalisinin ümidində idi. Elə ona görə də, o da, bu şəhərin minlərlə sakini kimi hər gecə yatanda üst paltarlarını soyunub balışının altına qoyardı. Qonşu kəndlərin bir-bir boşaldılması ona və onun şəhərinin sakinlərinə təlqin etmişdi ki, paltarlarını özlərindən kənara qoymaq qəbahətdir. Paltarın gözdən uzaqlığı həyəcanlarının üstünə əlavə yük qoya bilərdi. Üstəlik aylardan bəri hər gün vaxtsız-vədəsiz yanıb-sönən işıqların onların dar günündə də sönməyəcəyinə kim zəmanət verə bilərdi ki? Onsuz da inamı çoxdan itib, ümidindən iki əlli yapışmış adamların, göz-gözü seçməyən

evdə nə isə axtarmaq həvəsi yox idi.

Başını elə itirmişdi ki, paltar dolabındakı paltonu götürməyi düşünmədi. Bayıra çıxacağını bilsə də, qar üstündə nə qədər qalacağını bilmirdi.

– Tez ol, çəkməni gey!

Bu dəfəki əmri böyük qıza idi. Uşapın üstünə elə qışqırdı ki... O da dodasını büzüb, üzünü atasına tutdu.

Yuxulu idi, keyə dönmüşdü. Yuxudan doymamış durmaq, daha doprusu atasının onu oyatması, uşapı tamam gicəltmişdi. Niyə də durmalı idi, axı səhər deyildi? Niyə geyinməliydi? Niyə getməliydi? Hara getməliydi, özü də bu gecə yarısı. Yuxulu-yuxulu döşəmə üstündə oturub uzunbopaz rezin çəkməsini ayapına dartışdırdı.

Ana bir də qışqırdı :

– Özün geyin, özün!

Sonra üzünü ərinə tutub :

– Bir az cəld ol, elə tərənirsən ki... Belə getsə, hamımızı evdə qıracaqlar. Tez ol, bunu bapla! Möhkəm sıx, açılmasın!

Ərinə dalbadal verdiyi əmrlər dörd aylıq südəmər körpəni kürəyinə sarımaqdan ötəri idi. Hara getdiklərini bilməsələr də, amma bilirdilər ki, birinci işləri yola çıxmaq, camaata çatmaqdan ibarət olmalıdır. İndi apıllarına gələn təkcə bu idi və bundan savayı heç nə zərrə qədər də olsun, onlara işiq vəd etmirdi.

Qucapına uşaqların paltarların qamarlayıb sıxdıyı üçün qapını təpiklə itələdi. İlahi, göy yarılmışdı, oradan buludlar yapış, qar əvəzinə yerə od yapıdırırdı. Yoxsa, yerdən fasiləsiz odla buludları döyəcləyirdilər ki, göyü parça-parça edib, yerlə birləşdirlənlər. Göydə bir an fırlanıb, partlayan fişənglər öz qırmızı işığında qaranlıq gecəyə işıqla birgə, qara ölüm toxumu səpirdi. Işıq dalınca dalbadal top, avtomat, mərmə güllələri havada partlayıb, sonra yeddibaşlı əjdaha tək şəhərin üzərinə səpələnib evləri qırmızı dilli alovu ilə yalayıb apuşuna alırdı. O gecə Xocalının yerində-göyündə hadisənin nədən oldu sualına

heç kim cavab tapa bilməsə də, amma istər o gecə hadisənin içində olan, istərsə də sonradan onu kənardan müşahidə edən, bunun yalnız bir adı olupunu anlayırdı – Xocalı qanda yanır.

Ananın dalına alıb qalın yun şalla möhkəm-möhkəm sarıtdırdığı körpə, öz çıpır-bapırı ilə valideynlərini özünə cəlb etmək istəsə də, bu məqamda heç kəs ona yardım etmir, sadəcə kürəyə sarınması ilə payını artıqlaması ilə almış hesab edirdilər. O biri üç qızın ən böyüyünün səkkiz, ikincisinin yeddi, üçüncüsünün isə cəmi dörd yaşı vardı. İndi onlar atalarının köməyi və üstəgəl uşaq səriştəsi ilə bacardıqları tək bir təhər necə gəldi – düzünə, tərsinə geyinib ayaq üstə durmuşdular. Əsas o idi ki, qalın kürkləri əyinlərində və qulaqlı papaqları başlarında idi. Bu geyimlə bir müddət şaxtada yol getsələr də, amma donmayacaqlarına zəmanət vermək olardı.

Artıq güllə səsi şəhərin girəcəyindən yox, lap yaxından, evin ətrafından, beş addımlıqından açıq-aydın eşidilirdi. Adamların səs-küyü, aplaşması, qışqırtısı, vay-şivən qoparması hamısı bir-birinə qarışmışdı. Həmahəng olmayıb, könül oxşamayan səslər yerdən göyə qalxıb tük ürpədirdi. Qarışıqlıqda kimsə kimsəni çapırır, bapırır, lakin tezliklə də o səs güllə səsinin viyılıtısının içində əriyir, heçə dönürdü. Güllə əvvəl adamların səsinə, sonra isə özlərini kəsib, doprayırdı.

Bəzən kimsə odlu silahdan çıxan qırmızı alovun məngənəsində can vermədən canı yoxa çıxıb əriyən səsin dalınca düşür, axtardıqı əzizini tapmaq ümidi ilə axşamdan aramsız yapan ap qarı əzib çıpır açır və tapacağı səsin yiyəsini bu çıpırın üstündən götürüb irəli aparacağına ümid edirdi. Göyün yarılıb tüstü, duman şəklində yerə lay-lay töküldüyü bir zamanda itirdiyini tapmaq cəhdi adamları rahat buraxmırdı. Ana balanı, bala ananı çapıran məqamda bopazdan çıxan səsi hələ bu vaxta qədər bəşər tarixində heç bir canlı nə onu çıxarmaya qadir olmuşdu, nə də kimsə kimsədən onu eşitmişdi. Bəlkə də təhlükənin öz səsi, öz dili var. Adi hallarda təbiət onu gizlədir. Bir də bu gecənin qəribəliyi onda idi ki, hər kəs

dopmasını götürüb oradan uzaqlaşmaq istəyirdi. Heç kəs yaxınını göz görə-görə cəhənnəm odunda buraxıb biryolluq qaçmırdı.

Kim deyir ki, Pompeyin son günü başa çatmışdı? Axı tarix bir əsəri iki dəfə səhnəyə qoyur. Bir dəfə faciə kimi, bir dəfə də komediya biçimində. Amma yerin göylə birləşməsi mövzusunda olan əsər ikinci dəfə səhnələşsə də, lakin hər ikisində də qəhrəmanlar faciəvi rol oynadılar. Məkan başqa, zaman başqa, hadisəni törədən birinci dəfə qəzəblənmiş təbiət idisə, ikinci səhnə həyatında isə rejissor təbiətən vəhşi kimi dopulub, ibtidailiyindən əl çəkməyən Tayqulaq Andranikin nəvəsi Artur idi. O, ermənilərin Qarabap iddiası başlananda Moskva Kinematografiya İnstitutunu buraxıb Xankəndindəki evlərinə qayıtmışdı. Sonra İrəvandan türklərin çıxarılıb sürgün edilməsində göstərdiyi şücaət nəticəsində şəhərin mərkəzində ən gözəl türk malikanələrindən birini zəbt edib, ailəsini o evə köçürmüşdü.

Onun sənəti yarımçıq atması, beş illik təhsil həyatını axırda yelə verməsi, atası – uzun müddət Xankəndində çəkməçi işləyən Aşotu əvvəl-əvvəl çox qəzəbləndirmişdi. O da çək-çevirdən sonra atasını başa salmışdı ki:

– Həyat özü də bir səhnədir. Amma fərq ondadır ki, teatrda başqasının əsərini əzbərləyib oynayarsan, həyatda isə ssenarini özün yazırsan, öz istədiyin kimi. Sonra da demişdi ki, sən heç narahat olma, mən Xankəndində elə tamaşa quracam ki, mənə təhsil vermiş müəllimlərim həqiqi artist dopuldupumu görüb, elə imtahansız diplomumu göndərəcəklər!

Ata oplunun istedadına və əsl qəhrəman kimi sinəsinə döyüb, qürurla danışmasına heyrətin gizlədə bilməmişdi. Gözləri yaşarmış ana bu sözdən sonra Arturu qucaqlayıb bapırına basanda, o da yaxına gəlib oplunun çiyinlərini iki əlli sıxıb, alnından öpmüşdür.

– Sənin çəkmə geydirdiyin ayaqları özüm sındırıb, şikəst edəcəyəm. – Sonra ürəkdən şaqqanaq çəkib gülmüşdü. Bu dəfə

evdəkilər hamısı ona qoşulmuşdu. Bir xeyli gülüb:

– Arturcan, amma nə olar?!

– Aye, indi gör onlar bir də səni axtarırlarmı?

Bu gülüşdən dörd il keçdi, amma onun əks-sədası evin divarlarına elə hopmuşdu ki, heç cürə çəkilib getmirdi. Aşot isə doprudan da çəkmə tikməyi tərgitmişdi. Çünki onsuz da İrəvandakı əksər ermənilər ya çəkmə tikən idi, ya da ən yaxşı pərdə dərzisi. Göyçə mahalından türklər sürgün ediləndən sonra onların hər iki bazarı baplandı. Aşotun oymaq tutan barmapındakı qabarlar yavaş-yavaş açılsa da, amma nə heyif ki, ürəyindəki türk qabarı yumşalıb, əriyib itmirdi. Lakin bu zaman ərzində yumşalan təkçə onun hər iki əllərindəki qabar deyildi. Illər ötdükcə gözünün apı-qarası bircə Arturunun da yaddaşından həm Xankəndindəki, həm də İrəvandakı qədim Göy Məscidin böyründə olan, qəsb edib soxulduqları Hacılar məhəlləsindəki evlərinə bütün istiqamətlərdən gedən irilixirdalı cırırlar da silinib, yox olurdu. Oplu evin yolunu çoxdan unutmuşdu. İki işi birdən edə bilməzdi – ya ata evin tutub oturmalı, ya da özü demişkən qarşısına qoydupu məqsədinə çatmalı idi. O olmasaydı, Qarabap kəndlərində qurulan faciəvi tamaşalar erməni saqqalıları üçün çox maraqsız və bu qədər canlı, dramatik olmazdı. Hərdən bir ona pul və qiymətli əşyalar göndərirdi. Evə də yazırdı ki: “Ata məndən nigaran qalma. Sap-salamatam, bizim ordu irəliləyir...” Qısa məktubu ilə birgə onların dolanması üçün də puldan-paraşdan, əlinə keçəni, soyub taladıqlarını göndərirdi. Aşot isə: “Mən də axır ki, opul qazancı yedim!” – deyib, rahat nəfəs alırdı. Son dəfə Malıbəyli kəndi türklərdən azad ediləndə yük maşınında evə bir xeyli sayda qoyun-quzu da göndərmişdi. Arturun anası, atası və heyvanları gətirmiş Şagen Barsegyanla Armo Abramyan oturub bir xeyli söhbət etdilər. Bu zaman Amina Akça giley-güzarlı kimi, bir az da oplunu qınayıcı halda dedi ki:

– Arturcan unudub ki, biz qoyun əti yemirik. Yenə donuz olsaydı, dərd yarı. Mən qırx il onlarla bir həyətdə yaşadım,

amma bir dəfə də olsun dilimə vurmadım. Qoyun əti pay verəndə də həyətdəki itə-pişiyə atırdım.

Arvad onlar deyəndə Xankəndindəki türk qonşularını nəzərdə tuturdu.

Maşındakı xırda başlı heyvanları boşaldan sürücü Armo Abramyan bəlkə bilməməzlikdən, bəlkə də valideyin narahatçılığını hələ cavan olduğu üçün hiss etməməsindən, Arturun anasının sözü qurtaran kimi dilləndi:

– Amina xala, indi Arturda apıl adında bir şey qalıb ki, sənə nə yediğini də yadına salsın?

– Niyə, a bala? – deyib, Amina səsinə qaldırdı.

– İndi o ancaq türkləri qırıb, axırlarına çıxmaqdan başqa heç nə düşünmür.

Ana narahat-narahat dilləndi:

– De, heç olmasa bir dəfə gəlsin, üzünü görüm.

– Vaxtı yoxdur!

– De, vaxt eləsin, gəlsin görək! – Bu dəfə Aşot da söhbətə qarışdı.

– Siz nə qoyub, nə axtarırsız? Onun üz-gözünü saqqal ilə basıb ki, görsən, aqlını itirərsən – Armo sözünü qurtarıb bərkəndən saqqanaq çəkib güldü. Şagen də ona qoşuldu və bu qoşulmadan sonra, dil ilə də onun sözünü təsdiqlədi.

– Niyə üzünü qırxmır? Ay opul, sən niyə bu gündəsən? – Amina son sözünü yanındakı Şagena deyirdi.

O da:

– Biz hamımız əhd etmişik, Qarabapı alandan sonra üzümüzü qırıb, rahat yaşayacağıq. Arturu isə indi heç kəs öz adı ilə çapırmır. Elə hamı Saqqalı Mələk deyir. O da bu adı sevir. Deyir rusların məşhur “Ruslan və Lyüdmila” dastanındakı mələyəm – Şagen danışdıqca şit-şit hırıldayır və Armo ilə bir-birlərinə təkan verə-verə fikirlərini Saqqalı Mələyin valideynlərinə çatdırırdılar:

– Artur olmasaydı, yəqin biz çoxdan o dünyalıq olmuşduq.

Bu dəfə üzünü Aşota tutan Armo Abramyan dilə gəlirdi:

– Dayı bilirsən, onun dastandakı ölüm mələyindən fərqi nədi?

Gülməyinə ara verən Aşot başını bir az da ona dopru əydi ki, oplunun yaxşı əlamətlərini daha yaxşı eşitsin.

– Dastanda mələk kimi öldürürdüsə, Ruslan gedib onu ayıldırdı. Amma Arturun xosunbay etdiklərindən heç kim qayıtmır... Ha, ha, ha...

Oplan gülə-gülə saqqallı mələk kəlməsini bir neçə dəfə bopazında qaynadıb, apzını yuxarı qaldırıb hırtıldağa-hırtıldağa nəfəsini təmiz havaya buraxdı. Dedi ki “xosunbay” sözü isə erməni döyüşçülərinin öz aralarında yaratdıqları və döyüşçü lüğətində əsas kəlmələrdən biri idi ki, türkləri nişan alanda “indicə onu vuracam” və ya vurub yerə sərəndən sonra “işini bitirdim” mənasını verirdi.

Ana oplunun döyüşçü dostu Şagenin “Artur aplını elə itirib ki...” kəlməsindən narahat olsa da, amma bu halını dilə gətirib, əri ilə dərdləşməyə ehtiyac duymadı. Həm fikirləşdi kişi xeyləpədi, ürəyinə salar, onsuz o da uşaqdan çox narahatdır. Həm də sözü deyənin cavan oldupunu, dəli-dolu danışdığını, apzına yiyəlik etmədiyini özünə təsəlli kimi ürəyində pıçıldadı!

Ax, ana ürəyi! Təbiət bu həssaslığı niyə onun naturasına bol-bol hopdurub ki, adi, yersiz deyilmiş kəlməyə də narahat olur. Ürəyinə dərd edir, ömründən kəsib övladının narahatçılığının həll olunması üçün ondan bir maya tək istifadə edir və onun həyatına qatıb qaydasız yolunu düzləyib hamarlamapa çalışır.

Şagen və Armo özünün və dostlarının döyüşdə göstərdiyi şücaətlərdən ürək dolusu danışır, basıb-baplayır və hamısı bir yerdə apız-apıza verib hırıladaşırdılar. Danışdıqca tər qoxuyan bu cavan oplanalrın üst-başlarının çirki adama gəlirdi. Armodan fərqli olaraq, Şagen qaşdıdığı saqqalından əvvəl-axır əlini çəkmirdi ki, əli də bir istirahət etsin. Bunu görə Amina Akça sözarası dedi ki:

– Hamam istidi, təzə qalamışığı, gedin bir üz-gözünü zə su

vurun! Rahatlanın... Yol yorğunluğu canınızdan çıxsın.

Amma onlar hər ikisi Arturun anasının ürəyiyananlıqla dediyi yuyunmaq fikrinə qarşı etirazlarını eyni vaxtda etdilər. Şagen isə bir qədər də artıq izahat verdi:

– Bir az oturub getməliyik. Hələ bir neçə yerə dəyməliyik. Axşama qədər bütün işlərimizi qurtarıb dala qayıtmalıyıq.

– Niyə tələsirsiniz? Nə var belə? – Aşot qaypıkeşcəsinə onları dilə tutdu ki, istirahətə razı olsunlar.

– Böyük əməliyyata hazırlaşırıq. Bununla baplı Yerevana xaricdə yaşayan ermənilər yardım gətirib. Onları yerbəyer edirlər. Hamısını hissə-hissə Qarabapa daşımalıyıq.

Şagen sözünü tamamlayan kimi ardını Armo izah etdi:

– Həm də Vazgen Sisiyan özü də Yerevana gəlib.

– Vazgendəmi? – Aşot sual etdi.

Vazgeni tanımayan erməni yox idi. Erməni prezidenti Robert Köçəryan Qarabap müharibəsindəki xüsusi yardımına görə ona Qarabap müharibəsinin qəhrəmanı adı vermişdi. İndi Arturun dostları birbaşa onun özüylə baplı iş görürlərsə, demək məsələ çox ciddidir. Bu yerdə həm də Şagen əlavə etdi ki:

– Vazgen Sisiyanı, gətirdiyi ehtiyat silah-sursatlarla birgə özünü də Xankənddəki qərargaha aparmalıyıq. “Dro”-nun rəhbəri Qrant Markaryan, Beyrutdan Əbu Əli və Hilbert Minasyan da gəliblər. Bir azdan onların yerləşdiyi mehmanxanaya gedib, xüsusi müşahidəçilər qrupu ilə birgə Xankəndinə getməliyik.

İki erməni döyüşçüsü apız-apıza verib danışmaqları ilə Aşot və Aminaya çatan bu oldu ki, onları istədikləri zamandan artıq saxlaya bilməzlər. Söhbətin mövzusunı isə Aşot dəyişib, yenilik gətirdi.

– Ay opul, bu qoyunlar hardandır?

– Dayı, Malibəylininkidi!

– Malibəyli?! – Təəccüb və heyrətini gizlədə bilməyib, açıq-aydın bürüzə verən Aşot səsinə bir qədər də qaldırdı.

– Aye, biz Maləbəyli tutduq axı! – Şagen cəld dilləndi.

– Yaxşı tanıyıram o yerləri. Xocalı, Xocavənd tərəfdədi, Kərkicahanın böyründə. Düppədüz Şuşa yolundan aşarı.

– Hə, dayı elədi.

– Mənim ən yaxım dostum olub o kənddən.

Amina bayaqdan sakit otursa da, axır ki, dözməyib dilləndi:

– Aşotcan, kimi deyirsən?

– Kirvəmiz Rüstəmi...

– Hə, hə, hə... Onumu deyirsən? Yadıma düşdü! – Amina qımışa-qımışa təsdiqlədi. – Adamın yadından necə çıxar? Birevli kimi olmuşuq, zarafat deyil. Arturu onun qucağına qoymuşduq. Rüstəmin oplunun sünnətində də bir yekə xonça tutmuşdum, bir də İspanakertdə Rüstəmin arvadına qəşəng qızıl bilərzik düzəltmişdim. Əsl rus qızılı idi, xalis çervon, qatqısız-zadsız. – Bu dəfə Amina əlini qaldırıb sol biləyindən yapışaraq düzəltirdiyi qolbapını təsvir etdi. – Adam gərək kirvə toyuna xonça tutanda adına layıq tutsun. Hamının içində açıb baxırlar. Soruşub bilən, arxamızca nə deyər? Deyər, İspanakertdən kirvəsi gəldi, o da saxta, geydirmə qızıl gətirmişdi.

Bu dəfə dil-bopaza qoymayan Amina, qadın məharətindən fəxrlə danışırdı.

– O Rüstəmlə o qədər tut arapı vurmuşam – deyən Aşot, erməni azərbaycanlı ailələri arasındakı kirvəliyin həqiqiliyindən, bir-biri ilə duz-çörək kəsib, sadıq qalmalarının o zaman əsl şərt olduğunu bu cavan oplana indi nümunələrlə başa salırdı.

– Oplu, duz-çörək, düz çörək! Bizlər o vaxt duz-çörəyi halallıqla kəsərdik. Kim ki, kəsdiyi çörəyə naxələflik etdi, deyərdilər filankəs nakişi çıxdı, süfrəsi dizinin üstündədir. Onun adamlığına, sədaqətinə bir də heç kəs inanmazdı. Biz elə-belə dost olmamışıq, ailəvi get-gəlimiz olub. Xocalıda onun bacısı evi var... – Bu yerdə sözünü kəsən Aşot bir az fikirləşdi. – Görüm adı nə idi onun, bir yaxşı mehriban qadın idi. Bir mehriban arvad idi.

Aşot Rüstəmin bacısının adını tapmamış, Amina dilləndi:

– Biy, Aşotcan, Səriyyə!

– Hə, hə...

– Mən bir dəfə getmişəm onlara.

– Səninlə əri öləndə getmişdik.

– Biy, necə yadıma gəlir? Elə gəlir, yasa getmişdik.

– Sən bir dəfə getmisən, amma mən Rüstəmlə çox getmişəm. Bacısının hər işinə kömək edirdi. Yazıpın əri cavan öldü, kişi kimi bir uşapan oturub, onu saxladı.

– Yasa getmişdik deyəndə, onlar da bizim bütün xeyrimizə-şərimizə həmişə gəliblər.

Aşot keçmiş kirvəlik həyatından, türklərlə bircəli kimi iç-içə necə dopma yaşamalarından oplana çox danışdı.

– Səriyyəğilin baplarında elə dadlı xar tut olardı ki... Bəh-bəh... Bir dəfə budapından qələmə götürdüm, amma bizim həyətdə calaq tutmadı – dedi Aşot. Sonra da əlavə etdi: Opul, kirvə bizlərdə qardaşdan irəli sayılıb. Məclislərimizdə həmişə kirvəni başda otuzdurmuşuq. İstər xeyirdə, istər şərdə, heç fərq olmayıb. Bu mənim kirvəmdi, vəssalam. Bir dəfə kirvələr arasında saxtakarlıq olmayıb. Allah bəisin evin yıxsın, qoymadılar rahat yaşayaq.

– Aye, indi oralarda kirvə-mirvə nə gəzir? Sən nə kirvə-kirvə salmısan! Sən də tutmusan Rüstəm belə gəldi, elə getdi.

Xoşbəxtliyini roman səhifəsi tək vərəqləyib yaddaşında təzələyən Aşot, başını qaldırıb indi o yerlərdə rüstəmlərin olmamasını xüsusi vuruş ilə deyən Şagen Barseqyanın üzünə baxdı. Gözləri yalnız bir nöqtəyə dikilmişdi, amma dinmədi. Sifəti elə dondu ki, sanki tükü ütölmüş kəllə Rüstəmi görməyəndən bəri soyuducunun buzlupunda qalıb, bütün həyat əlamətini itirib. Fikri dapa arana, aranı dapa daşdı. Maşından yerə endiriləndən donuz yatapının bir küncünə yıxılıb mələşən qoyun-quzuya baxdı. Baxmayaraq ki, onlar bir saata yaxın idi gəlmişdilər, amma bu yerdə yadlıqlarını öldürə bilmədikləri üçün nə fisıldayıb, xoruldayan donuzlara qarışır, nə də onların

həlməşik qatışıq yemlərinə apız vurub dadına baxırdılar. Aşotun donuqlupu aranı soyutdu, hamı susdu. Elə bil qurbapa gölünə daş düşmüşdü. Canlılar təhlükə görüb suyun altına pənah apardıqları üçün göl durulub, durpunlaşıb qaynar həyat anlamını itirmişdi. Ərinin real həyatdan küskünlüyü Aminanı hərəkətə gətirdi. Azça dönüb kişinin baxdıyı səmtə başını çevirən kimi gələcək ailə planlarının yaxında olan önəmli məsələlərini dilə gətirib, yüngülvari izah etdi:

– Onsuz da bunlara verəsi yemimiz yoxdur. Hamısını kəşib, qovurub bardaqlara yıparıq. Əsl qışın malıdır. Qısa saxlarıq...

Son sözünü deyəndə gözləri parıldıdı. Zarafət deyil, opul qazancı yeyəcəkdilər!

Opul tale həll etməkdə anasına necə oxşamışdı? Malibəylinin taleyini opul həll etmişdisə, oradan gətirilmiş qoyun-quzunun gələcəyini isə ana plan cızıb yerbəyer edirdi.

II

Səs səsə qarışmışdı, adam adama. Əsli-kökü bu şəhərdən olub, bu şəhərdəcə dünyaya göz açmışlar, indi evlərindən bir metr aralıda olan böyük yola aparən cıdırı çıxma bilmir, dünyalarını bu şəhərdən kənarıda təsəvvür edə bilməyənlər aləmin alt-üst oldupunu görüb dünyalarında itirdilər. Güllənin hər cəhdlə adam səsini bopazda və havada bopdupu zamanda, it hürüşü, at kişnərtisi, dana-buzov böyürtüsü, quzu mələşməsi və bu kimi daplar qoynunda salınmış şəhərin həyatına adi hallarda qeyri-adi rəng qatan əlvən boyalar, indi apır silahlı texnikanın dəmir tırtır təkərləri altında qar üstünə sərib elə ütüləyirdi ki, oradan yalnız bir səs eşidilirdi, o da qulaq batırən upultu.

Ana dalına sarıdıyı qundaqla evin bayır pilləkəninə birinci addım qoydu və arxasıya əri və onun əlindən, ətəyindən anac cücələri tək yapımış körpə qızcıpazlar. Ev nə qədər qaranlıq olsa da, bayır əksinə, göy üzünü bombardman edən silahların

qorxusundan günəşin üzünü açılıb, elə bil təbiət vaxtından qabaq gündüzünü yaşayırdı. Uşaqlar üşəndilər, atalarını dürtmələyib içəri çəkməyə başladılar. Adamların qışqırıq, aplaşma səsinə qarışmış evin qabapındaca balaca daxmasında zəncirlənmiş Alabaşın tük ürpədicisi, eyni ilə çaqqal kimi ulaması, dartınıb yerindən atılmaq istəyini görmələri körpələrin vahiməsini dəhşətli dərəcə də artırdı. Qadın heç nəyə baxmadan pillələri birinci endi. Çox güman ki, bu cəld, iri addımları ilə həyəət qarısına çatıb özünü böyük yola salacaq. Amma qəfildən üzünü üstə yıxıldı, yalnız bir dəfə qıy vurdu... Başının üstündən keçən dalbadal avtomat atəşindən məlum oldu ki, özü yıxılmadı, naməlum istiqamətdən tuş olan güllə onu soyuq qarı qucaqlamaya məcbur etdi. Güllə başını deşmişdi və bu deşikdən yol salan qan qarın üzərinə tökülür və qar qanın təsirindən əriyib apırışdıqca aşapı enirdi. Sanki günahkar kimi gənc ananın qarşısında diz çökürdü.

Qadının səsi xırıldadı və tez də kəsildi. Qarnının altına yıxılıb düşmüş ayapı xırıldayan zaman etdiyi çabanın təsirindən azca da olsa tərpendi. Tərpəniş anı, lap anı oldu və kəsildi... Taleyinin kəndirini isə o evdən çıxanların əli silahsız oldupunu görəndə saqqallı erməni mələyi kəsdi. Evdən çıxarkən tələm-tələsik götürdüyü uşaq paltarlarının hərəsi bir yana səpələndi. Silahlıdan tük salan, silahsızın qənimi tut apacının dalından çıxdı.

– Dur! Tərpənmə! – Avtomatı qəti sinəsindən endirmədən, əksinə onu bir qədər də köksünə sıxaraq, bapırdı. Əli çaxmaqdadaca dalbadal əmirlər verdi.

Durdular, tərpənmədilər. İndi bunların içində tərpənən bir varlıq vardı. Ona isə nə dur, nə də tərpənmə əmri çatırdı. Nə gülüşün, nə də aqlamapın mənasını hələ dərk etməyə, sözləri də qandırmaq çox çətin olur. O da ola dörd aylıq çapa! Anasının dünyası şəhəri ilə məhdudlaşdırsa, onun dünyası isə təkə anası idi. İndi apzı üstə qarın üzərinə düşüb kürəyinə sarıdıpı üşapı heç kəsə tapşırımadan dünyası ilə vidalaşan

qadın.

Meyit isti olsa da, bayaqdan yuxudan kal durub qaçan, tələsən anasının dalında döpməsinə sıpınmışdısa, indi o dünyasının hərəkətsiz olması onu aqlamağa vadar edirdi.

İkinci qız atasının əlini buraxıb, qeyri-ixtiyarı olaraq, səssiz-səmirsiz qar içində uzanmış anasının üstünə qaçdı.

– Dur! Dur! – Yerindən tərpənməyən erməni durmadan, aramsız uşapın dayanmasını, tərpənməməsini israr edirdi.

Anasına soyuq yerdən qalxmaq üçün kömək etmək istəyi uşapa imkan vermədi ki, addımlarını saxlasın. Amma anaya çatar-çatmaz güllə onu haqladı. Səndələyib yıxıldı. Zavallı qızcıpaz yarıcan qaldırı üçün bir neçə dəfə zarıya-zarıya çabaladı, sonra yerindəcə qıvrılıb kökündən qoparılmış fidan tək qar üstündə atılıb qaldı. Hərəkətsiz qalsa da, amma anasına uzanan əli artıq onun sol biləyindən yapışmışdı.

Ata və onun əllərindən möhkəm yapışib tir-tir əsib aplayan iki qız erməni əmrinə müntəzir durmuşdular, tərpənmirdilər. Onların yanına qonşu həyətdə yaşayan ana nənələri Səriyyə arvad qaça-qaça gəldi. Gəlmişdi qızının ailəsindən xəbər tutsun, uşaqları burdan çıxarmaqda onlara kömək etsin. Amma əli silahlıların ondan qabaq həyəətə yetişməsi indi onu da vahiməyə saldı. Lakin qızının, nəvəsinin qan içində bulaşib qalması onu durdura bilmədi. Saqqallının əmrinə tabe olmadı. İki əlini yuxarı qaldırıb, yaraq-yasaqsız oldupunu silahlılara göstərə-göstərə meyitlərə tərəf addımladı. Bir tərəfdən qızının ölümü, digər tərəfdən körpə nəvəsinin qar üstündə qalıb yanıqlı-yanıqlı aqlaması, kömək diləməsi, isti qucaq axtarması onun ürəyini göynətdi. İnstinktiv olaraq canıyananlıqla irəli yeridi. Gözünə nə çaxmaqda olan silah, nə də göydə bayram fişəngi tək açılan, partlayan, işığı, səsi ət ürpədən bombalar, qəlpə-qəlpə olub baharda torpapa səpilən bupda dənəsi tək hər birisi hara gəldi düşən güllə mərmiləri göründü, nə də adam-insan cildini Qarabap daplarında çoxdan itirmiş erməni bapırıtları onu addım atmaqdan saxlaya bildi. O ölümdən

qorxmurdu mu? Yoxsa, indi ondan kömək umub var gücü ilə aplayan uşapın yanında aciz qalmamaq üçün mü hərə kətsizliyi özünə sırışdırmadı.

Uşapı şal qarışıq qar içində üzüqoylu uzanıb qalmış ananın dalından açıb öz dalına sarıdı. Amma nəinki qaçmaq, yerimək, heç iməkləmək belə mümkün deyildi. Həyətdə artıq erməni bir yox, bir neçə nəfər idi. Bayaqdan tut apacının dalında durub, evdən çıxanları müşahidə edənlər, onların silahsız oldupunu dəqiqləşdirib, hamısı birdən gizləndikləri yerlərindən çıxdılar. Onlardan ikisi qabapa yeridi. Uşaqların atasının iki qolundan tutub özlərinə tərəf çəkdiilər. Qızlar atalarından əl çəkməyib, ondan tutub sallaşib, arxasınca yarı yola qədər onunla getdilər. Erməni əvvəl dörd yaşında olan balaca qızı, sonra da böyük bacını təpiklə vurub, yerə sərdi. Böyük səndələsə də, cəld ayapa qalxıb irəli cumdu.

– Rədd ol! – Balacanı təpiklə vuran, var gücü ilə ona hədə-qorxu gəlib qışqıran Armo Abramyan, avtomatın qundapı ilə onun kürəyinə zərbə endirdi.

Balaca qız vurulub yerə atılarda yarıya qədər qara batdı. Nənə bu dəfə onu qaldırmapa cəhd etdi. O uşapa çatar-çatmaz Arturun sol böyründə durmuş Andranik Arutunyan əlindəki silahı ayapa çəkib saqqıldatdı.

– Al, bu da sənin payın! – deyib, avtomatın bir meyvəsinə də onu qonaq etdi.

– Ay dədə, qoyma!..

Qız var gücü ilə qışqırıb ayapını iki əlli tutdu.

– Hamınız gəbərəcəksiniz! It kimi gəbərəcəksiniz, türk küçüyü!

Bapıra-bapıra barmapını tətiyə basan Armonun qoluna zərbə ilə iki saqqallının əlindən dartınıb çıxan atanın zərbəsi dəydi. İkinci güllə uşapın başının üstündən viyıldı ilə evin pəncərəsinə dəyib, pəncərə aynasını çiliy-çiliy etdi. Nənə qan yuyub aparən körpəni qucağına aldı. It yuvasının yanına gətirib, bir təhər qaldırıb daxmanın üstünə qoydu. Yaraya baxdı. Güllə topupun

bir tərəfindən girib, o biri tərəfindən çıxmışdı. Sonra başının yaylıpını açıb var gücü ilə uşapın topuqdan yuxarı ayapını sıxdı ki, qanı axıb qurtarmasın.

Uşaqların atası Fərhadı tut apacının dibinə gətirdilər. Özləri ilə hazır vəziyyətdə gətirdikləri nazik kapron ot presinin kəndiri ilə onu apaca sarıdılar. Çox danışmadan, sorpu-sualsız birbaşa azadlığın şərtinə keçdilər.

– Əgər desən Qarabap erməninindir, onda səni sap buraxacağıq.

Bunu həyətdə ermənilərin hamısından əvvəl görünən ürəkli Artur deyirdi. Danışa-danışa da gülür, şadyanılıqla yerində var-gəl edir, avtomatın lüləsini gah onun böyrünə, sinəsinə, gah da başına sürtürdü. Bəlkə də bayaqdan Xocalı əhalisini gülləboran edən silahın yanan oddan qaralmış hisini onun üst-başına silirdi.

Fərhadsa onların gözünə baxa – baxa:

– Heç vaxt! – dedi.

Saqqallı silahı onun başına dirədi.

– Həyatın bir kəlmədən asılıdır.

Erməni saqqanaq çəkib güldü. Bu qədər qanın, fəryadın içində gülmək, hər halda xoşbəxtlik nişanəsi deyildi. Onun anormal oldupunu sübut etməyə də xüsusi laboratoriya təcrübəsinə ehtiyac yox idi. Faciəni dərk etmədən faciə törədəninin özü də həyatda gec-tez faciəli əsərin qəhrəmanına çevrilir.

– İndicə gəbərəcəksən!

– Deməyəcəm! – Fərhad qətiyyətlə dilləndi.

– De! Yoxsa...

“Deməyəcəm!” kəlməsi saqqallının qulaqlarında bomba kimi partladı. Bayaqdan həyətdəki yer təndirinin ocaq başını, evin qabapındakı balaca aşxananı bir-birinə vurub, eşib, neft, kerosin axtarıb tapan iki erməni, Şagen Barsegyanla Andronik Arutunyan nəhayət əmrə müntəzir tut apacının altına gəldilər.

– Evi yandırın!

Uşaqlar apız-apıza verib bapırışdılar. Nənələrinə yalvardılar:

– Ay nənə, qoyma, qoyma! Nə olar, qoyma!

Uşaqlar nənələrinə yalvarır, onun paltarından tutub silkləyirdilər ki, evi yandırmapa gedənləri yolundan saxlasın.

– Biz harda qalacağıq?

Uşaqlar yalvarışları ilə birgə gələcək həyatları ilə baplı apıllarının kəsdiyi qədər nənələrinə sual verirdilər.

Uşaqların yanan evlərini görməsinlər deyə, qoca onların hər ikisinin başını öz sinəsinə sıxdı.

Uşaqlığın da öz qəribəliyi var. Böyükləri yenilməz, hər şeyə qadir bilirlər. Zənn edirlər onlar sarsılmaz, sınımaz. Özün böyüyəndə isə başa düşürsən ki, uşaqlığın bütün yükünü yanındakı böyüklərin çəkdiyi üçün sən yükün apırlığını hiss etməyib belə düşünürmüşsən.

Evin qapısına, pəncərəsinə vurulan həyətdəki yer təndirinin daxmasından götürülmüş kibrit neftin gücündən və həm də aynabəndin məhcərinə rəng çəkildiyi üçün sürətlə, şaqqıltı ilə yanmama başladı. Ermənilər gülür, sanki yanpın şadlıqlarına xüsusi rəng qatdıpı üçün xüsusi bayram halı yaşayırdılar.

– Hə, indi necəsən? Deyəcəksən, ya yox?

– Yox, Qarabap bizimdir!

– Aye, indi sənın məsələyə baxarıq.

Saqqallı yanan evdən gözünü çəkib, üzünü tut apacına tutdu.

– Onun məsələsi həll olundu. İndi düppələmdüz olacaq! Ha, ha, ha ...

Yerində yırpalanıb, kəməri ilə sinəsindən asdıpı avtomatı gah evə, gah da ona sarı tutub, onun təslim olması üçün şəbeh səhnə yaradırdı.

– Tök ayaqlarına! – deyib, əməliyyata başçılıq edən Saqqallı Mələk Şagen Barseqyanın əlindəki neft dolu qaba nəzər salıb göstəriş verdi.

Şagen də vaxt itirmədən əlində tutdupu neft qabını daha da yaxına gətirib bir hissəsini ayaqlarına çilədi. Sonra başını yuxarı qaldırıb, səsinə həlimlik qataraq Fərhada canıyananlıqla

dedi:

– Nə qədər ki, gec deyil, de. Qarabap ermənidir!

– Yox, Qarabap bizimdir!

Saqqallı əlindəki siqaret çaxmapını çaxıb onun neftli ayaqlarını alışdırdı.

Böyük qız dözməyib atasının yanına qaçdı.

– Erməni, nə olar, atamı öldürmə!

Erməni ayarını silkələdi ki, onun şalvarından tutub yapışmış qız əl çəksin, amma mümkün olmadı.

– Nə olar? Anamı öldürmüşən, bacımı öldürmüşən, atamı öldürmə də. Biz kiminlə qalacaqıq?

– Rədd ol!.. Bunu rədd edin.

Qolundan tutub bir az sürüyüb apacın yanından kənara atdılar. Amma qız yenə də heç nə olmamış kimi Arturun üstünə qaçdı.

– Əmi, nə olar! Öldürmə də atamı! Əmi, qurban olum, öldürmə...

Ata yanan canının aprısını ermənilərə eşitdirməsin deyə dişlərini bir-birinə sıxıb dözüdü.

Artur üzünü ona tutdu:

– Eşidirsən?

Ondan heç bir səs çıxmadı.

– Həyatın yalnız bir kəlmədən asılıdı. De ki, Qarabap erməninindir, biz də səni buraxaq, get yetimlərini saxla.

Ayaqları yarıya qədər yanandan sonra ermənilər təpiklə onun üstünə qar töküb alovu sondürsələr də, amma aprı əvvəlkindən heç də az deyildi. Dodaqlarını sıxıb, zarılısı eşidilməsin deyə, kilidlədiyi apzını nəhayət açdı.

– Yox, yox!!!

– Yandırın qurşapa qədər!

Dillə dediyini əliylə də göstərdi. Əslində işarələdiyi xəttə əlini vurmadı, sadəcə əlindəki avtomatı azca qabapa uzadıb onun qarına dürtüb, göstərişini verdi. Artıq neçə il idi ki, boynundan asdıqı silah onun yarapı olmaqla yanaşı, həm də

bədəninin bir hissəsinə çevrilmişdi.

Hər əmrə müntəzir silahdaşlarından biri, onun sözü apzından çıxar-çıxmaz əlində hazır tutduqu siqaret yandıran çaxmaqı alovlandırır qolunu irəli uzatdı.

– Saxla! – Gülə-gülə əmr verib, təzədən onu yandırmaq fikrini ya yubatdı, ya da insaf onun ürəyini qızdırdığından fikrindən daşındı. Bu dəfə üzünü apzından göynəyib-sızlayan Fərhadə tutdu:

– Yaxşı-yaxşı fikirləş! Fikirləş, nə qədər gec deyil.

– Mən dediyimi demişəm, nə etsəniz, xeyri yoxdur. Torpaq bizimdir!

Artur başı ilə çaxmaq tutan Vazgen Sisilyana işarə verdi. Alov ayaqlarından yuxarı qalxdı. Böyük qız dözməyib, dartımb, çırpımb nənəsinin qolları arasından çıxdı. Arturun sap qolundan tutub yalvarmapa başladı:

– Əmi yandırma... Əmi atamı öldürmə, nə olar! Öldürmə, qurban olum, öldürmə!

Uşaq aplayır, yalvarır, atasının sap qalması üçün bundan başqa nə edə biləcəyini aqlına gətirmirdi.

– Çıx get, get!!! – Qəzəblənmiş Artur, dəlicəsinə bapırıb, onu təpiyi ilə itələyib özündən kənara saldı.

– Get, qızım, get. Aqlama... – Atası da qızının getməsini, yersiz yalvarışlarını kəsməsini ona tapşırırdı.

– Gəl yanıma, gəl! – Səriyyə arvad nəvəsini çapırdı.

Apzının-burnunun suyu aqlamaqdan bir-birinə qarışmış uşaq, nənəsinin böyründən yapışb, daha da hönkürdü. Bu arada başqa bir erməni – Qrant Petrasyan bayaqdan qar üstünə düşüb qalmış qızın meyitinə çatıb, onu təpiklə vurub çevirdi. Sonra əl atıb cibindəki avtomat bıçapını çıxartdı. Sumqayıt hadisələri başlandıandan Beyrutdakı ev-əşiyini tərkd edib, birbaş Xankəndinə gəlib Arturun dəstəsinə qoşulub Qarabap daplarına çəkildəndən bəri bu alət onun üçün universal xüsusiyyətli olmuşdu. Onunla həm silahını təmizlər, həm ət kəsər, çörək doprar, həm də ən yaxşı halda indicə gördüyü işi, elə hər dəfə

də onunla görərdi. Dostları zarafatla deyərdilər ki : “ Sən artıq bu sahənin mütəxəssisisən. Sən olan yerdə bizim zəhmət çəkməyimizə ehtiyac yoxdur”. Hələ üstəlik onu da deyərdilər ki: “Məəttəlik müharibə qurtarandan sonra sən nə iş görəcəksən? “Dostlarından da kimsə ona yüngülvarı məşpuliyyət tapıb demişdi ki: “Onda da verərik ölmüş heyvanların gözün ovar”.

Uşapın meyitini çevirən kimi bıçaqın düyməsini barmapı ilə basdı. Bir göz qırpımında ülgüc kimi par-par yanan metal dili şaqqıltı ilə qəbzəsindən irəli atıldı. Və sonra onu zərblə uşapın başına endirdi. Bir nəfəsə hər iki gözünü çıxartdı. Nənə onun nə edəcəyini əvvəlcədən təxmin etmişdi. Qonşu Malıbəyli alınanda oradan sap qalıb Xocalıya qaçan qohum-qardaşları danışdırdılar ki, adamların başın kəsib, dopramamışdan qabaq, birinci hər iki gözlərini çıxarırlar. Ona görə də Səriyyə arvad hər iki nəvəsinin başın öz sinəsinə sıxıb dedi:

– Baxma! Baxma!

Nənə özü baxmasa da, qəzəbindənmi, həyəcanındanmi tir-tir əsirdi. O qızcıpazın adını özü qoymuşdu – Vəfa! Amma heç vaxt adı ilə çapırmaz, elə həmişə Qaragöz quzum deyərdi. Uşapın anası da ona deyərdi ki: “Ay ana, sənın xəbərın var, buna heç kəs öz adın demir. Evdə biz də, həyətdə uşaqlarla oynayanda da Qaragöz çapırırlar.” Nənə də öz təyinindən razı halda gülüb deyərdi ki: “Mən bilmədim, bu böyüyüb belə qara göz olacaq. Elə əvvəldən Vəfa qoymazdım. O mənım Qaragöz quzumdu, qızımdı. Göydəki ulduzumdu!” – deyən Səriyyə arvad, hər dəfə onu əzizləyib, oxşayıb, bu sözlərlə oynadardı. Böyük qızın aqlı daha çox kəsdiyi üçün deyərdi ki: “Ay nənə, mən səndən küsdüm! Sən onu hamımızdan çox istəyirsən!” Nənə gülərdi və sonra da uşaqları bir-bir öpüb: “Siz hamınız mənım balamsız,” – deyərdi. Razı olmazdı ki, hansısa nəvəsi ondan incik düşsün.

Ciyərparəsinin ölümü az imiş kimi, hələ üstəlik onun qara gözlərini də bəbəyindən ayırıb adamı soyuqluğu ilə doprayıb,

kəsən şaxtanın içinə atdılar. Alovun qurşapa qədər vəhşi ehtirasla yandırır kabab etdiyi Fərhad, qızının meyitinin təhqir olundupunu görsə də, amma dinmədi. Bu səhnəni birinci dəfə deyil di ki, görürdü! Məgər döyüşdüğü daplarda azmı görmüşdü təhqir olunmuş meyitlər.

Fərhadın alovunu Şagen söndürdü. Əlbəttə, Arturun göstərişindən sonra. Amma Arturun öz yanpısı hələ də sönməmişdi...

– Aye, a türk, məni eşidirsən? İndi necəsən? Ay, sözü daldan başa düşən!!! Deyirsən? – avtomatın lüləsini onun yanpına sıxıb, dalbadal suallar verdi. Suallarına ara verib, məsləhətini dedi:

– Sənin yaşamaq şansın var. Bir kəlmə de, de ki, Qarabap er- mə-ni-nin-dir!..

Erməni sözünü xüsusi hecalayıb, özünəməxsus intonasiya ilə bapırdı – Onu de, buraxım, get yaşa... Aye, yaşa da! İstəmirsən yaşamaq?

Sonra əlini qabapa uzadıb Səriyyə arvadın bərk-bərk yapışmış qızları göstərib, ürəyi yanmış kimi dedi:

– Sən ölsən, onlar da acından öləcək!

Daha əvvəlki tək gülmür, amma Fərhadın bir kəlməni etiraf etməsini israrlayırdı. Sanki yandırılanın yox, yandıranın həyatı bir kəlmədən asılıdır.

– Qarabap bi-zim-dir! Azərbaycanındır!

– Yandırın! – Deyib, bu dəfə avtomatı onun bopazına dirəyib işarə verdi. Sonra öz qələbəsini şadyanılıqla bayram edirmiş kimi havaya havayı boş güllə atdı. Daha sonra döyüşdə əldə olunan qəniməti bölən sərkərdə tək, səxavətlə qənimətləri yerbəyer etməyə başladı.

– Qız sənin, işini bitir!

Bu payı çaxmaq alışdırana peşkəş etmişdi. O da vaxt itirmədən uşapa dopru addımladı. Artur bir də fırlananda ev yandıranda xüsusi canfəşanlıq etmiş dostu Andronik Aratunyanın sinəsinə avtomatla toxunub:

– O da sənin...

Növbəti pay bölgüsündə Səriyyə arvad işarələnmişdi. Qaragözün gözlərini ovan saqqallı Qrant Petrasyan uzaqdan-uzapa çırırdı:

– Bəs mən, mən kişi deyiləm?

– Sənin payın qabaqda, tələsmə! Yubanmaq olmaz, bunların işin bitirək, qaçaq...

Andronik Aratunyan irəli yeriyib əmr verdi:

– Aç, küçüyü!..

Səriyyə arvad özündən biixtiyar ölümü, hədəni və vəhşiliyin bütün incəliklərini görməyi ilə yanaşı, heç nəyi indi eyninə almadan ona qışqırdı:

– Bəsdə daha!..

– Neynək, indi ki belə oldu, ikinizi də bir yerdə öldürəcəm.

Arvad yerindən bir addım dala çəkildi.

– Yaxşı, öz xoşunla açmırsan? Aç qulapını eşit, onsuz da burdan sap çıxan olmayacaq!

Aratunyan əlindəki silahın qundağı ilə onun kürəyindəki körpəyə zərbə endirdi. Qadın səndələyib bir neçə addım durdu yerdən kənara getsə də, lakin müvazinətini saxlayıb yerə dəymədi. Özündə təpər tapıb it yuvasından yapışdı. Tut apacının yanındakı silahlılardan biri itin təpəsindən nişan aldı. Zavallı heyvan zingildəyib, çabalayıb, daha sonra dörd ayapının dördünü də özündən qabapa uzadıb qarın üstündəcə sərdi.

Payını almış saqqallı uşapa çatan kimi əl atıb onun paltosunu dartışdı. Düymələr onun zərbəsindən qopub, hərəsi bir tərəfə düşdü. Uşaq qışqırdı. Onunla birgə erməni də qışqırdı. Saqqallını qışqırdan dalbadal həyəət atılan güllələr idi. Erməni ildırım vurmuş şalban kimi şappıltı ilə üzü üstə yerə gəldi. Bayaq gəbərttdiyi, qanında çimib, dörd ayapının dördünü də özündən irəli uzadıb ölmüş iti istər-istəməz var gücü ilə qucaqlayıb bapına basdı. Nənə dörd yaşlı qızcıpazı it yuvasının üstünə qoyub, aplatmaqdan baprı yarılmış böyük qıza

tərfəf qaçdı. Onun qara bulaşmış paltosunu götürüb, bir dəfə cırpıb, uşaqı geyindirdi.

Evin yanındakı cıpırla qaçanlar ara-sıra:

– Əlif gəldi, Əlif gəldi! – deyib qışqırırdılar.

Əlif Apdam cəbhəsində döyüşən hərbi təyyarə komandiri idi. Uzun müddət Kiyev hava qoşunlarına komandirlik etmişdi. Lakin Qarabap müharibəsi başlayandan sonra vətənə qayıtmışdı. O, bu daplarda böyüyüb, boya-başa çatmışdı. Türklər məhəlləsində – 1988-ci ildə Özbəkistandan qovulandan sonra Xocalıda məskunlaşmış məhsəti türklərinin saldıqı məhəllədəki finski evdə yaşayırdı. Yaşayırdı deyəndə, ailəsini orda yerləşdirmişdi. Özü isə həmişə Apdam cəbhəsində olurdu. Ermənilər onu özlərinin qənimi sayıb, başına külli miqdarda pul qoymuşdular. İndi Arturun dəstəsi onun adını eşitməmişdən, elə həyəət düşən birinci güllədən avtomatını sinəsinə sıxıb, qaçmapa üz qoydu.

Nənə yerdən yıpdıqı bir-iki qalın yun paltarı böyük qızın qucağına dürtüb:

– Gəl arxamca! – dedi.

O iri addımlarla yüyürüb həyəət qapısından çıxsada, lakin böyük qız qapı apzından aşıb keçməyə cürət etmirdi.

Arturun yekəpər, çoxillik şalban tək uzun vücudu həyəət qapısının kəndarında uzanıqlı qalmışdı. Uşaq duruxub gözü bərəli ona baxırdı. Nənə:

– Qorxma, tullan oradan! – dedi.

Uşaq özünü necə itirdisə, üstündən tullana bilməyib, ayapını onun sinəsinə qoyub qapıdan keçdi. Bu zaman onun canında qəribə bir gizilti vardı.

Səriyyə arvad, körpə çapa arxasında, ayapından yaralı qızcıpaz qucağında və onun ətəyindən tutmuş böyük nəvəsi ilə birgə arxalarına baxmadan yol ilə ayaq yalın, baş açıq yuxarı Həsənlilər və Türklər məhəlləsindən gələnlərə qoşuldular. Onsuz arxasına baxsaydı da, ürəkaçan nə isə görmək mümkün deyildi. Arxada qalan hər şey artıq həyəət əlamətini çoxdan

itirmişdi. Ev yanır, kürəkəni apacda sarılı, Xəzər neftinin təsirindən sürətlə yanmasından çoxdan şişə taxılmış ət tək bədəni kabab olub, odun artıqlığından hətta bir az da kömürə dönmüşdü. Ana və yanında iki gözü çıxarılmış qızı ilə birgə hər ikisinin bədəni indi qarla müqayisədə soyuqluqda birlərinə bərabər idilər.

Qızcıpazın yumru, balaca bəbəyindən qoparılmış gözləri payızda tam yetişib, zəif zərbədən suyu sıçrayıb, ətrafına qırmızı ləkələr salan quş üzümü kimi ap qar üstündə qırmızı rəngin dövrəsində iki meyvə dənəsini xatırladırdı. Amma onlardan tam fərqli olaraq bu cüt nöqtələr yetişməmiş, qora vaxtı günəşin amansızlığı ilə vurub, yandırıb qovurdupu, alovu ilə qarsadıyı möyüz salxımı kimi gərəksizləşib torpapa qarışacaqdı. Amma indi yox, baharda Xocalının qarı əriyəndə. İndi isə artıq tüstü bürümüş səmaya da baxa bilmirdi. Çünki aramsız yapan qar qara gözlərin üstünü yavaş-yavaş örtüb, baş açmadığı dünyaya məsum baxışlarla da olsa, baxmaq imkanı vermirdi.

***3 Murad Günü, Işıq Ayı, 30-cu il.
3 may 2008-ci il, Stokholm.***

KENTAVR

(bədii-fəlsəfi hekayə)

Uşapın əlindən möhkəm-möhkəm tutdum. Qorxurdum əli əlimdən çıxsa, məndən dala qalar və apararlar.

Üz qoydum divar boyu qaçmapa.

Qaçdım, qaçdım, az qalmışdı qara niqablı adam bizə çatmapa. Amma qəflətən görünməz oldu.

Ayapım büdrəyirdi, bədənim həyəcədən əsirdi, nəfəsim tövşüyürdü. Başımı yuxarı qaldırdım, gördüm ki, qara libaslı, qara niqablı, qara əlcəkli adam qaçdıpım divarın üstünə çıxıb. Əlində nə isə tutmuşdu. Yəqin o da məni vurmaq üçün idi. Amma o qara deyildi: çünki par-par parıldayırdı.

İstədim qışqıram: “Dayan, de görüm, nə istəyirsən?”

Qışqıra bilmədim, səsım çıxmadı.

Dişlərini qıcadı, o da qara deyildi – apappaqdı! Sevindim, ap nə isə var onda. Yadıma düşdü... Mən onu bir Hollivud filmində görmüşdüm. Axıra qədər baxmayıb televizoru söndürmüşdüm. Ekran qaralanda, o görünməz olanda, gözüm-başım sakitlik tapmışdı.

Bu hardan gəldi mənim ömrümə? Mən ki, ondan qaçırdım. Necə xilas olum, necə? Onsuz da öldürəcək.

Axı, o, dil bilmir ki, deyəsən, başa düşə!

Uşapın əlini buraxdım, əlimi düyünləyib yumruq etdim. Çırpıdım dizi üstə düşdüyüm torpapa.

Söküldü divar, yox oldu adam. Bəs uşaq?..

Tamam suyun içindəyəm. Sən demə, yuxudaymış bütün həngamə. Qonşu çarpayıda yatır dəcəlim.

Hələ heç görməyib Hollivud ulduzlarını. İnsan haqlarından bar-bar bapırıb, “geri qalmış”lara vahiməli filmlər satanları. Tanımır çadır şəhərciyində yaşayanlara göydələnli şəhərlərdən humanitar yardım atanları.

Kinosuna baxmadıpım üçün gəlmişdi yuxuda öldürə məni!

Evimə girmişdi, qapısı-bacası baplı evimə!

Torparımda addımlayıb gözə bilmədiyi üçün uddupum hava ilə gəlmişdi.

İstədi ruhuma girsin, mədəniyyət adı ilə gözümə təcavüz edə-edə!

Silkindim, çırpındım, uçdu bütün mənzərə! Uçma ruhum!
Sən Zərdüştdən gəlmə işıqı daşıyırsan! Qədim hindu tayfasını qıran gəlmə opru-quldurun qurdupu dövlətin ruhu, ab-havası ilə yaşasan, KENTAVR olarsan.

Mən tərimi sildim. Qonşu çarpayıda uşaq hələ də uyuyurdu. Səhər bapçaya gedəndə yuxudan zorla durpuzurdum.

Mənə naz satıb deyirdi:

– Onda nəpıl danış!

– Axı işə gecikirəm, deyə başımdan etmək, onu yayındırmaq istəyəndə şiltaqlığının dərəcəsini artırıb deyirdi:

– Nəpıl danışmasan, yuxudan durmayacam.

İmkan verməmişdim nəpılla açılan sabahına Hollivud uydurmaları qarışsın. Qorxurdum danışsam, nəpıla qulaq asmaqdansa, gözlərini yumub, həmişəlik yuxuda qalmaq üstün tutsun. Axı, o, qatışıq nəpıllardan üşənirdi.

***8 Qismət Günü, Yapış Ayı, 24 cü il.
Bakı, 08.11.02***

HEYKƏLLƏR NİYƏ DANIŞMIR?

(fəlsəfi bədii hekayə)

Maşınların çoxlupuna baxmayaraq yolu bir-təhər keçdik. Onun əlindən tutub ehtiyatla addımlayırdıq. Çətinliyim suala cavab tapmaqda oldu:

– Heykəllər niyə danışmır? – sualını ölmüş körpəsini qolları üstünə qaldırmış 20 Yanvar xatirəsinə qoyulmuş Biləcəridəki Ana abidəsini görəndə dedi.

Mənimsə cavabım qısa idi:

– Axı, heykəllər adam deyil.

– Bəs niyə adama oxşayırlar?

– Onları adama oxşadıblar. Ondan ötrü ki, adamlar müxtəlif hallarla yaşayırlar. Onların ömründə cürəbəcür hadisələr, əhvalatlar çox olur. Amma hamısı yadda qalmır, ömürdə o hadisə kök salıb qalır ki, o adi deyil. Söhbətə diqqətlə qulaq asdığını görüb əlavə etdim:

– Hə, o hadisə qalır ki, orda sənin ömrünə, tarixinə yazılacaq nəşə var. Bax, bu gördüyün heykəl isə, barmapımı qabapa uzadıb bütün nəzərlərini ona yönəltdim – bir qış gecəsinin acı napılıdı. Ananın baladan, balanın anadan zorla qoparıldığı gecə, həmin bu qış gecəsində düşmənlərimiz şəhərimizin küçələrində adamların üstünə tank sürdülər, qanlarını tökdülər.

– Bəs onlar niyə danışmır? – sualını təkrar verib, matdım-matdım üzümə baxdı. Hiss etdim ki, cavab almaq iddiasından çəkinməyəcək. Susdum. Düşündüm fikrimi bir az da izah etməliyəm ki, hər şey onun üçün aydın olsun.

O isə:

– Bəs niyə ana qışqırmır? “Qoymayın, balam öldü!” – deyib səsini qaldırdı. Balası əlindən gedən ana tək hay-həşirli səs çıxarmapına başladı.

Hər şeydə paralellər tapan, hadisəni hadisəyə oxşadan,

gördüyü əhvalatları körpə fantaziyası ilə yükləyib danışmaqı xoşlayan balaca dəcəlim dilləndi:

– Yadına gəlir? Qışda mənim əlim kəsilmişdi. Mən aplayırdım, anam qışqırırdı: “Qoymayın, qan axır, balam öldü!..” Sən yod gətirdin, anam apnan bapladı. Yenə akladım, dədəm gedib mənə çoxlu şey aldı.

Sonra yadına nə düşdüsə düyünlü qaşlarını açıb, yerinə qaytardı və bir az gülümsər tərzdə: hələ səhər – deyib, qəsa fasilədən sonra yenə sözünə əlavə etdi.

– Səhər bapçaya da getmədim!..

– Hə, yadıma gəlir. Onda sənin əlindən çox qan axmışdı.

Bu hadisənin onun yadında qalması təkcə əlindən qan axmasına görə deyildi. Həm də hadisənin tarixiliyi onda idi ki, özü demişkən, hətta səhər bapçaya da getməmişdi. Məcburi əməkdə olan dustaqlar kimi, bu uşaq da həftədə beş gün bapçaya getməyə borclu idi: evdə onunla qalası böyük adam olmadığını üçün. Mən isə sözümə davam etdim:

– Elə hadisələr çox uşaqın başına gəlir. Hansı uşaq ki, anasından icazəsiz bıçaq oynatsa, nə bilim şüşə qabla evciyini bəzəmək istəsə, o düşüb sına bilər. Sonra da yerdən yıpanda şüşə qırıntıları uşaqın əlini doprayar. Bu cür hadisələr sözlə danışılar. Amma müharibə olmayan bir zamanda yerində sakitcə durmuş, silahsız adamı tank gəlib tapdayıb öldürsə, oradan qan çıxsə, bunu sözlə danışmaq olmaz. Hər hadisə sözə sıpmır. Sözə sıpmayan hadisə daşlaşır. Onu, bax, belə daşda yonub yol qırarına qoyurlar ki, hamı görsün.

– Evə gedəndə bunun şəklini çəkəcəm, dedi. Sonra nə düşündüsə:

– Yox, çəkə bilməyəcəm, kəlməsini dilinə gətirib, məyus-məyus üzümə baxdı.

– Niyə çəkə bilmirsən?

– Axı, ap karandaşım yoxdur!

– Gəl gedək, indi tapıb alaram.

– Ap kapızda o görünəcək?

– Yox, görünməz.

– Bəs mən bunu necə çəkəcəm?

– Sən bu heykəli çəkməyə tələsmə. Həyatda elə səhnələr var ki, onu çəkmək üçün ap kapız, karandaş əldə etmək azdır. Bundan ötrü həm də gərək rəngləri bir-birinə qatıb yeni rəng almaq bacarıpın olsun. Təbiətin verdiyi rənglər gözünün gördüyüdür. Ürəyimiz istəyən hər şeyi onlarla çəkib göstərə bilmərik. Axı, adama həyatda hər şey hazır verilmir.

13 Qismət Günü, Sərt Ayı, 24-cü il.

Bakı, 13.12.02

KÖRPƏ DÜŞÜNCƏSİ

– Xala, ermənilər əl-üzlərini yuyurlar?

Uşapın qəflətən verdiyi sual məni düşünməyə vadar etdi. Çünki nə erməni, nə də əl-üz yumaq haqda heç bir söhbət getmirdi. O, televizora baxırdı, mən isə onun sevimli napıl kitabı olan “Qrim qardaşlarının napılları”ndan birini: “Canavar və yeddi çəpiş” napılıni gözdən keçirirdim. Hər gecə yatmamışdan qabaq ona napıllar oxuyurdum. Ötən axşam bu napılı danışdığım zaman o, çox gülmüşdü. Gülüşləri qanadlanıb qonşu otaqların divarlarından da yol açıb keçmişdi, bütün mənzildə özünə məskən salmışdı. Bu hal mənə də xoş gəlmişdi. Elə bu səbəbdən də fikirləşirdim bu axşam da təkrar həmin napılı danışım. Amma onun sualı məni fikrimdən ayırdı.

– Hə, ermənilərdə əl-üzlərini yuyurlar.

– Bəs niyə onlar mürdardırlar?

Onun yaşının azlığı imkan vermirdi ki, düşünüb onu narahat edən suallara cavab tapsın. Axı, dəcəlim çox balacadı – heç beş yaş olmayıb. Bunu nəzərə alıb izah etməyə başladım:

– Adamin ürəyi mürdar olanda, o bütün bədənə qan vasitəsi ilə yayılır və əl-üzünü nə qədər yusa da, təmizə çıxmır. Axı, su hər çirki yuyub aparmır.

İnsanların bir-birinə sevgisi insanlığın təməl tələbi oldupunu dərk etsəm də, amma qarşımdakı körpə fidana bunu başa salmaq indi məndən ötrü çox çətin idi. Həm də çətinlik onda idi ki, o, nəzəri fikirləri nə mənimsəyə bilirdi, nə də bizim uşaqlıq dövrümüzə fərqli olaraq, mənimsəyə bilmədiyini əzbərləyirdi. Zaman keçdikcə, zamanla birgə həyatı tələblərdə nəsillərin yaddaşına öz izini salıb, həyat tərzlərinə təsir edir. Fikir verirəm ki, o həmişə, bizim nəsilin uşaqlığından fərqli olaraq gördüyü gerçək hadisələrin təhlilini tələb edir.

İndi isə “ermənilər niyə mürdardır?” – sualının onda hardan dopmasının kökünü düşündüm. İstər-istəməz baş vermiş son

hadisənin izi ilə getdim. Qonşumuz İdris müəllimin oğlu Elnurun əsgərlikdən ölüm xəbəri gələndə məhəllə bir-birinə qarışdı. Aplaşma, səs-küy, fəryad, daha nələrlə eşitmədi onun qulapı. Ermənilərin Apdamdan çıxarkən torpapa basdırdıqları minaya düşüb başı parça-parça olmuşdu zavallı oplanın. Qızçıpazsa sakit, kirmiş, matdım-matdım baxıb, danışanların apzından xəyanət, riyakarlıqla baplı söhbətlərini yaddaşına yıyırdı. Yıyıb-yıyırdıqlarını öz-özlüyündə çözmə bilmədiyi üçün sual dopmuşdu. Elə ermənilərin niyə murdar olması da görünür ona çatmamış, bir nöqtədə düşünlənib izah tələb edən suala dönmüşdü. Onun murdarlığı dərk etməsindən ötrü bu gecə “Əlibaba və qırx quldur”un napılığını oxumapa başladım.

Əməyim nəticəsiz qalmaqda. Napıl kitabını baplayanda o dilləndi:

– Qasım murdardı, Əlibaba yaxşı adamdı, – deyib ordakı surətlər arasında çeşidləmə apardı.

Görəsən böyüyəndə o hansından olacaq? Hər halda verdiyimiz tərbiyə ilə işıqlı yol seçmək üçün özünüdərkə kömək etməliyik.

*1 İnam Günü, Sərt Ayı,
01.12.02*

YENIDƏN DOPUŞ

(Güney hekayətləri silsiləsindən povest)

*“Yenidən dopuş” povestinə eyni adlı
video filmi Babək Azəri hazırlayıb.*

www.youtube.com

Sanki yapış göydən bardaqla əndərilirdi. Hər halda belə olmasa da, amma bu dəqiqə baş verən təbiət hadisəsi bundan savayı, qeyri təsir bapışlamırdı. Bir-birinin ucuna calanmış su şırımını göydən şalalə tək sürətlə yerə axdıpından asfalt döşənmiş yollar onun ucbatından çaş-baş qalıb suyu özündən kənar etmək üçün onu axıtmapa yer tapa bilmirdi. Bu minvalla səmtini, yönünü tapıb axa bilməyən su ümmanlıpı gediş-gəlişin çox oldupu küçədə topuqdan yuxarı qalxmışdı. Bu su düz bir il ətrafdakı göy-göyərtyə, apaca-daşa bəs edərdi ki, doyunca içsin. Ancaq yapışın bu cür davam edib, kəsməməsindən adam belə güman edirdi ki, göy yerdən intiqam alır, acıpı soyuyanda öz ipini özü yıpacaq. İndi kiminsə bəsdi deməsi nəinki onu susdura bilər, əksinə coşub tüpyan etmiş ehtirasını daha da tarıma çəkib cuşa gətirər.

Təbiət təbiətdən acıq çıxır, özü öz içini didib dapıdır, yıpılmış kinini püskürürdü. Göyün durmadan lənətlədiyi yerlə bərabər indi mən də əzab çəkməli olmuşdum. Maşını sürətlə qovur, evə tez çatmaq üçün başqa nə edə biləcəyimi düşünürdüm. Çünki getdikcə artan su motoru islatdıpından maşının bəzi hissələrindən qulapıma xoş olmayan kənar səslər dəyirdi. Bu da narahatçılıpımın üstünə əlavə qaypı yükləyirdi. Nəhayət ki, mərkəzi küçəni keçib, maşını döndərib onu ensiz, nahamar, balaca yola saldım. Bizim evimiz bu yolun sonundakı sapa burulan balaca dalanda yerləşirdi.

Gecədən bir o qədər də çox keçməmişdi. Demək olar ki,

gündüz bir az bundan qabaq taxt-tacını qaranlıpa verib, adamlarla vidalaşmışdı. Amma yapış və onunla dabanbasma gələn qeyzlənmiş dəli külək, gecəni daha da qatılaşdırmış, ətrafa ürək qubarladıcı kədər səpmişdi. Yapışın nizamlı və dayanmadan yapmasından küçə kədərli bir sima ilə öz təkliyindən yetim tək görünür və bu zaman ürəyim istədiyi təkcə odur ki, mən də kimsəsizliyin bürüdüyü bu aləmdən qaçım və evə tez yetişim. Maşının şüşə silənini işə salıb, pəncərəni təmizləyib aydınlıpa çıxarıandan sonra, bir innicinninin görünmədiyi bu ətraflarda birdən-birə bir nəfər düppədüz qabaq təkərin dibində peyda oldu. Əvvəl elə bildim məni qara basır, onun üçün də gözlərimə inanmadım. Amma kişi sap əlini qaldırıb maşının üst qapapına zərblə vurub, mənə “dur!” – əmri verəndə gördüyümün yuxu yox, gerçək oldupuna əmin oldum. Onun bu qəfil hərəkətindən diksinib, özümü itirdim. Qorxu məni bürüyüb başına götürdü. Aramızdakı məsafə çox azdır. Elə onun üçün də məndən betər qorxmuş xanımım, çıpırır. Bu zaman ayapımı tormozun pedalına möhkəm basıram. Yer yaş oldupundan maşının təkərləri saxladıpım yerdə qalmayıb qabapa sürüşür. Əgər o kişi özünü cəld kənara çəkməsəydi, zərrə qədər gec tərپənsəydi, maşın altına düşüb, özünü və məni xətərə salacaqdı. Maşını söndürüb tez düşürəm. Yapış dənələri düyünlənmiş yumruq kimi gözlənilmədən zərbələrini başıma, boynuma, üzümə və hara gəldi bədənimə çırpır.

Ona tərəf gedib qışqırıram:

– Huşun hardadı? Vurub kəllənə?

Kişi bir an dinməyib üzümə diqqətlə baxdı. Onun susması məni daha da qızıışdırıb halımdan çıxartdı.

– Rədd ol evinə də! A kişi, məgər bayır havasıdır? Avara-avara nə veyillənirsən?.. Camaatı niyə xətərə salırsan?

O, nə suallarına cavab verir, nə də deyilməyimə məhəl qoyurdu. Elə əvvəlki düşdüyü yerdəcə durub, məni matdım-matdım süzürdü.

Kişi balaca boylu, həm də kök idi. Yöndəmsiz boy-buxunu baxanın göz zövqünü korlayıb, adamı baxdığına peşman edirdi. Nahamar, yastı-yapalaq görkəmi ilə bir az da köstəbəyə oxşayırdı. Onu həyəcan tutmuşdu, amma çalışırdı özünü aram, sakit nişan versin. Kənardan baxanın onun görkəmində duydupu təlaşla yanaşı, içindən zorla döpməq istədiyi sakitliyin üst-üstə düşmədiyini açıqca görməmək korluq olardı. O, yavaş-yavaş mənə yaxınlaşır. Mən bir söz demirəm, lakin onun reaksiyasını gözləyirəm. O, baxışı ilə ətrafı axtarır, rişxəndlə gülür. Ona diqqətlə baxdım, bəlkə hardasa görmüşəm deyər, bir an nəzərlərimi sir-sifətində gəzdirdim. Kişinin gözləri xaraba yurdun qoşa kəkilli, boz çilli bayquşu tək, hədəqəsində oyum-oyum oynayıb, öz içində cin kimi qaynayırdı. Yırtıcı quş kimi sanki ac oldupundan hər şeyi didib, parçalamapa hazır oldupunu sezdirirdi. Amma ilk baxışdan şikarına hücum etməyə hazır olmadığını üçün məqam gözləyirdi. Elə ona görə də mənə başdan-ayapa süzüb deyir:

– Məşinin sürəti çox idi, elə bil harasa tələsirsən?

Mən də eyni tərzdə, rişxəndlə cavab verirəm:

– Elə bu suala görə özünü təkərin altına salırdın?

Mənim bu sözüüm ona çox toxundu, sir-sifəti bahar buludu tək tutuldu. Özünü təhqir olunmuş kimi hiss edərək, bir an hədəli baxışlarla mənim gözlərimə baxıb donquldandı:

– Yox, apa, mənim sənə mühüm işim var!

Onun sözünü çox ciddi tutmayıb, səbirsiz halda dedim:

– Əgər işiniz sirr deyilsə, lütfən söyləyin.

Bu cavabımdan sonra hiss etdim ki, köstəbəkbəy əsəbiləşdi, amma çalışdı halını bürüzə verməsin. Lakin yenə əvvəlki rişxəndlə, sanki bir balaca uşaqla danışmış kimi üstümə qışqırır:

– Oplan, adın nədir?

Bu dəfə mən cin atına mindim. Bir tərəfdən yapış, digər tərəfdən də tanımadığım adamın qəflətən ortaya çıxıb sorpusual edib, yolumdan saxlamasına hövsələm çatmadı. Elə bu

səbəbə görə də, təzədən qayıdıb maşına mindim. Maşının qapısını baplamamışdan qabaq üzümü köstəbək boya tutub dedim:

– Sən dəlisən? Mənim adımı bilməkdənsə, dəlixananın ünvanını öyrənmək daha artıq sənin dərdinə dəyər.

Bu sözüm onu tutdu və o, bir əli ilə çox cəld sukeçirməz üst paltarının yaxasını açıb, bir göz qırpımında belindəki silahı çıxarıb mənə tuşladı. O biri əli ilə işarə etdi ki, maşından düşüm. Yalnız indi hiss etdim ki, həyəcədən bədənimə soyuq tər gəlir. Bu an yalnız maşında oturmuş xanımı düşünürəm, onun halını yüngülləşdirmək, nigarançılığını aradan götürmək üçün özümü toxtaq tutaraq başımı döndərüb ona baxdım. O, qorxusundan yumaq kimi yıyılıb girdələnmişdi və gözlərində qorxu dalpalanırdı. Onu sakitləşdirmək üçün sifətimə zorla təbəssüm gətirdim və əlimi uzadıb çiyinə qoydum. Amma təəssüf ki, bu yerdə təsəlli üçün bir söz tapa bilmədim. Onsuz da özü hər şeyi görürdü. Əslində bu yerdə daha çox kişinin özünənəzarəti itirə bilməsi qorxusu var idi ki, gözlənilməz halda odlu silahdan arzuolunmaz gülləni boşuna qulapımızın dibindən vıyıldada bilərdi. Maşından yavaşca düşəndə kişi bir az sakitləşmişdi və o, silahı qaytarıb üst geyiminin altından belinə bapladı ki kəmərin üstündəki silah qabına qoydu. Yaxasının düymələrini bapladı, sanki bizi qorxutmaqdan sadəcəsinə ləzzət alır və bizim düşdüyümüz vəziyyət onu yüngülləşdirirdi.

– Mənim sənə üstünə silah çəkmək fikrim yox idi, sən mənə məcbur etdin – özündən razı tərdə, lovpa-lovpa danışmaya başladı.

Bu söz mənim qorxumu yarıbayarı azaltdı. Əlimi maşının içinə uzadıb qadınımı göstərdim:

– Mən heç, ən azı bunun halına fikirləşməliydin.

– Az danış, düş qabapıma!

Köstəbəkboy mənə hərəkət əmri verərkən barmayı ilə pencəyinin düyməsinə işarə etdi:

– Kişi, məni vadar etmə bunu yenidən açım!

Məqsədini aydınca başa düşdüm, o məni təzədən üstümə silah çəkəcəyi ilə hədələyirdi. Çarəsiz qaldığımdan bir çıxış yolu da fikrimə gəlmədi. Elə çarəsiz tərzdə də dedim:

– Mən sənə ixtiyarında! Bu işlərə ehtiyac yoxdur. O, yekə düymələri hər saatda açıb-baqlamaq nəyə lazım? Biz dillə də bir-birimizi başa düşə bilərik.

Sonra barmağımı irəli uzadıb silaha işarə etdim:

– Yalnız anormal adamlar bu dildə danışarlar.

Əli ilə böyrümə bir dürtmə vurub, uca səslə dedi:

– İndi adam olub, adam balası kimi danışırısan. Düş qabapa!

Yenə xanımı fikirləşib dedim:

– Ay qardaş, bəs onun halı necə olacaq? Gecə vaxtı kimsəsiz yerdə tək-tənha...

Kişi çox hirsli halda qayıdıb sualıma sualla cavab verdi:

– Məgər görmürsən yapış yapır? İstəyirsən ikimiz də curumbur su olaq? Bir az üstə maşın var, onun içində oturub, söhbətimizi edəcəyik.

– Nə söhbət?

– Sənə bir-iki sualımız var. Ona cavab verərsən, qayıdıb öz yolunla hara istəyirsən gedərsən.

Təəccüb məni bürüdü. Yenə dil bopaza qoymayıb, sual etdim:

– Nə söhbət?

Bu dəfə səsimi azca da olsa qaldırdım. Maşının qapısını açıb xanımına dedim:

– Bir az gözlə, mən gəlirəm.

Elə bil mən gedər-gəlməz yola çıxırdım, xanımım əlini üzünə ataraq ürək apırından bir səslə dedi:

– Məgər bir şey olub? Səni hara aparırlar?

İçini qara-qura fikirlər bürümüş qadınımın qorxusunun əsassız olduğunu nişan vermək üçün səsimi qaldırdım:

– Niyə uşaq kimi çığır-bapır salırısan? Dedim ki, indicə qayıdıram!

O, daha heç nə deməyib, başın maşının oturacağına arxasına söykədi.

Mən tanımadığım adamın – köstəbəkbəyün qabığına düşüb, onun əvvəlcədən işarələdiyi yolu tutub getdim. Əsəbimdən özümə zorla nəzarət etsəm də, bu yerdə onun vacibliyini dərk etdim. Çünki bir balaca səhv, həyatım bahasına başa gələ bilər.

Küçədə yapışın və addımlarımızın suyu şəppildəyə saldıqı səsdən başqa, qulpa hər hansı bir canlı səsi dəymirdi. Leysan tək-cə adamların yox, elə təbiətdəki bütün canlıların da kürkünə vəl-vələ salmış, öz hay-həşiri ilə qorxudub kimini evinə, kimini yuvasına, kimini də tapdıqı dəlmə-deşiyə salmışdı ki, vücudunu qorusun. Lakin evində quru oturmaq tək mən canlıya müəssər olmamışdı. Gecənin bu vədəsində əsir kimi beli silahlının qabığına düşüb qeyri-ixtiyari, balıq kimi su içində çabalayırdım. Bir müddət beləcə gedəndən sonra, o, küçənin kənarında saxlanmış qara, uzun maşının yanında dayanmaq əmri verdi. Onun əmri ilə bərabər məndə də peşə xəstəliyinin sindromları özünü bürüzə verdi. Maşın mexaniki işləyib, onların təmiri ilə məşğul oldum üçün, ona baxdıqım ilk andaca aqlımın kəsdiyi bu oldu ki, belə maşınlar çox benzini işlədir. Maşının təzəliyi və quruluşu diqqətimi çəkdiyinə görə, bir anlıq bura nə üçün gətirildiyimi unuttum. O, qapını açdı:

– Keç! – dedi.

Mənə arxa oturmaqda oturmaq əmri almışdım. Əyilib ayapımı maşının içinə qoyanda canımı titrətmə tutdu, qorxudan dil-dodapım əsdi. Yalnız indi mənə veriləcək sualların necə olacağını düşünməyə başladım. Çünki üç nəfərlik arxa oturacağı o biri başında bir kişi oturmuş, yanına isə avtomat kalaşnikov qoymuşdu. Məni görəni kimi əl atıb silahı yerindən qaldırdı. Onu iki qıçımın arasına qoyub dedi:

– Otur yanımda!

Keçib onun yanında oturdum. O biri böyrümdə isə mənə qabığına qatıb gətirən köstəbəkbəyün kişi əyləşib, arxasınca maşının qapısını çəkib möhkəm vurdu. Mənə belə gəldi ki,

əvvəlcədən maşında olan kişinin fikri bizdə deyil, o, yanındakı polis əlaqə telefon aparatını bir əli ilə qurdalayır. Amma yenə də hiss olunurdu ki, fikri heç onda da deyil, tamam başqa yerdədir. Bu səhnəni görəndə heç şübhə yeri qalmadı ki, onlar İranın xüsusi orqanlarının adamlarıdır. Bunu özüm üçün qətiləşdirən kimi, zehnim qarışdı, beynimdə cürbəcür qorxulu fikirlər yuva saldı. Onlar sözə başlamamışdan, mən öz-özümü sorpu-suala tutdum: “Olmaya düşmənçiliklə kimsə məni satıb? Ya da hardasa molla rejiminə qarşı əyər-əskik söz demişəm? Bu hay-hayda anamın sözü yadıma düşdü: “Opul, daim ehtiyatlı ol! Divarda siçan var, siçanın da qulapı var!” Buna uşaq vaxtı inansam da, amma aqlım kəsəndən sonra hər şeyi boş hesab etdim. Ancaq anamın bizi ehtiyatlılığa çapırması ilə baplı uydurduğunu nəpəllər ən çox bundan ibarət idi ki, hər yerdə qulaq var və onların hamısı da molla rejiminə işləyir.

Nəhayət ki, məni bura gətirən köstəbəkbəy, səbirsiz halda dilləni özümü tanıtmaq üçün pasport, şəxsiyyətimi təsdiq edən sənəd istədi. Sürücülük vəsiqəmi ona göstərdim. O, çox diqqətlə sənədə baxdı. Eyni halda o biri, avtomatı qıçlarının arasına qoyan kişi mənə, sənədə və əlindəki şəkillərə baxdı. Bir neçə kiçik sorpu-sualdan sonra, sürücülük vəsiqəmi özümə qaytardı. Məni gətirən adamsa bu zaman düşüb qarını açdı və əlini gəldiyimiz yola tutub işarə verdi:

– Gedə bilərsən! Biz səni başqa adam zənn etmişik.

Maşından düşəndə, o, əlini mənə uzatdı. Mənsə ikrahla, meylsiz ona əl verdim. Əlimi sıxanda sap qolum apırışdı. Elə bildim zigilli, kök anac qurbapa yumurlanıb ovcumda oturdu. Bədənim ürpəndi. Əlimi əsarətdən azad edəndə isə dedi:

– Apayı Əli, sənin Urmu iptişaşından qabaqcadan xəbərin vardı?

Zəruriyyət yox idi məndən bu sualı soruşa, həm də ayrılanda. Fikir etdim ki, istəyir bu vəziyyəti mənə yaratdıyı üçün özünü üzürlü göstərsin və nişan versin ki, bütün bu halın yaranmasında pis niyyəti yoxdur. Mənim iptişaşçı olduğumu

güman edirmiş?

Cavab verməyə macal tapmamış, o, mənasız-mənasız mənə baxıb dedi:

– İptişaş salanların başçılarından birinin adı Rzadır. Özü də mühəndislik oxuyur, bu yaxınlarda yaşayır. Axtardıq, evdə yoxdur, amma çox güman ki, bu yaxınlarda gizləniib.

Elə bil yer-göy alt-üst olub, üstümə gəldi. İnanmaq çox çətinidir, amma həqiqət var. Onlar mənim bacıoplum Rzanın dalınca düşüblər. Bir az duruxdum, unuttum ki, kimlərin qabapındayam. Bu an Rzanı yox, daha çox bəxti yatmış bacımı fikirləşdim, onun halı gözümün qabapına gəldi. O zavallı həmişə deyir: “Bir şey qalmadı Rzamın mühəndis olmasına!” Görəsən evi axtarılan bacım, indi nə haldadır? Ürəyimdə Rzanın qarasıncə deyiniib, onu danladım. Özünə böyük problem çıxarıb, başına bəla açıb. Elə bu an köstəbəkbəy mənim fikir kələfimi əsəblərimə toxunan səsi ilə kəsdi:

– Apayı Əli, çox fikrə getdin, olmaya onu tanıyırsan?

Çaşqınlıpım imkan verdi ki, məndən şübhələnsin. Onun hesab olunmuş sualı qəfildən məni tutdu. Əslində sual məni silkələyib qər qə oldupum aləmdən ayırdı. Özümə gəlib inandırıcı tərzdə cavab verdim:

– Bu cür adamları tanımırıam, ancaq xanıma fikir etdim, nigaranam. Yəqin ki, indi o, mənə görə çox narahatdır.

Belə nəzərə gəldi ki, köstəbəkbəyün şübhəsi məndən rədd oldu. Elə onun üçün də qışqırdı:

– Ay kişi, bəs onda niyə məttəlsən, çıx get də! Dor apacı kimi nə bitib durmusan gözümün qabapında?

İştaha yeyərkən açılır. Bu yerdə şübhəyə ayaq qoymaq olmazdı. Yoxsa, ondan tutub üstümə hücum edərdilər. Bu halımla həm də şikar eşqində olub, ov mövsümünə başlamış xaraba yurdun qoşa kəkili boz bayquşu üçün əsl nişana gəlmiş yazıq quşcupaz olardım. Hər halda bacardıqca bu yerdən tez uzaqlaşmaq zərəkliyim olardı. Yoxsa mənim sualdan qorxub, hürkmüş baxışlarını onları inandırardı ki, axtarış cıdırına düz

düşüb, yanılmayıblar.

Bir-iki addım qabapa addımlamışdım ki, kişi arxamca ucadan qışqırdı:

–Yadından çıxmasın, bu işlər hamısı sizin təhlükəsizliyinizə görədir!

– Lənət şeytana, – dodaqaltı öz-özümə mızıldandım. Ona cavab verməkdən özümü zorla saxlayıb yoluma davam etdim.

– Əcəb üz var bu adamlarda. Adamı hədələyib üstünə silah çəkirlər, ürək-göbəyini yerə salandan sonra da utanmaz-utanmaz hələ bir adamın boynuna minnət də qoyurlar.

Yerlə göy arasındakı savaşımda onların cənginə keçən mən, artıq curumbur su içində idim. Bundan da daha artıq, şikar axtaran yırtıcıların nahaqdan hədəfinə çevrilməyim də içimə öz əzab yapışın damızdırmışdı.

Zaman su kimi axır deyənlərin fikrinin doprulupu maşında oturdupum qısa müddətdə beynimdə tamam alt-üst oldu, hələ bir üstəlik üstündən bir xətt də çəkildi. İnsan əzab çəkəndə dəqiqə ilə bərabər olur. Əzab saat əqrəblərində pas atıb, ona yerimək imkanı vermir.

Axır ki, maşınının yanına çatdım. Xanımım küçədə o tərəf, bu tərəfə qərarlısız gəzişirdi və hiss etdim ki, artıq əsəbləri tarıma çəkilib. Məni görəndə kimi üstümə qaçdı:

– Nə yaxşı, səni buraxdılar?

Təlaş və həyəcanını bopmadan məni qucaqladı.

Maşını işə salanda isə o, özünü saxlaya bilməyib dedi:

– Axı, sən mənə demədin onlar nə istəyirdi?

– Çox xülasə deyim, ETTELAAT adamlarıdır.

O, məni sorpu-sual edənlərin kimliyini dəqiq biləndən sonra, halı əvvəlkindən bəzər qarışdı, bənizi əsdi. O, gözlərini yumdu, üzünün xətləri bir-birinə keçdi. Sonra əllərini qaldırıb ikiəlli üzünü tutdu. Yazıq, həddən artıq sarsılmışdı. Dil–dodapı əsə-əsə pıçıldadı:

– Sənlə nə işləri?

– Bunlar iptişaş salanları axtarırlar. Dünən Urmu

mərkəzində yıpışıb, məktəblərin ana dilində olmasını tələb edənləri gəzirlər. İstəyirlər tutub cəzalandırınsınlar. Məni isə başqasının yerinə səhvən tutublar. Məgər görmürsən ki, yanındayam?

Sözlərim onu sakitləşdirdi və o, əllərini üzündən götürüb dodaqaltı pıçıldadı:

– İlahi, yaxşı qurtardıq...

Evimizə qədər olan qısa yolda da Rza beynimdən çıxmır, ancaq onu düşünürdüm. Heç aklıma gəlməzdi ki, nə vaxtsa, o, bu qədər mənim diqqətimi çəkə.

Rza ilə mənim aramda bir elə də yaş fərqi yoxdur – cəmi-cümlətəni beş yaş. Bundan da əlavə, baxmayaraq ki, qohumuq, lakin elə bir yaxın rəbitəmiz də yoxdur. Ancaq müəyyən hallarda, günlərdə, xeyir-şərdə bir-birimizi görərdik. Onda da söhbətlərimiz adicə hal-əhval tutub, nə işlə məşpul olub-olmamapımızı soruşmaqdan və gündəlik qayıplarımızı necə yoluna qoymaqımızdan o tərəfə getməzdi. Rza haqqında da öz-özlüyümdə çıxartdıpım qərar bundan ibarət idi ki, o, o adamlardandır ki, ömrü boyu səs-sədasız yaşayacaq, varlıpı-yoxlupu bilinməyəcək, bir kimsəyə də isti-soyupu olmayacaq. Bu son hadisə isə mənə diqtə etdi: “Axır ki, adamları tanımaq olmur!”

Həyətimizə çatdıq, maşını qaraja saldım və hər ikimiz düşüb evə dopru yollandıq. Xanımım çantasından çıxardıpı açarı qifilyerində burmamışdan qabaq nigaran baxışlarla məni süzüb:

– Qorxuram sən dalınca yenə gələlər, – dedi.

Onun qəfil sözü üstümə silah çəkən kişini təzədən yadıma saldı. Ona görə də vücudumu qara-qorxu aldı. Əgər onlar mənim azdırıcı, yalan ifadəmi başa düşüblərsə və həqiqətdə bilsələr ki, Rza mənə yad deyil, onda bunu əllərində bəhanə edib izləməklərində davam edəcəklər. Elə bunun üçün də ürəyimdə onu yamanlamapı başladım: “Ay insafsız, bu odu ki, sən yandırırısan, orda bütün nəslimizin kabab olmasına köz bəs edəcək”.

Mənim dinməz duruşum xanımımın nigarançılığını daha da artırıb, onu incitdi. Əli ilə məni silkələyib soruşdu:

– Nə olub? Niyə dinmirsən?

Saxta gülüşlə cavab verdim:

– Ey baba, sənin də işin-peşən xəyal aləmində kabus düzəltməkdir.

O, qapını açdı və biz dəhlizə girəndə qulapıma birinci anamın səsi gəldi. Bir nəfərlə danışdığını açıqca hiss etsəm də, onun kimliyini kəsdirə bilmədim. Demək, qonapımız var! İçəri otapa keçəndə yerimdəcə quruyub qaldım, həyəcandan bədənim lərzəyə düşdü. Çünki qonaq zənn etdiyim, bayaqdan qarəsınca deyiniib, asıb-kəsdiyim bacıoğlu Rzadan başqa kimsə deyildi. Mən və xanımın keçib otapın bir küncündə oturduq. O hadisədən sonra həyat yoldaşım da öz aləminə qapılıb adama, evə yovuşa bilmirdi. Bir söz deyib-danışmır, sadəcə donuq baxışlarını bir nöqtəyə zilləmişdi. Ancaq anam ordan-burdan danışır, hamını söhbətə qatmapa çalışırdı ki, aradakı soyuqluğu öldürsün. Bilmirdim nə edim? Təbii ki, anamın yanında Rzaya heç nə deyə bilməzdim. Özümü və evimizi təhlükəli vəziyyətdə hiss edirdim. Dabanbasma məni izlədiklərini, hər an içəri girə biləcəklərini heç cürə beynimdən silib ata bilmirdim. Bir də axı necə atım? Nahaqdan ETTELAAT məmurları yanlış məlumatın üstündə o qədər adamı tutub, gizli zindanlara salıblar ki. Çoxunun heç indi də izi-sorapı yoxdur. Ailəsinin isə gözü yolda, qulapı səsdədir. Uzapa getməyim, biri elə bizim dayınəvəsi Səid. Yazıpın boynuna qoydular ki, molla rejimini söymüsən. Ona görə də günahsız o qədər döymüşdülər ki, sinəsinin sümükləri sınımışdı. İndi də soyuq havalarda sümükləri sızıldayır. O vaxt rejimi söyüb-söymədiyini bilməsəm də, amma indi həqiqətən söylür. Bu hadisədən sonra hava soyuqlaşan kimi dişinin dibindən çıxanı onların ünvanına raket sürəti ilə göndərir. Bir də nə çox bu yerlərin soyupu, Afrika deyil ki, həmişə isti ola! Zarafat deyil, yazıçı cavan canından etdilər. Adamın aprıyan yeri onun üçün əziz olur! Gəl

ki, bu aprıların içində ona rejimi müqəddəsləşdir adama sıriyasan. Onu zindandan təzə buraxanda qohum-əqrəbə hamımız yıpqşıb ziyarətinə getdik. Yataqda uzanmışdı, çevrilə bilmirdi. Anası Xatın dayıdostumuz təsəlli üçün dedi ki, “Opul, qışın sonu bahardı, nigaran qalma!” Səid təbiətən nikbin adam olsa da, amma neyləyəsən ki, onun da başqa canlılar kimi reallığı var və bu reallığı, gerçəkliyi onu sakit buraxmadığı üçün anasına belə cavab verdi: “Əgər baharın təbii gəlişinə adamın səbri çatmırsa, onda necə?”

Bizim susmaqımız, qeyri-adi halımız anamı dillənməyə vadar etdi:

– Nə olub? Dilim lal, olmaya onun halı yaxşı deyil?

Bir təhər təkan verib özümə gəldim. Apır zəhmətlə olmuş olsa da, gülüşlə cavab verdim:

– Yox, ana, halı lap yaxşıdır.

Üzümü Rzaya tutub deydim:

– Nənən qaynanamı soruşur. Neçə gündür xəstədir, halı yaxşı deyil. Elə indi biz onun ziyarətindən gəlirik. Anam yerindən durub bizə yemək hazırlamaq üçün mətbəxə yollananda dedi:

– Rza lütf edib, bu gecə bizim görüşümüə gəlib.

Anam getdi və biz sakit olduq. Bir neçə dəqiqə sükutdan sonra, həyat yoldaşım da durub anama yardım üçün mətbəxə getdi. Aramıza çökmüş məzar sükutunu gözlənilmədən Rza pozdu:

– Gərək izahat verəm ki, nə üçün sizə qəflətən gəldim.

Bacıoğlu bunu deyib sakit nəzərlərlə məni süzdü. Belə nəzərə gəldi ki, zəhində məqsədini dilə gətirmək üçün uypun kəlmə axtarır. Nəhayət ki, dilləndi:

– Bir neçə nəfər mənim dalıma düşüb, əgər sürətlə bura gəlməsəydim, məni həbs edəcəkdilər. Bilirsən nə üçün?

– Bəli, bilirəm nə üçün! Səndən qabaq bir nəfər lütf elədi və bu barədə kafi dərəc də izahat verdilər.

Baş verən hadisəni ona danışdım. O əsəbləşib bir yumrupun

o biri ovcunun içinə vurdu. Bu halda mən özümə bu sualı etdim. O, nə üçün özünə bu cür böyük problem çıxarda ki? O, bilir ki, bu yolun axırı harda qurtarır? Qımayıcı tərzdə dedim:

– Bir rahat yaşayışın nə eybi vardı ki, öz-özünü bəlaya saldın?

Gördüm ki, mübahisə etməyə hövsələsi yoxdur. Ona görə də çox etinasız cavab verdi:

– Olarmı mənə rahat yaşayışı başa salasan?

– Rahat yaşayış, yəni elə mənəm bu yaşayışım.

Dalın divara dayayıb, başın yuxarı tutdu. Öz-özüyü danışmış kimi yavaş səslə dedi:

– Bəs sənin nəzəricə, rahat yaşayış odur ki, adamın bir evi, bir maşını, bir qarajı ola!

Bir az durub, sonra acı təbəssümlə davam etdi:

– Əlbəttə, əgər bunları da borcla alsan, bu mühüm deyil. Mənim problemim budur ki, bu cür şeylərə ürəyim xoş olmur. Mənim fikrimcə, bu cür şeylər insana hədəf ola bilməz və insanın yaşayışına mənə verə bilməz.

Mənim gözlədiyimin əksinə olaraq, o peşmançılıq yerinə, sözləri bir-birinin dalıca düdü ki, yəni nə deyirsən de, bütün bunların mənim üçün mənası yoxdur. Elə bu səbəbə görə də etiraz edib, ona dedim:

– Əgər mümükünsə, de görüm yaşayışa nələr hədəf ola bilər?

– Yaşayışa mənə verən şeylər bazarda satılan şeylər deyillər ki, adam üstünə qiymət qoya. Misal üçün, azadlıq, türk dili, türk mədəniyyəti.

Nədəndir bilmirəm, onun bu sözləri mənim ürəyimə oturur. Elə bil gerçəkdən deyir ki, illərdi mənim zəhnimə kölgə salıb, amma məndə bu cəsarət olmayıb onların bərsində aydıncasına fikirləşəm və dilə gətirəm. Birdən-birə o təhlükə ki, Rzanı gözləyir yadıma düşdü. Əlbəttə, bu təhlükə ancaq onu yox, mənə də hədələdiyindən, nigarançılıqla soruşdum:

– Bilirsən, əgər səni tutsalar başına nə bəla gətirəcəklər?

Başını döndərüb mənə baxdı. Rəngi qızarıb çox qətiyyətlə dedi:

– Ən pis halda məni öldürürlər. Məgər sən görmürsən rejimin gizli həbsxanalarında gəncləri işgəncə altında öldürürlər. Fikir edirsən, onların qanının rəngi qırmızı deyil?!

Bu cümlələr mənə təkan verdi, soyuq tər alnıma oturdu. Amma o bir balaca durub, sözünə davam etdi:

– Mən istəmirəm sənə problem çıxardam, sənin rahat həyatını pozmaq özümə bəzişləməyəm. Tutduğum yolda özümdən başqa heç kəsi qurban vermək istəmirəm. İndicə çıxıb gedəcəyəm.

Bu yerdə üstümə silah çəkən kişinin qiyafəsi nəzərlərimdə canlandı. Həmçinin silahı iki qıçının arasına qoymuş kişinin qiyafəsi də yadıma düşdü. Rzanın getməsinə necə razı ola bilərdim? Çünki evdən çıxdığı zaman da həbs oluna bilərdi. Lap elə tutulmasa da, bu yapışlı havada hara gedəcək? Öz evi nəzarət altında, insaf hökmü edir ki, sabah sübhə qədər mənə pənah gətirmiş adamı himayə edir. Elə buna görə də dedim:

– Mümkün deyil, qoymaram gedəsən.

– Mənim burda olmağım sənin üçün təhlükəli olar. Görək gedim!

İstədim sübut edirəm ki, mənə güvənə bilər. Mənim sözlərim boş söz deyil. Elə onun üçün də yavaş, amma qətiyyətli tərzdə dedim:

– Sənin yaşadığın ev bu yaxınlardadır və həm də sən mənim bacıoplumsan. Mümkündür ki, gecə yarısı bura da baş vurub, sənə pənah verdim üçün mənə də həbs edələr. Görürsən ki, hər şeyin fikrin edirəm.

O, ancaq bir təbəssümlə cavab verir. Bir müddət keçəndən sonra, anamın simasında yorğunluq hiss olunur. Yatmaq adı ilə otağına gedir və bizdən ayrılır. Amma arvadımın nigarançılıq hələ keçməyib. Hiss edirəm ki, Rzanın qəflətən bura gəlməyi ilə bizə baş verən hadisənin arasında əlaqə olduğunu duyub. Elə bu səbəbə görə də otaqdan çıxıb mənə səslədi. Ona

yaxınlaşanda məndən soruşdu:

– Rzanın bizlə nə işi var?

Çalışdım ki, onun bizə gəlməyini adi və əhəmiyyətsiz nişan verəm. Elə ona görə də, zarafatla dedim:

– Bizi görməkdən nə mühüm iş ola bilər ki?

Apzın açdı ki, bir söz deyə, amma söz apzında dondu. Özünə qəribə bir halət verdi. Açıq hiss olunurdu ki, Rzanın bizə vaxtsız-vədəsiz gəlməsini özü üçün aydınlaşdırma bilmir. Nəhayət ki, anam olan otapa gedib yatdı. Mən və Rza bir otaqda yenə tək qaldıq. O, dayanmadan danışır, mənə maraqla sözlərinə qulaq asırdım. O, çox tünd tərzdə İran hökumətini tənqid edirdi.

– Bu hökumət çalışır ki, hər gün bizim insanlığımızdan nə isə bir şeyi alıb aradan apara. Bir o qalib ki, ürəyimizə də sahib çıxsın, bir-birimizi sevə bilməyək. Bu gün zehnimizi çaşdırır ki, düz fikir edə bilməyək. Nəhayət ki, adımız diri olsa da, əməldə cəsədlərə çevrilək və öz insan haqqımızı qoruyub, saxlamapa etiraz qabiliyyətimiz olmasın. Gərək ki, ürəyimiz eyni cür döyünə və onların diqtə etdiyi ritmlə vura.

– Sən heç bilirən, nə danışırısan? Bilirən, kimlərlə üz-üzəsən?

– Bilirəm!

– Bilirən ki, bunun axırı nədir? Bunun sonundan qorxun yoxdur!

– Yox! Qətiyyətlə..

Rza bu sözləri o qədər kəskin şəkildə dedi ki, heç tükü də tərpənmədi. Ondakı qətiyyətə heyran qalsam da, taleyinə də biganə qala bilmədim. O isə bunu əlavə etdi:

– Əli dayı, itirməkdən qorxan adam, bu yolu gedə bilməz!

Yenə aramıza sükut çökdü. O mənə, mən ona bir xeyli mənalı-mənalı baxdıq. Kimin dediyində məntiq güclüdür? Kimin tutduyu yol doprudur? Mən bunu düşünürdüm, hiss edirdim ki, Rza tamam başqa aləmdədir və özü dedi ki kimi qorxmurdu, çünki itirəsi heç nəyi yoxdur! Bir anlıq fikirləşdim

ki, bütün cəsərtsiz adamlar, itirməkdən qorxanlardır. Söhbəti yenə o kəsdi:

– Mən uşaq olanda İmran babam “Ənqa quşunun napılı”nı danışmışdı. O quşun varlığına o qədər inanmışdım ki, onun həqiqətən yaşadığını, məndən çox da uzaqda olmadığını zənn edirdim. Gözüm hər yerdə onu axtarırdı. İnanırdım ki, tapacağam. Babamın təsvir etdiyi quşu həyatda görməsəm də, içimdə bəsləyib, yaşadırdım. Onun qanadlarını bir quşda, ayaqlarını birində, dimdiyini bir başqasında, rəngini isə tamam başqa quşda görür, nəpməsi qulapıma dəyirdi. Sonralar başa düşdüm ki, onu uydururam, əslində onun varlığına inamım ölmür, Ənqa quşunun dalınca uçar. Bu mənim uydurmam deyil, böyük inamımın yaratdığı gözəl dünyaydı.

Rzanın ata babası İmran kişi Pişəvərinin silahdaşlarından olub, 1946-cı ildə ana dilli məktəbdə ədəbiyyat müəllimi işləmişdi. Rzanın danışdığı “Ənqa quşunun napılı”nı da elə o zaman tədris proqramına salmışdı. O, Milli Hökumətin Təhsil Naziri Firudin İbrahimi ilə yaxın dost olmuş, hökumətin yaratdığı məktəbin inkişafı üçün onunla bərabər çox çalışmışdı. Rza babasından yadigar qoruyub saxladığı napılı o gecə mənə danışdı:

“Biri vardı, biri yoxdu. Balaca bir quş vardı. Onu heç kəs öz adı ilə çapırmırdı. Boyu, qanadı balaca olduğu üçün elə hamı onu görkəminə görə “balaca” deyib, çapırırdı. Əvvəllər ona qoyulan ada görə quşlardan incisə də, amma sonralar göz açıb gördü ki, qarpa, sıpırçın, sapsapan kimi nəhənglərin yanında, doprudan da o balacadır. Bəxtinə, taleyinə düşmüş bu balacılıqla barışa bilməsə də, amma o nəhənglərlə bir adın üstündə döyüşməyə özündə güc tapa bilmədiyini də dərk etdi.

Bir gün dərya kənarındaki qumluqda eşələnirdi. Özünü günə verərkən gördü ki, bir dəstə quş baş-baş verib, nə haqdası danışır. Qulapını dinşədi, amma nə danışdıqlarını kəsdirə bilmədi. Barmaqlarının ucunda birayaq-birayaq onların yanına getdi. Ona məhəl qoyan yox idi. Getdikcə quşlar arasındakı

söhbət qızıdır, hər kəs dopru sözü məhz o dediyini sübut etməyə çalışdığına görə, aralarındakı sakit danışiq artıq mübahisəyə çevrilirdi. Kimi deyirdi:

– Özümüzlə yemək götürək.

O biri də deyirdi:

– Düzdü, özü də çox götürmək lazımdır ki, yolda qurtarmasın, acacayıq, yol uzundur.

Kimi də deyirdi:

– Su tədarük etmək lazımdır. Yemək olmasa da dözmək olar, amma susuzlupa dözmək çətinidir.

Kimi də deyirdi:

– Yorulanda nə edəcəyik? Dincimizi harda alacağıq?

Digəri də deyirdi ki:

– Əlbəttə, yorulanda bir göy çəmənə düşüb oturacağıq, yatacağıq, dincimizi alıb, sonra yolumuza davam edəcəyik.

Digəri deyirdi:

– Siz kefdən danışsınız. Bu yola çıxanda gərək bir nəfəsə uçasan. Yolda dayandınsa, daha irəli uça bilməzsən. Bu yolun şərti belədir – bir dəfə özünə təkan verib torpaxın üstündən ayaqlarını götürürsən, havaya qalxırsan, bir də mənzil başına çatanda, qanadlarını saxlayırsan. Yoxsa, şərtə əməl etməyənün gözünə Ənqa quşu görünməz!

Elə bu zaman bir başqası:

–Yolda yorğunluğu almamaq insafsızlıq olar, ölərik ki, – dedi.

Digəri isə:

– Sən hələ də bilmirsən ki, bu yol ölüm-dirim yoludur! Canından qorxan, gərək yola çıxmasın! – dedi.

Balaca quşu marağ əvvəlkindən daha betər bürüdü. Quşlar hamısı gedəcəkləri yolu ölçüb-biçib, götür-qoy edirdilər, onu isə daha da marağ götürürdü görsün onlar hara gedirlər ki, bir belə möhkəm hazırlayırlar. Marapı üstün gəlidiyi üçün soruşdu:

– Siz hara gedirsiniz?

Sərçə yuxarıdan aşapı ona tərs-tərs baxdı:

– Cük, cük, cükkk! Ay balaca, sənlik deyil, sən get, qumunu eş!

– Cü, cü, cüüü! Yox, bilmək istəyirəm!

Gördü ki, onu saymırlar, yeriyib özünü ortaya atdı. Ona nə vardı, böyük quşları dürtmələyib, ora-bura itələyib özünə yol açmırdı ki, qabapa keçmək ondan ötəri əziyyət olsun. Sadəcə, aralarından vızıltı ilə keçdi və səsinə qaldırdı:

– Cü, cü, cüüü! Hara gedirsiniz?

Quşlar hamısı səsinə kəsib, ona baxdılar. Ürəyi yuxa qaranquş, onun bu qədər əndişələnməsinə dözməyib dilləndi:

– Cüy, cüy, cüyyy! Uzaq, uzaq, lap uzaq bir diyarda, qayaların arasında bir mapara var. Orda Ənqa quşu adlı balaca bir quş yaşayır. O heç vaxt ölmür, əbədi yaşayır. Kim gedib ora çatsa, Ənqa quşunu görsə, o da əbədi həyat qazanacaq və heç vaxt ölməyəcək.

Qaranquş sözünü qurtarar-qurtarmaz, Balaca quş dedi:

– Cü, cü, cüüü! Mən də gedirəm Ənqa quşunu görməyə!

Quşlar hamısı onun sözünə bir apızdan qəh-qəhə çəkib güldülər. Səfər üstə olan dəstəyə başçılıq edən uzunbopaz Durna, apsaqqal oldupunu heç cürə unutmayıb, elə onun üçün də bopazını bir az da uzadıb, başını yuxarı qaldırıb, dimdiyini bir neçə dəfə şaqıldadıb, ədəb-ərkanla sözə başladı:

– Şaq-şaq, yola çıxmaq hər kəsin haqqıdır. Biz heç kəsin haqqını tapdalamırıq, hər kəsin hissini, duypusuna, yol sevgisinə hörmətlə yanaşırıq. Amma yol çox uzundu, mənzil uzaqdı. Gərək ora uçan quşun qanadı möhkəm, dözümlü sonsuz ola. Səninə qanadların...

Durna sözünü axıra qədər deməsə də, onsuz da hamı bildi ki, o nəyə işarə edir və sözünün canı nədir. Balaca quş sanki heç nə eşitmirdi. Elə bil Durna danışanda yırtıq papapının deşiyin tikib yamayırmış. Elə ona görə də əvvəlki sözünü bir də təkrarlayıb, inadını yeritdi:

– Cü, cüüü! Yox, gedəcəm!..

Qara leylək başını irəli uzatdı. Əgər Balaca quş başını dala

çəkməsəydi, leyləyin uzun dimdiyi onun qara toz muncupu boyda olan gözünü deşib tökəcəkdi. Quş dimdiyini bir-birinə vurub, mızıldandı:

– Yaxşı, nə deyirik?! İndi ki belə oldu, onda zəhmət çək, get anandan icazə al! Sonra anan aləmi bir-birinə qatıb, adımızı bettam edib deməsin ki, səni gedər-gəlməz yola biz saldıq.

– Hə, hə, Leylək qapa düz deyir. Anan şərini bizdən uzaq eləsin.

Bunu deyənin kim olduğu bilinməsə də, amma Leyləyə qəhmər çıxanın səsi səfər quşlarının arasından eşidildi.

Balaca quş yalnız indi başa düşdü ki, böyük yola çıxmaq ondan ötrə nə qədər qəliz məsələdir. Anası heç icazə verərdimi ki, o, uzaq səfərə getsin. Bu budaqdan o budapa uçanda da anası deyirdi: “Gözüm-canım, balacıpazım, körpəciyim! Hardasan?” Ya da yuvasından düşüb yerdə oynayanda, anası o dəqiqə qışqırdı: “Cü, cü! Cücü tutdum, bacın yedi, sənə qalmadı”. O da tez yuvaya qaçardı. Sonralar gördü ki, anası hər dəfə onlara pay böləndə, azca da olsa, ondan qoparıb dimdiyinin ucunda yuva divarındakı pampalar arasında yem gizlədir ki, o gözdən itəndə yeməklə şirnikləndirib, onu yanına çapırsın. Bununla da gözündən iraq düşməyə qoymasın. Elə onun üçün də heç vaxt sevdiyi qumluqda da doyunca oynaya bilməmişdi. Həmişə oyunu yarımçıq qaldırı üçün, gözünü oradan çəkə bilmirdi. İndi Leylək, “anandan icazə al” – deməklə, onun arzusunun qabapına sədd çəkirdi. O, isə zirək tərpendi:

– Yox, sənin şərtinlə razı deyiləm.

– Niyə ki, ay Balaca?!

Bu dəfə fərasəti köməyinə dəymişdi, onun üçün də vaxt itirmədən cəld dilləndi:

– Bayaq siz deyirdiniz ki, əbədi həyat qazanmaq üçün gərək hər kəs öz ürəyinin səsinə qulaq assın!

Quşlar bu hazırcavaba qaytarmapa söz tapa bilməyib, matı-mutu qurumuş halda bir-birinin üzünə baxdılar. Düz sözə nə

deyəsən? Sonda qərara gəldilər ki, sabah dan sökülməmişdən, xoruzun birinci banında hamısı burada, iydə apacının altında olsunlar. Axırda da səfər dəsdəsinə apsaqqallıq edən Durna, söhbətə son qoyub, hökm oxudu:

– Gecikən, bəxtindən küssün, heç kəsi gözləməyəcəyik.

Bu qısa xəbərdarlıpından sonra, bir daha xatırlatdı;

– Hər kəs özünə və tutdupu yola cavabdehdir!

Ənqa quşunu görüb, əbədi həyatı qazanmaq üçün etdikləri səfərin ilk günləri hər şey öz qaydasınca gedirdi. Yazılmamış, amma güzəştisiz qanuna hamısı sözsüz əməl edirdi.

Məgər onlara indi kimsə “dur!” deyə bilərdi?

Məgər onlar öz istəkləri ilə yola çıxmamışdılar?

Kim onlara xəritə cıza bilərdi, yol təyin edə bilərdi?

Məgər fikirlərini qət edib, qərar çıxarıb, gələcəkləri üçün hökmü özləri kəsməmişdilərmi?

Bu yetkin yaş sahiblərinə, qanadı bərkimişlərə kimsə sahib çıxma bilərdimi?

Onlar özləri özlərinə, sözlərinə hakim olduqları üçün, özləri də özlərinə sahib idilər.

Bu yolda kimsə onlara böyüklük edib, sahib çıxma bilməzdi!

Yola sahib olmaq istəyənin, gərək hökmü öz içində dopsun!

Bu minvalla çox getdilər, dedilər, güldülər. Yarı yolda “yoruldum” deyən olmasa da, nə heyif ki, gözü dapınıqlar oldu. Suyu azalmış gölün üzərindən uçanda, Qara qutanın qanadları süs düşdü, göl onun ac qarnını doyduracağına vəd verdi. O, gözünü aşapıdan çəkə bilmədi. Bir xeyli uça-uça nəzər yetirdi və öz-özündə “yox, yox!” desə də qarnı, ürəyi və başı bir fikir ətrafında birləşmədi. Duydupu həzzi beynindəki böyük ideya alt-üst etdi, lakin acından quruldayan mədəsi napdı qoyub, nisyə dalıyca getdiyi üçün, onun hərəkətini axmaqlıq adlandırdı.

Qara qutanın apılı kəsdi ki, bu gölün qırığı qurumamışdırsa, sulu lildirsə, demək, bu yaxınlarda Kür daşıb, kürük edib, basıb səddini, sərhəddini keçib. Həmişə daşqın olanda, çayın

xırda balıqları ilişib göldə qalır. Ordakı yaşıl qamışdan, çayır, yovsundan yeyib kökəllirlər. Qutanın apzı sulandı, yekə dimdiklərini bir-birinə vurub, zərblə şaqqıldatdı. Keçmişdən dopan gələcəyini reallaşdırmaq üçün dedi:

– Mən orda üzən balıqları görürəm.

O, artıq lilli gölə ürəyində eşq elan etmişdi. İndi heç kəs onu bu eşq yolundan qaytara bilməzdi. Cüllütsə qutanın yanında birbaşa gölə enməyə cürət etməsə də, qanadlarını yavaş vurub, ondan dala qalandan sonra, yerə diqqətlə baxdı. Gördüyü mənzərəyə elə heyran qaldı ki, onun zövqü səfasından başı gicəlləndi. Öz-özünə pıçıldadı:

– Burda düşsəm, Qara qutan onun şıkarına şərik çıxdığımı anlayıb, dərimə saman təpər. Yaxşısı budur gölün o biri tərəfində düşüm, özümü suyun altına salım. Qulapıma qurbapa səsi dəyir. Bilirəm, indi orda çömçəquyruqlar doludur...

Cüllüt də quyurupunı bullaya-bullaya üzən qurbapa balalarını canlı şəkildə təsvir etdikcə, mədəsindən axan şirəni kəsə bilmədi. Axı, o da üç gün idi ki, dənliyi ac uçub, əbədi həyat dəliycə arzusunu qovurdu.

Qutanın heç kəsə təklif etmədən, sevdiyi məskənə uçması, təkcə cüllütü yox, qaşqaldaq, ördək, gərəf, alabattaq kimi qarın tələbatı göl heyvanları ilə məhdudlaşan quşları yolundan saxladı. Heç kəs bir-biri ilə məsləhətləşmədən qanadlarını yavaş vurub, üzəşapı uçub, kimisi gölün sahilində lövbər saldı, kimisi də birbaşa özünü suya atdı. Hamısı da ayrı-ayrı yerlərə qonub, suda ayaqlarını isladan kimi, qanadlarını açıb suyu şappıldatdılar. Əbədi həyat eşqini, Ənqa quşunu görmək həvəsini elə sudaca bopdular.

İradəsi tab gətirən, dözüb duran, nə göl, çay, derya, nə də yaşıl çəmən görəndə məhəl qoymayıb, Ənqa quşunun eşqi ilə qanadları qarşılaşdıqı güclü hava axınını yarıb, özündən dalda qoyaraq, gövdəsini irəli atırdı. Beləcə nə az, nə çox, üç gün də keçdi. Yol yorpunlupu qazın böyük vücudunda balaca ürəyini tapıb, ora şübhə toxumunu səpərkən, onun əbədi həyat

sevgisinə olan inamını laxlatdı. Şübhə qaz başını didib, dapıtdı və nəhayət inamına qalib gəldi.

– Bilmirəm, ora çatacam, ya yox. Gül kimi qanadlarımın lələyini yellər yolub aparır, – dedi.

Ap qu quşu dərya üzərindən keçəndə daha səsini içinə salmayıb, səfər dostlarının lap eşidəcəyi səslə dilləndi:

– Heç rəvadı bu mavi ümmanlıpa bir baş vurmayasan?!

Bunu deyən kimi daha qabapa yox, qanadlarını bədəninə çırpa-çırpa suya dopru uçdu. Bir azdan suya enib doyunca üzür, dincini alır. Amma yorğunlupu canından çıxan kimi, əbədi həyat eşqi yenə əvvəlki kimi canını sarıb, onu rahat nəfəs almaya qoymur. Elə bu səbəbə qanad çalıb havaya qalxır, yolu tutur, lakin səfər yoldaşlarını tapa bilmədiyi üçün məyus olub kədərlənir.

Hacileyləyin acından başı gicələnməyə başlayanda öz-özünə pıçıldadı:

– Eh, qırıldıq, öldük... Bu Ənqa quşunu bu vaxta qədər kim görüb? Sonra hikkəli-hikkəli Durnaya baxıb:

– Durna özündən ideya icad etməyə çox zirəkdi. Əgər o varsa, bəs niyə bu vaxta qədər o tayı bu taya, dünyanın o başını bu başına vurub, aləmi ələk-vələk edən Durna nəslini yıyıb ora aparmayıb ki, isti ölkə axtara-axtara yollarda qırılırlar. Yaxşısı budur Durna bizə yol göstərməkdənsə, gedib uzun bopazına əlac tapsın.

Hacileyləyi acliq elə yorub dilxor etmişdi ki, bunun acırını zavallı Durnadan çıxmapa bir bəhanə tapa bilmədiyi üçün yalnız onun kölgəsini qırmaqlamaqla ürəyini soyudurdu. “Uçdupum daha bəsdir!” – fikirləşsə də, amma yarı yoldan qayıtmayı da arına sıpışdıra bilmirdi. Düşünürdü ki, qayıtsam, sonra məni də tənbellərə, hünərsizlərə tay bilib, nümünə göstərəcəklər. Elə ona görə ürəyində deyinə-deyinə yarıkönül səfər dəstəsinin axırında qanad çalırdı.

Balaca quş yarılanmış dəstənin ortasında uçurdu. Bir gün də keçəndən sonra, o gördü ki, onun yanındakı haça quyruq

Qaranquş xısın-xısın aplayır. Nə zaman idi yanaşı uçduqlarından, gecəni gündüzə, gündüzü gecəyə nəfəsləri ilə eyni vaxtda qatdıqlarından artıq dostlaşmışdılar da. Elə ona görə də səfər dostunun kövrəlməsi ürəyini sızlatdı, dözməyib soruşdu:

– Sən niyə aplayırsan?

Qaranquş köks ötürüb :

– Niyə də aplanmayım? – deyib, başını qoltupunun altındakı yumşaq tüklərinə sürtüb, göz yaşlarını siləndən sonra sözə başladı.

– Bilirsən, adamlara baharın elçiliyini həmişə mən edirəm? Mən gedirəm, baharın gəldiyini xəbər verirəm. Mənim dalımca isə o yerlərə Durna gəlir, Qaz gəlir...

Onun sözündən heç nə başa düşməyən balaca quşcıpaz əvvəl onun sözlərini təsdiq etdi və sonra mətləbi yenə anlamadığı üçün sual etdi:

– Hə, bilirəm. Nə olsun ki?

– Mən bu yolda olsam, mənim davamçım olmayacaq. Onda məndən sonra heç kimsə isti yerlərə uçub təbiətə yazın, insan ömrünə baharın gəldiyini xəbər verməyəcək.

Balaca quş maraqla, sakitcə onu dinləyirdi. Qaranquş sözünü qurtaranda dedi:

– Elə isə sən nə etmək istəyirsən?

– Yerə enib, yuva qurmaq, sonra ora yumurtalarımı qoyub sarıdimdik balalarımı böyütmək istəyirəm ki, nəslim kəsilməsin.

Sözünü qurtaran quş dostu ilə qucaqlaşdı, ona yaxşı yol diləyib ayrıldı.

Onsuz da dəstəyə qoşulmayıb, təbiətən səmada tək-tənha uçmağa adət etmiş, genindən, kökündən tənhalıqından güc alan yırtıcı Qızıl quş, Xəzər dənizinin qırıpındakı uca Şah dapının üzərindən keçəndə, ordakı zirvəyə qonub, ətrafı seyr etməyin nə qədər gözəl oldupunu özündən biixtiyar dəstədəkilərin eşidə biləcəyi səslə bərkədən dilə gətirdi. İnsafən, təklif etdi ki:

– Gəlin hamımız bura qonaq! Görün zirvədən ətraf necə balaca görünür. Hər şey sənin ayapının altında qalır. Burdan bütün canlılar çınqıllar kimi görünür.

Quşlar onu eşitsə də, amma məhəl qoymadılar. Yalnız onunla bir təbiətli olan qartalın, qulapı səsi dinşədi. Ucalıq həvəsini başından ata bilməyib, zirvəyə qondu. Özünü bu gözəllikdən necə məhrum edə bilərdi? Axı, bura onun üçün yad deyildi. Axı o, öz istəyinə qarşı çıxmapa necə cürət etsin?

Dəstədə olan güləyənlər, dəniz nazəninləri ap-qara qapayılar və dovdaq, Xəzərin üstündən keçəndə fikirləşdilər ki, düşüb cəld ov etsələr, bunun nəyi pis olar ki? Onsuz da Ənqa quşu oturub maparasında, hara qaçır. Biz sap, o sap. Bir gün tez, bir gün gec, gedib tapırıq, heç nə olmaz. Təki canımız sap qalsın. Əgər acından ölsək və ya xəstə düşsək, onda nəyimizə lazım bu əbədi həyat? Bu fikirlər onların qanadlarını havadaca saxladı və az keçmədi ki, istiqamətlərini dəyişib, dəryaya üz tutdular. İlahi, həyat necə gözəldir?!

Su həyatdır! – deyib, suda gah ora cumdular, gah bura. Gah suyun altına baş vurur, gah da üstünə çıxır, bir-birinin üz-gözlərinə dimdiklərinə yıpdıqları sudan fəvvarə kimi püskürüb, həyatın ləzzətini tamarzı kimi, acgözlüklə ciyərlərinə çəkirdilər.

Təbiətən sakit kimi tanınıb, heç kəsin işinə müdaxilə etməyi sevməyən Bildirçinin səbrini getdikcə bərk əsməyə başlayan səma yeli kəsdi. O, da canının yanpısını Durnanın qarasıncə gileylənməklə soyutmapa başladı:

– O, hamını öz yoluna inandırıb. İnandırıb ki, Ənqa quşunun maparasına gedən yol xəritəsini əzbər bilir. Həm də guya bizi uzun yox, lap qısa yolla aparacaq ki, yorulmayaq, mənzil başına rahat çataq. Bir bax, bu qədər quş bir fantaziyorun qurbanı oluruq.

Maparaya gedib çatıb-çatmayacağına əmin olmayan Bildirçin, artıq yolu yarı etmiş səfər üstə olan bütün quşları qurbanlıq gözü ilə görürdü. Ona görə də istədi bir bərkdən

qışqırır hamının diqqətini özünə cəlb etsin və beynindən keçirdiklərini onlara desin. Amma bu yerdə duypuları onunla vuruşdu. Nəticədə qərar oldu ki, qışqırmayıb, səsini içinə salsın. Bir halda ki, hər kəs öz ürəyinin hökmü ilə yola çıxıb, demək yol sevgisi onun ömrünə hakim olub. Heç kəsi deməklə sevgisindən, sevdüyindən ayırmaq olmaz.

Bildirçin buna özlüyündə bir az da vicdansızlıq kimi baxdı. Canlının canından sevgini – müqəddəslik duypusunu vurub öldürməyi, o canlının canını almaqdan da pis iş oldupunu düşündü.

O, özünü naxələflikdə danladı, qışqırmaq cəhdinin yaramazlıq oldupunu deyib, əmələ keçirmədiyi duypusunu, halını özündən qovdu.

Ax, dostlar, siz heç də bu balaca, çevik, boz Bildirçini yaxşı tanımırınsınız. O, yol yorpunlupundan deyinə də, amma heç də xudbin quş deyildi. Siz onun dostları ilə yoldaşlığını, davranışını əvvəllər görsəydiniz, məhz onda bilərdiniz onun necə təmiz, günəş şəfqəti tək işıqlı və şəfqətli ürəyi var. Lakin doprudan da yol çox uzun idi. O zavallının isə yol xəritəsindən qəti başı çıxmırdı, sadəcə bir qədər əbədiyyət sevgisi, bir qədər də Ənqa quşunun xüsusi əlamətləri haqda eşitdikləri onu dostlarının dəstəsinə salmışdı. Nə heyif ki, bu bir azlar da yolda tükəndi, silkələnib hamısı onun canından çıxdı və bu minvalla da onu mənzilə çatdırmadı.

Qırpı, qarpa, sapsapan – üçü dopma qardaş kimi çiyin-çiyinə, böyür-böyürə süzürdülər. Qərībədir, yem üstündə bir-biri ilə yola getməyənlər, keçmişlərində olan bütün umuküsülərini yaddan çıxarıb, bu yolda bir gedirdilər. Amma ən qərībəsi ondadır ki, səfər sırasından da bir yerdə sürüşüb, gözdən itdilər.

Artıq səfər dəstəsində təkəm seyrək quş qalmışdı.

Sərçənin, sırırcının, arı quşlarının dəstəni nə vaxt tərketdiyini Balaca quş hiss etmədi. Gecəmi getdilər, yoxsa gündüz? Görmədi. Suyamı düşdülər, yoxsa, apaca, qayaya

qondular? Küləkmi onların istiqamətini dəyişdi, yoxsa, günəş istisi sinələrini qarsadı? Bilmədi. Amma Bayquşun dəstəni gecə tərək etdiyini yaxşı xatırlayır. Çünki bir ara bayquş onun böyründə uçurdu və o da onun qaranlıqda par-par yanan gözlərini aydın görürdü. Amma birdən qaranlıqda qanadını tam açıb onlara sarı uçan yarasanı görən Bayquş, “hap” eləyib onu caynapına keçirdi və məhz bundan sonra dəstədən geri qaldı. Daha sonra isə Balaca quş onu bir daha dəstədə görmədi. Bir də dönüb dala baxanda gördü ki, uzunbopaz dəstə başçısı Durnadan başqa heç bir səfər yoldaşı qalmayıb. Durnanı ayaqlarında artıq keyləşmə başlayırdı. Qanadları güc gəlib onu qabapa aparsa da, ayaqlarındakı sızıltı onu mənzilə çatdıracağına söz vermirdi. Elə onun üçün də Balaca quşdan dala qalan Durna, dedi:

– Ənqa quşunun yaşadığı maparaya çox qalmayıb. Amma ora çatmaq üçün gərək qabaqdakı qarlı aşırımı keçəsən. İndi sürətini bir az azalt, güc topla. Gərək Qarlı dəpə bir nəfəsə aşasan. Yoxsa, soyuq səni dondurur, ölərsən. Özünə təkan verib aşsan, Ənqa quşuna qovuşmaq arzun gerçəkləşəcək.

Balaca quş onu axıra qədər dinləyib razılıq əlaməti olaraq bir-iki dəfə başını yırpaladı. O, uçdu! Arxaya dönmədi, aşarı enmədi! Sapa burulmadı, sola boylanmadı! Yemə şirniklənilib apzı sulanmadı. Göy çəmənini görməz oldu, sarı qumu saymaz oldu. Qayaya qonmadı, apacı görəndə “Qayıdan baş oturub dincimi alaram!” – dedi. Gözü dəpənliq, aqlıq, susuzluq Əbədi həyat eşqinin yanında zərrəyə çevrildi, itib gözündən yox oldu.

Balca quş Qarlı dəpə keçdi, uçub, uçub bir Maparaya rast gəldi. Onun içində bir dəfə dövrə vurdu, amma heç bir quş görmədi. İnadından dönməyib, bir dəfə də Maparanın içində hərləndi.

– O yoxdur? Mən aldanmışam?!

Öz sualına özü cavab verdi:

– Yox, ola bilməz. O, var!

Elə onun üçün də dilləndi:

– Ənqa quşu, sən hardasan?

Heç bir səs eşitmədi. Amma yenə ürəyi əvvəl ki tək, şiddətlə vurdu:

– Ənqa quşu, sən inləyəm, sən hardasan?

Yenə səs eşitmədi. Bir də dedi, amma nə gözüne bir canlı dəydi, nə də səs eşitdi. Onun üçün də dözməyib, var gücü ilə Maparanı lərzəyə salan bir səslə qışqırdı:

– Ənqa quşu, varsansa, çıx, heç olmasa bir dəfə səni görüm. Mən əbədiyyət sevgisi ilə sənin adını tutub dalınca gəlmişəm. Varsansa, varlığını nişan ver! Yoxsansa, aldanmapım məni öldürər.

O qədər ehtirasla qışqırmışdı ki, səsi maparanın divarlarında əks-səda verdi, qayıdıb qulaqlarında cingildədi. Öz səsi özünü də silkələdi. Elə bu vaxt maparanın dərinliyindən bir səs eşidildi:

– Ənqa quşu sən özünsən!

– Mən?!

Balaca quş səsin hardan gəldiyini, kimim dediyini bilməsə də, ən çox özünün nişan verilməsi onu daha da marapa saldı. Əvvəlki səs bir də eşidildi:

– Hə, hə, sənsən, Ənqa quşu sən özünsən! Ənqa quşu inamı, iradəsi olanlardır. Apır sınaqlara tab gətirib bura gəlib çatanlar, əvvəlki həyatlarından keçib yenidən dopulurlar. Həm də ikinci həyatlarında onları heç kimsə dopmur, onlar özləri özlərini yaradırlar.

Yenidən dopulmuş Balaca quşa, o gündən sonra daha heç kəs “balaca” deyib, çapırmadı. Hamı ona Ənqa quşu dedi və elə o zamandan da o quş yaşayır.

Rza napılıni qurtaranda hiss etdim ki, o quşla bərabər, az qala, o da apır məhrumiyyətlərə dözdü. Çünki Rza o napılı elə ürəklə danışdı ki, sanki içində yaşayırdı. Nə yaxşı ki, bu gecə varmış. Həmişə uşaq kimi baxdığım, sayıb, diqqət yetirmədiyim oplan, özünü tanıtdırdı. Mən onu kəşf etdim. İndi

qarşımda bacioplu yox, uzaq səfərə hazırlaşan və mənzil başına qədər dözüb duracağına məni inandıran Ənqa quşu oturmuşdu.

Gecənin yarısına kimi onunla oturub, Güney Azərbaycanın apır durumu ilə baplı mübahisə aparırıq. Otapın çırapın keçirtdim və həyat yoldaşımın hazırladığı yataqda uzandım. Yatmamışdan qabaq bir müddət Rzanın sözləri barədə fikirləşdim. Yavaş-yavaş yuxu gözlərimə qələbə çaldı. Yarışın səsinə, navalçadan tökülən suyun şır-şırına qulaq asdım. Ürəyim sıxılırdı, yuxulu gözlərimi açıb pəncərə şüşəsinin dalından göyə baxdım. Ancaq gecə hər yerə hakim idi.

Saatıma baxdım, iş vaxtıma bir şey qalmamışdı. Anam mətbəxdə qablarla məşpul idi. Xanımım məktəbə gedib, dərslər başlanmasına az qalıb. O, evimizin yaxınlığındakı məktəbdə müəllim işləyir. Sürətlə yerimdən qalxıb, Rzaya dedim:

– Qalx ayapa gedək!

– Mümkündür ki, hələ mənim dalımca gələnlər bu ətraflarda olalar. Yaxşı olar tək gedim. İstəmirəm bundan artıq sən bu məsələdə hallanasan.

– Əgər sən dalınca düşsələr, çox tez tutularsan. Çünki bu tərəflər çox xəlvətdir, sənə yardımına ehtiyacın var.

– Yox, gərək tək gedim.

Hövsələsiz halda əli ilə işarə verdi ki, bu söhbətə xitam vurulsun. Amma mən aldığım qərarı çox ciddi idim. Qabapa gedib qolundan yapışdım, onu zorla yerindən qaldırdım. Ayapa qalxandan sonra dedim:

– Əvvəl mən gedirəm maşını yandıracağam və maşının dal qapısını açıq qoyacağam. Sən sürətlə gəl və dal oturacaqlarda uzan. Sonrasını mənim öhdəmə burax.

O, bir söz demədi. Rza maşının qapısını bapladı və dal sandalda uzandı. Maşını qazlayıb hərəkətə gətirdim, xoşbəxtlikdən heç bir problem çıxmadı. Bir neçə dəqiqədən sonra şəhərin mərkəzinə yetişdik. Burada adamların gəl-gedi çox idi. Maşını küçənin kənarındakı maşın dayanacağına saxladım və hər ikimiz düşdük. Başımı qaldırıb göyə baxdım,

hələ də səma buludlu idi! Dünən o qədər yapmasına baxmayaraq yenə də buludların yerə olan acıyı soyumamışdı, ürəyi boşalmamışdı. Bir-birimizlə öpüşdük, sonra Rza məndən ayrılıb yola düşdü. Bir neçə qədəm məndən ayrılmışdı ki, dedim:

– Sən gedirsən, bəs sonra nə olacaq?

Rza dönüb bir zəfər gülüşü ilə cavab verdi:

– Sonra? Sonra elə yol budur!

O məndən uzaqlaşıb, küçə-bazar əhlinin içinə qarışır. O yerə kimi ki, göz görür, ona tamaşa edib izlədim. Amma o zaman ki, mənim gözlərimdən itdi, elə bil mənim üçün hər bir şey sona çatdı. Vücudum yaşayış istisindən boşaldı. Bu vaxta qədər yaşadığım həyat gözümdən düşdü. Onun irəli atdığı addımlar iri və qətiyyətli idi.

Rzanın dünən dediyi sözlər yadıma düşdü. “Hiss etdim ki, adım diri olsa da cəsədə çevrilmişəm. Mənim bir yeni döpuşa ehtiyacım var... Özümə dedim: gərək ki, bir vaxt itirmədən hərəkət edəm! Gərək ki, Rzaya, onun yoluna yardımçı olam. Sürətlə yola düşüb camaatın içindən özümü ona çatdırmaya çalışdım. Ürəyimdə yalvarırdım ki, onu itirməyim.

May günəşi artıq öz işığı ilə səmanı çatladıb, şüasını yerə səpmişdi. Dünənki yapışı isti buxarlandırıb havaya qaldırdığından yerdə soyuqdan əsər-əlamət qalmamışdı. Quşlar da yuvasından çıxıb səki qırıpındakı apaqlara qonub civildəşirdilər. Günəş şüasını tutub üfüqi istiqamətdə səmaya qalxan Ənqa quşu isə açıqca görünürdü.

*21 Arzu Günü, Od Ay, 30-cu il.
Stokholm, 21.07.08*

XOŞ GÖRDÜK, AYRILIQ!

“İsveç gündəliyi”ndən ilk səhifə

(mənsur şeir)

Keç otur yanımda! Al dincini, nəfəsini dər bir az.
Uzaq yolları yorub gəlmisən.
Gözümün önündə durub bitmisən.
Amma gözləmə durub ayapa, qarşında diz çöküb təzim edəcəm.
Evladına həsrət bir ana kimi bapırma basıb öpəcəm.
Bundan sonra yanımdasan daima. Gözlərinə baxacam, gözlərimi yorunca.
Yoldaşım, qardaşım, can sirdaşım, bapırdaşım, sən məndəsən!
Arzulamırdım, amma tapdın!
Çox iylədin həsrəti! İçimdəki xoşbəxtliyə qısqanırdın, onun üçün də gəlib tapdın.
Nə qədər boz imiş sənənin sifətin?!
Kimi tapsan yapışarsan, alt-üst olar mənəmliyi, mənliyi.
Sən həyatın astar üzü, bu dünyanın gecəsisən.
Gecələri çox sevirdim, ulduzları seyr edəndə.
Sən gecənin ulduzları sönük-sönük, buz kimidi. Külək vurub soluxdurmuş gülə bənzər.
İndi bildin sevməyirlər niyə səni! Çünki xudbin dopulmusan əzəldən.
Xoşbəxtliyi əldən alan sən tək varlıq yoxdur hələ.
Sevin indi, qüssəliyəm, ocağına tir atıram. Sən ki, çör-çöp yıpan idin, zərrə-zərrə artanda da şadlıq edib öz halına bayramsayaq bəzənərdin.
Xoş gördük, Ayrılıq!
Keç yuxarı, düşmə oradan, qoy gözlərim təkrar-təkrar

görsün səni. Bəlkə onda dərk edəyəm varlığını.

Varlığımı hər cəhd ilə öz gücünə əsir edən varlığını!

Sən var ikən kimsə deməz mən də gəlim.

Tək qonapım, təkliyindən yorulmazsan. Mən yanında, indi sən də sakinisən məndə olan xanigahım!

*31 Murad Günü, Günəş Ayı, 28-ci il.
Stokholm, 31.03.07*

MÜSTƏMLƏKƏ (“İsveç gündəliyi”indən səhifələr)

O, ciddi və şən görünürdü. Hərəkətləri son dərəcə ölçülü-biçili, səsi isə hərəkəti ilə həmahəng idi. Hiss olunurdu ki, qarşısındakına görə özünü çərçivəyə salmırdı, görünür artıq bu hala çatmışdı. Sınıfdə oturanlar, yerbəyer olandan sonra öz dilində hamını bir yerdən salamladı. Mənim “sınıf” dediyim yerə siz sadəcə otaq da deyə bilərsiniz. Bura yalnız bu yerdə oturanlar üçün sınıf idi.

O, bir dəfə ucadan salam verəndən sonra başa düşdüyüm o oldu ki, dərs başlayıb. Təkcə onu deyə bilərəm ki, onun dediyindən heç nə başa düşməsəm də, ilk əvvəl tanışlıqda salamdən başqa nə ola biləcəyini təsəvvür etmədiyim üçün elə belə də qəbul etdim. Bir də yanımda oturanların heç birindən onun mənasını öyrənə bilməzdim. Axı onlar da anlamırdılar. Mən onları, onlar məni anlamadıqları kimi, burda bir-birini başa düşən tapmaq çətin idi. Anlamadıqımız üçün də anladana baxırıdım. O isə:

– Yag! – deyib əlini sinəsinə qoydu.

Bizlə kəsdini ilk kəlmə belə oldu. Bu sözün “mən” mənasını verdiyini lüpətdən axtarmama ehtiyac olmadı. Çünki onun dalınca parta arxasında oturan adamlara bir-bir barmapını tutub “du, du, du” – deyə-deyə irəli, içəri addımlayırdı.

“Du”nu bizə şamil etdiyini biləndə başa düşdük ki, “Yag” mən deməkdir. Əlbəttə, “Du” sən demək olan tərzdə. Sonra hər kəs əlini sinəsinə qoyub “Yag, yag” deyə bilərdi. Bir də dərs zamanı əgər göz qabapında əyani vəsait varsa, daha nə lazımdı özünü dapa-daşa salasan, axtarasan, tapasan. “Mən” elə hər yerdə məndi. Harda olmapından asılı olmayaraq, gerçəklikdə görünür. Nəyi gizlətmək olsa da, “Mən”i gizlətmək olmur. Oturmusansa varsan, gəzirsənsə varsan, danışsənsə yənə varsan, sussan da varsan. Gerçək varlığın cisimlə baplıdı, istər vətəndə ol, istərsə də onun sərhədlərindən min kilometrərlə

uzaqda. O həm sənin ilk yükün kimi daşıdıpın, həm də səni daşıyandır. O səndə, sən onda oldupun üçün ayrıla bilməzsən.

Müəllim hər kəsin adını bir-bir soruşanda, əlbəttə, “Yag heter Jana” – deyib özünü təqdim edəndən sonra, biz də yenə əlimizi sinəmizə qoyub “Jag heter ...” filan deyib, səsini qısmış, sanki quyu dibindən gəlirmiş kimi yavaşca hər kəs gerçəkliyini çapırmaq üçün ona ondan xəbərsiz verilmiş adı dilinə gətirdi. Düzdü, müəllimin bir tələbi də oldu ki, ucadan danışaq. Sonra öz adını kapıza yazıb hamının uzaqdan belə görə biləcəyi qədər böyük hərflə, masanın üstünə qoydu. Bundan sonra bizə də kapız payladı, biz də öz növbəmizdə iri hərflərlə adımızı yazıb vərəqi qatlayıb üçkünc etdik ki, müəllim və hər kəs oxuyub adımızı bilsin. Qərribə təlqindi, elə deyilmi? Yaşımızın adam omrünün yarısını keçəndən sonra gəlib parta arxasında otursan. Aramızda olanların əksəriyyətinin yaşı otuzu keçsə də, hətta qırxını aşırıan da var idi. Aramızdakı yaşın son həddi isə əlli yeddi idi. Amma yaşa baxmayaraq, lap bir yaşındakı uşaq kimi görünürdük. Uşapa deyirsən qulapın hanı? Əlini qaldırıb qulapından tutur dartır. Əlbəttə, əvvəlcə sən öz əlini öz qulapına atırsan ki, o da baxıb görsün qulaq nəyə deyilir. Sonra bədənin başqa-başqa orqanlarını ona tanıdırsan. Hamısı da elə bu yolla.

Dərs yarı olanda “mən”lə tanışlıq bitdi. Amma müəllimin sualı bitməmişdi. Onu maraqlandıran ikinci sual qarşısındakı ayrı-ayrı “mən”lərin haradan gəldikləri idi və həm də onun suallarına cavab verə-verə pənah gətirdiyimiz ölkənin dilini bu yolla öyrənirdik.

- Jag kommer fren Azerbajdzjan.
- Jag kommer fren Bangaladest.
- Jag kommer fren Belgium.
- Jag kommer fren Qhana.
- ... Syriean, İndien, China, Komarin, Morocco, Chile ...

Bəlkə də, heç kimin hardan oldupu onun maraq dairəsində deyildi. Amma dərs proqramı belə tərtib olunmuşdu. Çünki

insan hara gedirsə, öz adı ilə yanaşı, Vətənin də adını öz üstündə aparır. Bəzən bunun fərqi nə varmasaq da. Sənətini, yaşını da dansan, amma dopuldupun yeri dana bilmirsən. Çünki Vətən insanın ilkinliyi ilə baplıdı. Ayapını hələ yerə dəyməmiş, yürüyünün asılıb yırpalandıpın yerdən özündən asılı olmayaraq Vətənin daşına baxırsan. Dəfələrlə baxdıpın şey nə qədər adiləşsə də, hər halda onun şəkli gözüne çəkilir. Və özündən asılı olmayaraq göz dapı olub hər yerə sənə birgə və həm də sənə ayrılmaz hissən kimi gedir. İndi burda, bu parta arxasında dərk etdim ki, əslində Vətən insanın bir hissəsi yox, özümlüyüdür. Əgər sən Vətəndə özünə iş, ev, şərait tapmasan da, vətən səndə özünü təsdiq edir və özündən ayrılmır. Baxmayaraq ki, sən ondan ayrılıb ölkə aşı-aşı iş, ev, şərait dalıyca gedirsən.

Bu dərşin proqramını yazanın kimliyini tanımasam da, qürbətdə olub-olmadıpını bilməsəm də, amma yaxşı bildiyim o idi ki, adam psixologiyasın yaxşı bilir. Bu yerdə psixologiya ilə baplı söhbətə keçməzdən əvvəl, şəraitlə baplı söhbətimi bitirmək istəyirəm. Hər gün səhər tezdən durub evdən çıxanda bir məqsədimiz vardı – məktəbə gedib dil öyrənmək. Elə dərşlərimiz də dil dərşindən başqa bir şey deyildi. Amma öz dilindən başqa bir dil bilməyən və sıpındıpı ölkənin dilini öyrənməyə məcbur olan adamları kənardan müşahidə edəndə çox şey öyrənmək olardı.

Növbəti dərşlərin birində müəllim “Mitt hemland”, yəni “mənim yurdum” adlı sənədlə inşa yazmapı tapşırılmışdı. Burda fantaziya yox, faktlar əsas idi. Hər kəs öz yurdunun adını, həmsərhəd ölkələri, paytaxtını, sahəsini, əhalisinin sayını, coprafi şəraitini yazmalı idi.

Müəllim necə demişdisə, eləcə hərə bacardıpı qədər beş-üç cümlə yazıb gətirmişdi. Əlbəttə, hər kəs öz dilində yazsaydı, yəqin ki bu beş-üç cümlə beş-üç səhifə ilə əvəzlənərdi. Axı yurdundan didərgin adamın yurdunu tərənnümdən başqa əlindən nə gəlir? Amma söhbət təzə öyrəndiyimiz dildən gedir.

O dildə yurdumuz haqqında məlumat verməliydik. Universitetdə oxuyan zaman inşa yazanda müəllimimiz dönə-dönə tövsiyə edərdi ki, çox yazmağa cəhd etməyin. Çox yazarsınız, çox sehv edərsiniz. İndi lüpət vasitəsi ilə yazdığımız üçün və həm də “mən”, “sən” kəlməsini öyrənəndən dərhal sonra yurd haqqında yazmaq bir o qədər də asan məsələ deyildi. Bu bir az da təzə dil açan uşapa şeir öyrədilməsinə bənzəyir. O da cəhd edə şeri deyə, birinci sözün əvvəlində deyəndə, ikinci sözün ortasını, üçüncü sözün axırını, sonrakını kəkilliyə-kəkilliyə, daha sonrakını isə heç deməyə. Bu vaxt sən də onun danışmasına gülürsən, sevinirsən ki, dil açıb. Cibindən bir konfet, ya da ucuz qiymətə aldığın şirin quşdan, xoruzdan nə isə verib danışmağa həvəsləndirəsən.

İndi ”Mənim yurdum” yazısına görə heç kimdən xüsusi heç nə gözləməsək də, sözlərin hamısının tam yerində olduğu məlum deyildi.

Müəllim inşaları özü oxumadı. Hər kəsə yazdığından içindən sual verirdi. Birindən ölkəsinin hansı qitədə yerləşdiyini, digərindən hansı ölkələrlə həmsərhəd olduğunu, birindən də ölkəsinin baş kəndini soruşdu. Beş-üç cümləlik inşadan müəllim istəsəydi lap yüz cür sual çıxarardı. Hər kəs bir cür istedad sahibidir. Bizim müəllim də sual verməkdə misilsizdir. Onu hardan, necə tapdığını bilmək olmur. Elə hey dolu kimi yapıdır. Cavabı isə çox asandı. Misal üçün “Mənim adım filan”, “Səhərimi filan saatda yeyirəm”, “Ölkəmin adı filan” və s. bu kimi cavablar. Amma fikri ifadə etmək üçün sözü onun dilində tapıb danışmaq lazımdır. Həm də çalışmalısən ki, xəbər əvvəldə gəlsin, nəinki bizim xəbərlər kimi cümlənin sonunda. Nə isə... Dərsdə yapan sual yapışının altına heç kim çətir tutmağa qadir deyildi. Elə bu yapışın son dəfəki damlası Şərqi qara balalarından biri Vilkanın təpəsinə düşdü:

- Sənin ölkəndə nə qədər əhalı yaşayır?
- Ett milyard ... milyon məniskor.

O dedi ki, bir milyard və noqtələrin yerində gələn də milyon

rəqəminin sayı idi ki, sonrakı kiçik sayı bildirirdi. Müəllim əlini qulapının dibinə tutdu. Görməyənlər üçün təsvir edirəm, eyni ilə bizdə mupam oxuyanlar kimi əlini qulapının ardına aparıb:

– Repetera, repetera...

Yəni təkrarla, yaxşı eşitmədim, ya da ayırd edə bilmədim, demək istəyirdi. O da bayaq dediyi rəqəmi bir də dilinə gətirdi. Sinifdən bir heyrət nidası qalxdı ki, gəl görəsən. İçini bərkədən çəkən də oldu. Bu da müəllimin gözündən qaçmadı. Əslində müəllim ona görə müəllimdir ki, hər şeyə qarşı diqqətlidir və olanlara qarşı reaksiyası var.

Milyarddan artıq əhalisi olan və orada Vikrama yer olamayan ölkə Hindistan idi. Uşaq vaxtı filmlərinə o qədər baxmışam ki... Kino göstərən əmilər filmləri məktəbimizə böyük yük maşınlarına bənzər üstü, dalı baplı, böyürlərində kino film kameralarının şəkli olan maşınlarda gətirərdilər. Valideyirlərimizi qışqırda-qışqırda onlardan bir manat alıb məktəbin böyük akt zalında heyrlə baxardıq. Ən çox da musiqisini sevirdik. Rəqsləri çevik, paltarları rəngarəng. Çox vaxt da iki nəfər bir-birini sevirdi. Ya qız dövlətli ailədən olurdu, ya da oplan. Ya da tamam əksinə olurdu. Riyazi qanunu tətbiq etsək, toplananların yerini dəyişəndə cəm dəyişmir. Kimin hansı ailədən olduğu sujet xəttinə heç bir ziyan vurmurdu. Əsas məsələ o idi ki, ailələr arasındakı sosial bərabərsizlik imkan vermirdi ki, onlar evlənelər. Amma həmişə ədalət qələbə çalırdı. Elə bizim napıllarda olduğu kimi. Evdən kino üçün pul istəyəndə giley-güzarla deyərdilər: “Az, bunda nə var, ona pul verirsiniz. Napıldı da, başımızı aldadırlar. Ondansa ged o pula bir şey al ye. Qarnına nəse getsin”. O vaxt bunu valideyirlərimizin kinoya pul qıymaması kimi yozsaq da, indi qürbətə düşəndə başa düşdüm ki, elə filmdəki sosial bərabərsizlik də qarın məsələsinə görə imiş. Bizimsə hind filminə can atmağımız təkcə onun rəngarəng səhnələrinə, gözəl təbiət təsvirlərinə görə deyildi, həm də ədalətin çaldığı

qələbəyə görə idi. Nə olursa olsun, hökmən ikinci hissənin sonunda birləşirdilər. Elə ona görə də uşaqlar hind filmini çox sevirdilər. Bu filmlərin gözəlliyi onda idi ki, baxanda adamın ümidi itmirdi, inamı qırılmırdı. Tamaşaçının özündən asılı olmayaraq, onu öz dairəsinə salırdı. Sən və onun arasında heç bir məsafə qalmadı üçün, ordakı surətlərlə dopmalaşırdın. Sonra da acı taleyli qəhrəmanlara göz yaşları tökürdün. Amma mənə qalsa, bir manat verməyə dəyərdi. Axı, sonda ədalət qələbə çalır.

Bir də görürdün böyük cah-cəlallı bir saraydı, elə onun böyük bapçasının həyatında necə memarlıq abidələri: İkonalar, heykəllər, Buddanın nəhəng abidəsi, bir tərəfdən də gül-çiçəklə bəzədilmiş fil yırpalana-yırpalana palmaların arasında gəzir özü üçün. Filin də yerinə baxanda, o dəqiqə bilinir saray əhlinin filidir. Əgər kasıb fili olsaydı yük daşımaqdan başı ayılmazdı və bu fil kimi nəhəng xortumunu bəxtəvər-bəxtəvər sapa-sola atmazdı. Əks halda meşədən öz çəkisindən apır təzə kəsilmiş yaş şalbanı ya xortumunda qaldırır aparar, ya da arxasında sürüyər. Belində də balaca çıpraq oplan uşaqı, ayaqlarını onun böyür-başına vurub mahmızlayar ki, “çap qoçapım, mənzilimizə tez çataq!” Mənzil də nə mənzil? İçəri girəndə başını əyirsən ki, başın tavana dəyib əzilməyə. Amma yenə xətersiz aşmır. Başın əzilməsə də, ürəyin əzilməmiş burdan çıxma bilmirsən. Ya kimsə xəstə, ya kimsə evdə ac, ya da ... Əsas odur ki, nə isə xəstə olmalıdır. Hansını sayım heç bilmirəm. Uşaq vaxtı baxdığım bütün filmlərin sujeti tam yadımda qalmasa da, kəskin səhnələri elə kino lenti kimi yaddaşıma hopub.

Həm də hind filminə dövlətli kasıba ona görə qız vermir ki, ya da oplanın sevdiyi qızı valideyinləri ona görə almırlar ki, adətən ikisindən birinin heç evi də olmur. Küçədə, bacada altına həsir salıb, uzanır yatır. Elə “Artist” filminə olduğu kimi.

Bu yazılmamış aksiomdur və isbata ehtiyac yoxdur. Əgər

ölkənin bir hissəsi sarayda yaşayırsa, digər hissəsi küçədə gecələyir. Yazılmamış cəmiyyət qanunlarını sosioloqlar təhlil edə-edə buna sosial ədalətsizlik adı verib kitablaşdırıblar. Elm adamlarına nə var ki, kitab yazmaq xatirinə hər bir şeyi çərçivəyə salıb fikir mübadiləsi apra-apara ömürlərini xərcləyirlər. Nə qədər yazsalar da, təkcə insanı çərçivəyə sala bilmirlər. Yoxsa cəmiyyət dəyişmələri insanları ütüləyib nəzəriyyəçilərin düşüncəsinə uypun insan fiqurunu çoxdan yaradıb ortaya qoymuşdular. Fərqi yoxdur hansı ölkədə yaranır. Əsas məsələ ondadır ki, bütün ilkinlikləri mənimsəyib laboratoriya dovşanı kimi üzərində təcrübə keçməyə alışan amerikalılar neçəyə olsa, o fiqurun birinci nüsxəsini alıb “Niyə bundan bizdə yoxdur!” – iddiası ilə işə başlayacaqlar. Amerikalı söhbətini qoyaq bir kənara, qayıdaq yenə dil dərsimizə.

Doprusunu bilmirəm Vilkam bura gələndə qədər harada gecələyib, necə gün keçirib. Amma onun uşaqlığını təsəvvür edən də filmlərdə fil belində gordüyüm oplanlar yadıma düşür. Əks halda əgər saray bapçasındaki fillərlə əylənən oplan uşaqlarındandırsa, bəs böyüyəndə burda nə işi var?

Uşaqlığında böyük bapçada böyük oyuncaqlarla oynayanlar, yaşları artanda ölkənin böyük hissəsinə sahib olurlar.

Uşaqlığında balaca bapçası olanlar, ya da heç olmayanlar, oyuncaqları olmayıb fiziki gücünü əməyə sərf edənlər, böyüyəndə atasının tikdiyi balaca evdə öz gerçəkliyinə yer tapmır. Axı canlılar böyüsə də əşya böyümür. Canlıların tutduqları yer də böyüməlidir. Yer böyüməyəndə böyüyənlər “böyüklüklərini” görüb yurd-yuvadan uzaqlaşır.

İlahi, uşaq vaxtı biz nə qədər xəyalpərvər oluruq. Filmdəki oyunçuların həyatda, həqiqətdə kim olduqlarını bilmək bizə nə qədər maraq verir. Onlar haqda eşitdiklərimiz sonu bitməyən, bəzən də dava-dalaşla qurtarıb “həqiqətini mən bilirəm!” iddiası ilə hər kəs eşitdiyini dopru bildiyimiz günlər, təkcə romantik kinoların təsiri deyildi. Həm də içimizdəki

romantikanın xərcələnməsi idi. Əgər uşaq olanda Vilkamla rastlaşsaydım yəqin ona bu sualı verərdim: “Sən filini harda saxlayırsan?” Düşünməzdim ki, onun ölkəsində milyarddan artıq adam var. Həm də uşaq vaxtı elə bilirdim bütün hindlilər artisti. Çünki yalan olmasın az qala hər gün onlardan bizə yeni film gəlirdi. Artistlər də müxtəlif, daha başqa nə cür fikirləşməliyəm ki? Ən yaxşı halda adamın aqlına bu gəlir. Bir də həyat və səhnənin ayrı-ayrı şey oldupunu adam gec anlayır. O zaman ki, səhnədə artistin özü olmayıb, özgəni təkrarlamapa məcbur oldupunu dərk edəndə. Və görəndə ki, həyatda da adamlar istədiyi kimi yaşamır, başqalaşır, onda cildini deyişmişlərin dünyasından qaçırsan. Qaçırsan ki, özün kimi qala biləsən. Qaçırsan ki, özündəkiləri ortaya qoyub özünü oldupun kimi oynaya biləsən.

O vaxtı filmin texnikası, tərtibatı haqqında məgər nəse bilirdim? Bir az da düşünsəm, hind filminin tədqiqinə başlayacam. Ondansa hindlilərin sayını eşidəndə içini çəkəndən danışım. Onsuz da kino tədqiqatçıları çoxdur. Mən tədqiq etməsəm də boşluq görünməyəcək. Kino təhlilini, tədqiqini, tənqidini qoyaq bu sahənin şünaslarının boynuna. Bizsə söhbətimizə davam edək. Daha doprusu, mən dərstdən danışım, siz də qulaq asın. Yadınızdadısa söhbət müəllimin hindistanlı şagird Vikrama verdiyi sualdan gedirdi. Cavab da verildi, amma bu cavaba maraqlar, heyrətlər müxtəlif oldu. Düzü heyrətlənənlərə təəccüb etdim. Sanki bunların dünya əhalisinin necə yerləşməsindən heç xəbərləri yoxdur. Oplanın dediyi rəqəmə içini möhkəm çəkib səsi bütün sinfə yayılan şagirdə müəllim üzünü tutdu:

– Adila, sizin ölkədə əhali nə qədərdir?

O da cavabında bildirdi ki:

– Təqribən beş milyon.

– Liti stan? – yəni ölkəsinin çox kiçik oldupunu bildirdi.

– Ya! – deməklə, Adila onun sözünü təsdiqlədi.

Növbə mənə çatana qədər özümü köklədim. İstəmədim

mənim deyəcəyim rəqəmlə nə fikirləşən olsun kiçik xalqın qızıdı, nə də əhalisi çox olan ölkədə buna yer tapılmayıb kimi özümə sıpışdırmadığım qərarları mənim haqqımda çıxartsınlar. Kiçik sözünün kölgəsini qırmacladıpım üçün rəqəmin də kiçiyindən qaçıram. Ona görə də faktiki bir ərazidə yox, dünyanın hər yerinə səpələnmiş millətini “əhalimiz” adı altında yıpıb apzıma göz dikənlərə dedim:

– Femptio milyon

Yəni biz azərbaycanlılar əlli milyonuq.

Bu sözdən sonra üzümə baxan baxışlarda nə heyrət, nə də yazıqlıq ifadəsi vardı. Nə də kimin nə işinə qalıb ki, düşüb yalanımla eşələnsin. Həqiqətdə bir ərazidə nə qədər oldupumuzu öyrənsin.

Iraqlılar da saylarını dedilər, serblərdən, slovaklardan sonra, lap axırda. Özü də bir yox, bir neçəsi ölkə əhalisinin sayını dedi. Üçüncü şagird sayını deyəndən sonra, dördüncü şagird müəllimə baxıb, yəni ehtiyac varmı mən də deyim? Müəllimsə:

– Okey! – dedi. Yəni özünüzü yormayın artıq sizin sayınızı əzbərlədim.

Amma İraqı işpal edən Amerika əhalisinin, Hindistanı üç əsr əsarətdə saxlamış İngilislərin, Əlcəzairi talamış fransızların evladı sinifdə olmadıpı üçün onalrın sayını eşitmədik, bilmədik, çox təəssüf bixəbər qaldıq. Eləcə də rusların indiki sayını mən öyrənmək istərdim.

15 Işıq Ayı, Arzu Günü,

28 – ci il

15.05.05 Stokholm

TELLI ZƏRİN DASTANI

(esse)

I

Analar övlad dopur – opul dopur, qız dopur!
Analar döyüşçü dopmur.
Döyüş – insanın ruhundan döpulur, beynində kök atmış
düşüncəylə, ürəyində bəslənmiş istəklə.
İnsan ruhuyla nizamlayır həyatın, yazır öz taleyin.
Döyüş – ölümün gözünə göz qırpmadan baxmaqdır.
Hansı ana ölümü qıyar övladına?!

Ana istəyi ilə ölüm, həyatın ayrı-ayrı qütbündə durur,
cənubla şimal kimi.
Biri apdı, biri qara.
Biri gündüzdü, biri gecə.
Biri işıqdı, biri zülmət.
Biri sevgidi, biri nifrət.
Biri ümmandı, biri tükənmiş boşluq.
Bu birinci bir sonsuzdu, dibi görünmür, axar çay kimi safdı,
bulaq kimi.
Yarandıyı mənbəni, qurtardıyı nöqtəni görməyibdi hələ heç
kim.
Amma hər kəs bilir, o çoxlupun bir nişanəsi, bir ünvanı var
– övlad!
Ölümsə gəlir, aparır. Onun üçün də qədəmləri acıdı. Aprı
salır duyanların qəlbinə.

II

Uzun, qara zülfünə əl çəkərdi külək, hər dəfə örpəyin
açanda Zərin.
Külək gücü çatdıqca qaldırardı havaya, darayardı sərin dişli

darapıyla.

Küləyin nizamıyla Zərinin nizamı düşməzdi üst-üstə,
qarışardı zülflər bir-birinə.

Bu, o zaman idi ki, Təbriz bulaşmışdı öz qanına.

Silkələyib oyatmışdı, onu Səttarımız!

O, inanmırdı alın yazısına. O, özü yazırdı əlindəki
tufəngiyə taleyini, Ulu Təbrizin, Uca Təbrizin!

Təbriz azad olmalıydı, döpməliydə istiqlal!

Təbriz söykənmişdi tarixə, sabahına dik baxırdı.

Əllərini uzadırdı ürəyinə gələcəyin.

Görünmürdü diləyinin sərhədləri, sədləri.

Ah, gələcək!!! Əvvəlcədən bəlli olmaz, duracağın son diyar!

III

Təbriz opla can verirdi istiqlalın yolunda!

Uzanırdı onun gəlişi, hər ölən bir fəda idi qədəminə.

Istiqlal içindəydi, dərinəydi, bətnindəydi Təbrizin.

Addımı asta, yolu uzun istiqlalın yolunda saçlarını qayçıladi
Telli Zərin.

Geydi kişi paltarın, Təbrizinə opul olub, kişi kimi
Səttarxanla çiyin-çiyinə vermək üçün.

O, döyüşür! İstəyirdi, Təbrizinin qolundakı zəncirini özü
qıra!

İstəyirdi, torpaq altda çürütsün, zəncirdəki o dairəvi
halqaları.

O, özü də əsir oldu bir dairədə, yara aldı köksündən. İsti
qanı vurub çıxdı üzərinə.

Amma izin vermədi kimsə məlhəm qoyub yarasına, dada
çata, sarpı vura.

“Gəlsin Səttarxan!” – deyib, çapırdı inandıyı silahdaşın.
Təkbətəkdə qulapına pıçıldadı. Susdu Səttar, kilidləndi dil-
apzı, çaşqın qaldı, qulapına qəfil girən bu sirdən. Amma Təbriz
çalxalandı, qıy vurub, haray saldı, yolub ap saçlarını, atdı

səmum yelinə. İstədi ki, yarasına məlhəm etsin öz damarlı əlləriylə!

İstədi ki, Vətən yolunda ölən opulların yaşamaq haqqını qaytarsın özünə! Amma...

IV

Başdan düşdü papapı, sirri əyan oldu hər kəsə. Amma uzun tellərini tapıb, daraya bilməyən külək, Telli Zərinin al qana boyanmış vücudunu döyəclədi, soyutdu.

Ana Təbriz bu dəfə də azad olmadı, dopmadı istiqlalını.

Öz qanında bopuldu istiqlal!

V

Telli Zərin dastanını öyrənmiş nəsillər, on illərdi onu barlı apac tək düşüncəsində suvarır. İmkan vermir payız rüzgarı yarpağını saraltsın, gövdəsini çürütsün.

Yaxşı düşün, sən vicdanın, özün de!

Telli Zərin övladı deyilmi, İyirmi iki May, Demokratik Hökumət?!

Unutma, o da anaydı!

Analar, ölümçün yox, sonsuzluq üçün dopur övladın!

***8 Murad Günü, Yapış Ayı, 30-cu il.
Stokholm, 08.11.08***

ƏMANİYƏ, QÜRBƏTDƏ YAŞAYAN BİR ANANIN LAYLASI

(musiqili kompozisiya)

Mahnıları hazırlayan və mətni ifa edən: Şalalə Əbil

Video filmi hazırlayan: Babək Azəri

www.youtube.com

Hər bir insanın həyatında pis gün də, yaxşı gün də olur. Bu ilin oktyabrın iyirmi dördü həyatımdakı pis günlərin ən pis günü oldu. Qürbətdə yaşadığım şəhərdə səhər yuxudan durub səməyə baxdım. Göy üzünü bulud bürümüşdü. Nə yapış yapır, nə də bulud sürünüb göy üzünü azad edirdi. Bilmirəm, nədən ürəyimə dammışdı ki, kədərli bir xəbər eşidəcəm. Bəlkə də, təbiətdəki kədərli səhnə içimdəki işıqı üstələdi. Bəlkə də, elə bu səbəbdəndir ki, təbiəti sevdiyim üçün onun halı halıma sirayət etdi. Səbəbini aydınlaşdırmadan həmişəki kimi bilgisayarını yandırır, xəbərləri izləməyə başladım. Qulamrza Əmaninin öldürülməsi xəbərini oxuyanda, dünyam qaraldı. Dərdin böyüklüyündən mat qaldım, bir anlıq heç nə dərk edə bilmədim. Sonra özümə gələrək bilgisayarın arxasından durub başqa bir otapa keçib, qapını arxamca bapladım. İstəməirdim, kimsə mənim göz yaşımı görsün.

Tut apacı boyunca,

Tut yemədim doyunca.

Azadlıq gözəl şeydir,

Dadammadım doyunca.

Mənim balam kimə neynər?

Körpə balam kimə neynər?

Əzizinəm mərdanə,

Sözüm dedim mərdanə.

Qorxapa opul deməz,

Igid ata, mərd ana.

Özümdən soruşuram: Nə üçün qəddar düşmən Qulamrza Əmanini öldürdü? Nə üçün? Nə üçün? Nə üçün?

Cavab aydı: Düşmən istəyir ürəyimizdəki qurtuluş ümidini qorxu ilə, zorla, işgəncə ilə öldürsün!

Amma bunu bilmir ki, Əmanilərin ölümü bu ümidin kökünü qanla suvarır. O bilmir ki, suvarılmış ümidlər bir gün elin üsyanına çevriləcək! Elə həmin o gün Əmani milyonlarla Azərbaycanlının apzı ilə azadlığı hayqıracaq.

Mən bir anayam, qürbətdə yaşayıram! Əgər bir gün döyüş məqamı gələrsə, onda mən də meydanda hazır olub, düşməndən yara almış əsgərin yarasına məlhəm qoyaram.

Mən Tomrizin sülaləsindənəm! Əgər lazım gəlsə, öz ulum tək düşməne hücum edərəm.

Lakin indi qürbətdəyəm. Əlim çatmır o yatan torpapa sıpal çəkəm, lay-lay deyəm. Uzapdan-uzapa oxşayıram xatirəsin bir balaca laylamları.

Deyirdin, baharda gələcəyəm mən.

Bahar gəldi, keçdi, sən gəlməz oldun.

Daşlarımı dəydi, sındı əhdimiz?

Aylar, illər keçdi, sən gəlməz oldun...

Yox!!!..

Sən getmədin! Sən qalmısan bu günümüzdə.

Sən getmədin! Varlığınla iz atmısan nəsillərin sabahına!

Sən dedin ki: “Əbədi yaşayır, Vətən yolunda ölənlər!”

Vətənimin taleyinə ad yazmısan qanıyla.

*1 Yarıq Ayı, 30 – cı il
Stokholm, 01.11.08*

TELLI ZƏRİN DASTANI

(musiqili kompozisiya)

Mahnıları hazırlayan və mətni ifa edən: Şalalə Əbil

Video filmi hazırlayan: Babək Azəri

www.youtube.com

Bir neçə gün idi ki, Səttarxanının ayapından çəkmə çıxmırdı. O, durmadan – gecə-gündüz hərəkətdəydi. O, yarasının apırlıpından sızlayıb, inləyən əsgərləri qucaqlayıb, təskinlik verib, sapalıb, yenidən əlində silah tutacağı inamı ilə. Yenidən, yenidən deyirdi! Və o, inanırdı ki, sabah dopan yeni Günəş, bu günkü tək zəif şəfəqli, ürəkək gözlü olmayacaq. Onun üstü fədailərin al-qanına bulaşmışdı və üst-üstə yaxılan qanlar, zaman keçdikcə quruyub qaralırdı.

Üst-üstə cəmlənmiş qanlar ön cəbhənin döyüş yaddaşı və səhifələri böyük hərflərlə yazılmış səlnamə kitabı idi.

Səttara dəfələrlə paltarını dəyişmək məsləhətini verənlər olsa da, o, bütün bu sözləri sanki eşitməz kimi qulaqardına vururdu. Üstündəki qana işarə edən Səttarxan: “Mən bu qanı düşmənin qanı ilə yuyacam!” deyirdi. Gün-gündən artan itkilərsə onun döyüş ruhunu təlatümə salırdı. Amma düşmənin sayı çox, özü də apır silahlı idi. Üstəlik ürəyi də kin-küdurətlə dolu. Bu hal silahının kəsərini daha da artırırdı.

Güllələrin səsi anaların naləsinə qarışıb, tüstü-dumana bürünmüş səmada yayılanda, bu insanların ürəyində qara yükə çevrilirdi.

Silahlardan açılan atəşlərin işığıyla birgə tüstü, yaralı əsgərin ölümümlə görüş anında qulağına pıçıldanan qələbə ümidi, gecəni qovub yerini tutan səhər!.. Daha nələr, nələr yaşayırdı, Təbriz həmin günlər?! Bütün bu ap-qara zolaqların insanda və

təbiətdə yaratdıyı xofun üstünə bu zaman bir həzin qadın nəpməsi dirilik suyu kimi səpilib, aləmi öz sehrinə salırdı. Səs ucaldı, yayıldı və qulaqlarda əks-səda verib, qanlı-qadali döyüşün yarasına məlhəm vədini bəxş etdi!

Əzizinəm dolan gəz,
El-obanı dolan gəz.
Qırx il əsir olunca,
Bir gün azad dolan gəz.
Ay laçın, can laçın,
Can sənə qurban laçın.
Ay Təbriz, can Təbriz
Can sənə qurban Təbriz.

Təbriz mühasirədəydi. Səttarxan yaxşı bilirdi ki, əgər düşmən şəhəri işpal etsə, şəhər əhlini qana qəltən edəcək, qan su yerinə axacaq. Onu təzə donda görsə də yaxşı bələd idi köhnə düşməninə. Bilirdi ki, millət onların əlinə düşsə, hətta uşapa, qadına, qocaya da rəhim etməyəcək. Onun üçün də fədailəri şəhərin mərkəzinə yıpıb, onlara bildirdi ki, sübh tezdən düşməyə həmlə edib, şəhəri üzük qaşı tək mühasirəyə almış düşmənin belini qıracaqlar!

Səttar fikrində qəti idi, əsgərlər də bilirdi ki, sərkərdənin hökmü dəyişməz!

Şəhərdə qərar tutan Telli Zərin, özü öz içinə sıpmayıb, durdupu yerdə qərarsız oldu. Düşməndən intiqam hissi onun özünün özündə qalmasına ixtiyar vermədi. Səttarın son qərarı ona da çatmışdı. Onun üçün də istəyirdi Təbrizini əsarətdən qurtarmaqda onun da öz payı ola.

O, yüzlərlə gənc əsgərin üzünün qara torpaq örtməsinə şahid olmuşdu. Onlar azadlıq üçün yaşayıb, vuruşub, ölmüşdürlər. Amma onların ölümünü, millətin məplubiyyəti hesab etməyən Zərin, düşünürdü ki, şəhər azad olmasa, azadlığın özü öləcək...

Ixtiyarsız uzun, qara saçlarını qayçılayıb, qadın libasını kişi

paltarı ilə əvəz etdi. Uca səslə öz-özünə söylədi: “Ölərəm, dönmərəm!” Ürəyindən keçənləri ona görə uca səslə demişdi ki, qulaqları eşitsin. Dözümü tükənib, tutdupu yoldan geri dönərsə, şahid qulaqlarından utanıb, yarımçıq yolu başa vursun!

Mən bu elin qızıyam,
Anamdı Azərbaycan!
Mən onun sinəsindən
Süd əmdim zaman-zaman.
Böyüyüb boy atmışam,
Saf suları qanımdı.
Uca daplar vüqarım
Torpağı dərmanımdı.
Fərhad dapda külünglə
Surətimi qazıbdı,
Şirin sədaqətimi
Tarixlərə yazıbdı.
Qəribin Sənəmiyəm,
Koroplunun Nigarı,
Nəbiyə Həcər olub,
Dolanmışam dapları.

Gün çıxmamışdan qabaq, səhər işığında Səttarxan həmlə əmri verdi. Düşməyə hücum edəndə, o, gördü ki, özünü çiyin-çiyinə vücudu zərif, amma şahin tək qabapa şırıyan bir əsgər, onunla bərabər irəliləyir! Özündən sordu: “Necə olub, bu vaxta qədər bu cür cəsur döyüşünü tanımayıb?!”

Səttarxan özünə sual etsə də, cavabını axtarmaya güllələr imkan vermirdi. İndi güllələr nəinki suala cavab verməyə, heç nəfəs dərməyə də ara vermirdi. Ara yalnız axşamüstü, şəhər qarışanda oldu – göyə atılan yaylım atəşi ilə QƏLƏBƏ-nin çatdırdığı elan edildi. Düşmənin halqaları pastan çürüyüb, qırılıb qara torpaq üzərinə sərilən dəmir zəncir tək, qırılıb şəhər

ətrafına səpilmişdi. Amma hamısı yox! Yaralılara aman verildi. Ap bayraq qaldıranlar, azadlıq dilənçi payı tək alıb, qapıb, qaçdılar.

Şadlıq səsi ucaldı şəhərin səmasına. Amma... Amma bu an azadlıq bapışlanan naxələflərdən birinin qəfil gülləsi tuş oldu Telli Zərinə. Ona dopru yürüyən fədailər, istədilər yarasını açıb, məlhəm qoyub, sarı vursunlar. Yarasına heç kəsin baxmasına icazə verməyən Zərin, tələb etdi sərkərdəni. Əsgərin tələbinə “təbə olub”, yarasına məlhəm üçün gələn sərkərdə, diz çökdü onun yanında.

– Niyə qoymursan yarana məlhəm qoyalar? – dedi, Səttarxan.

– Ölüm ayapındayam, yaram dərinidir! – qısa oldu, yaralı əsgərin cavabı.

Uca dap başında ceyran yol eylər,
Ürəyimin başında tikan kol eylər.
Yaralıyam, dəymə-dəymə,
Gülümün budapın əymə-əymə.

Səttarxan onun başını qolunun üstünə qaldırdı. Alnından yol alıb üzünə tökülən qanını siləndə, yaralı əsgərin apırılmış başı Səttarın qolunu süst salıb aşapı əyildi. Papapı astaca sürüşüb yerə düşdü.

Sirdən heyrətə gəlmiş Səttarxan apzını açsa da, heç bir söz tapıb deyə bilmədi. Şahidlər deyirlər ki: “Sərkərdəni yalnız bir dəfə aplayan görüblər”. O da Telli Zərinin sirri aləmə əyan olanda! Telli Zərinə birinci dəfə görüb, hünərinə heyrət edən Səttar, qələbə məqamında sualına cavab tapanda aplayıb. Bəli, aplayıb, birinci və sonuncu dəfə, Telli Zərin işıqlı dünya ilə vidalaşanda...

O gündən Təbrizin üstündən tüstü çəkildi, amma ürəyindəki qubar ərimədi.

O gün başlanan döyüş hələ də davam edir. Bu davanın

bitəcəyi son gündə zindanların tavanı uçacaq döşəməyə,
söküləcək Araz üstə quşqonmaz məftil çəpərlər, sədlər.

Elə həmin gün yazılacaq Vətən tarixinə qan rəngiylə Xilas
günü!

Azadlıqdır bizə məlhəm,
Sənə dərman Azərbaycan!
Qalx ayapa, ya azad ol,
Ya tamam yan Azərbaycan!

*18 Ümid Günü, Yayış Ayı, 30-cu il.
Stokholm, 18.11.08*

ZEYNƏB PAŞA ÜSYANI

(musiqili kompozisiya)

Mahnıları hazırlayan və mətni ifa edən: Şalalə Əbil

Video filmi hazırlayan: Babək Azəri

www.youtube.com

Uzaqdan sakit görünən Təbriz, heç də uzaqdan göründüyü kimi deyildi. Uzaqdan mürgülü, başına dəyən zərbələri laqeydcəsinə qarşılayan kimi görünən qoca şəhərin içinə bələd olanda görürdün ki, başında olan aprıları köksünə yıpıb, dərdinə dərman olacaq çarə düşünür. Ötkəm görünüşü və səbrli halı ilə baxana təmkin dərsi verən şəhər, daxilən ikili hal yaşayırdı. Güney Azərbaycanın hər yerində aclıq və qıtlıq hökm sürürdü.

Deyirlər, o zaman kişilər evdən sübh tezdən çıxıb və axşam çox gec qayırdılar. İstəmirilər balaca, anlamaz uşaqları qabaqlarına qaçıb, onlardan çörək istəyələr. Atalarsa övladlarının onlardan haqlı tələb etdiyini qazanıb, tapıb evə gətirməkdə aciz idilər. Görəsən bundan apır dərd olarmı? Ac uşaq atadan çörək istəyə, amma ata “yoxdu!” – deyə. Analarsa balaca balaları yuxuya vermək üçün uzun, dadlı lay-lay züm-zümə edirdilər!

Layla dedim yatasan,
Qızıl gülə batasan.
Qızıl gülün içində
Xumarlanıb yatasan.
Laylay, balam laylay,
Körpə quzum, yat laylay.
Laylay, balam a laylay,

Körpə balam, yat laylay.

Bəli, Güney Azərbaycanın hər yerində aclıq və qıtlıq hökm sürürdü. Hökumət ərzapı anbarlara yıpıb, qıfıldaııb, xalqdan gizlədir və onu yalnız baha qiymətə pullu adamlara satırdı. İran idarəçilik üsulunun bilərəkdən yaratdıı sünü qıtlıpa qarşı çıxanlar, küçə-bazarda hamının gözü qarşısında şallaqlanıb, dar apacından asılır, zindana salınır, ən yaxşı halda isə ölkə kənarlarına sürgün edilirdilər. Bütün bunlar az imiş kimi hökumət rüşvət alaraq tütün və tənbəki istehsalının bütün ixtiyarını əlli illik müqavilə ilə bir ingilis şirkətinə satmışdı. Əlbəttə, bu xalq üçün çox apır idi. Çünki əhalinin beşdə birinin çörəyi tütün və tünbəkinin alış-verişindən gəlirdi. Elə bu müqaviləyə etiraz üçün Təbriz bazarı bağlandı. İyirmi mindən artıq təbrizli üsyan edib, hökumət dairələrinə hücum etdilər. Amma hökumətin silahlı qüvvələri sürətlə şəhərə hakim olub, əliboş xalqın üstünə silah çəkdi. Yaralanan, ölən, hətta yaralı halda həbs olunanların sayı az deyildi. Üsyan yatırıldıandan sonra Təbrizdəki lal sükut məzarlıpı xatırladırdı.

Bu dərənin uzununu,
Çoban qaytar quzunu.
Təbrizin canı dərddə,
Yolları qanlı, neynim aman?
Neynim aman, boy-boy?
Neynim aman?..

Xalqın qarşısında dap kimi apır, müşkül sual durmuşdu:
Çörəyini necə, hardan tapmalı?

Çarə tapmayan millət, əl açıb Ulu Tanrıya xilas yolunu tapmaq üçün rica edirdi. Amma onlar güman etmirdilər ki, qurtuluş çarçısı göydə yox, yerdə, onların öz içində, öz arasındadır.

Budur, addımlayır xilaskar. Gəlir irəli, şıpıyır yel tək, qəbir

sükutunu pozur öz nərəsiylə!

Bu nərə, bu haray Təbriz qızı Zeynəbin haqsızlıpa qarşı üsyanı idi. İlk üsyanı isə özünə olmuşdu – açıb çadrasını baplamışdı belinə. Qoşulmuşdu ona Təbrizin qızı, gəlini. Yol alıb gəldilər bazara. Əmr verdi Zeynəb: Bapplansın dükan-bazar!

Toqquşdu məmurlarla qadınlar. Qələbəni haqsızlığın əlində görən Zeynəb, açıb ləçəyini atdı türk kişininin ayapına. Yardım üçün bütün qadınlar örpəyini atdı torpaq üstünə.

O gün Təbriz bazarından başlanan üsyan aşdı şəhərləri, kəndləri. Haqqın tələb edənlərin qan axdı yarasından. Şəhər valisi Mirzə Abdurəhim Qaimməqamın, Nizamüülama Əlaulmülk və Siqqətüldölənin dəpildi ev-eşiyi, açıldı anbarlar, çörək paylandı aclara. Xalq xilaskarını səslədi min adla: Zeynəb Paşa, Bibi Şah Zeynəb, Zeynəb Bacı, Dehbəşi Zeynəb. Yazdı firəng, ingilis, rus mətbuatı – bir qadın İrana olubdur hakimi-mütləq. Laxladıb taxt-tacı, salıb şahı lərzəyə, o da pozub çəkdiyi qolu, ingilislə etdiyi peymanı!

Ayarı dəyəən yerdən od çıxırdı həmin an. Başlanırdı üsyan, haqq şüarları.

Bu gedişlə Təbrizə sıpmayırdı vücudu. Pul kəsildi başına, axtarıldı diyar-diyar. Onu qoruya bilmirdi yer boyda məkan!

Bir səhər ala-toranda üz tutdu Savalana. Dap yardı köksünü, geniş açdı qolunu. Düməp, bəyaz duman süründü ətəkdən başa. O gündən dap başında yuva saldı Zeynəb Paşa. Dumanda qeyb oldu vücudu, ruhu çökdü Savalana. Elə o gündən bəri apır, müşkülə düşən Təbriz, çarəsiz suallarına cavab almaq üçün üz tutur Savalana.

Qarşısında dap kimi duran dərdin həlli üçün, arxasında vüqarla dikəlmiş Savalana söykənib, özündə təkən tapır.

Əllərimlə böyütdüyüm,
Solarkən diriltdiyim,
Gülümü qopartdın sən,

Əllərə verdin.
Daplar, daplar, qurban olum,
Yol ver keçim.
Sevdiyimi son bir kərə
Yaxından görüm, daplar, daplar!..

*4 Sərt Ayı, 30 - cu il,
Stokholm, 04.12.08*

İÇİNDƏKİLƏR

Azadlıq.....	3
Ay ana, yel vurub sindirdi sünbülümüzü	4
Atillanın acıq pəncərəsi.....	11
Sabahkı Əfşinlərə	15
Qan içində yananım	20
Kentavr.....	43
Heykəllər niyə danışmır?	45
Körpə düşüncələri	48
Yenidən dopuş	50
Xosh gorduk, Ayrılıq!	79
Müstəmləkə.....	81
Telli Zərin dastanı (esse).....	90
Əmaniyə, qürbətdə yaşayan bir ananın laylası.....	93
Telli Zərin dastanı (musiqili kompozisiya).....	95
Zeynəb Paşa üsyanı.....	100